

Immateriell kulturarv i Norge

**En utredning om UNESCOs konvensjon av
17. oktober 2003 om vern av den
immaterielle kulturarven**

KULTURRÅDET
Arts Council
Norway

Utgitt av Kulturrådet
Maldesign: Bleed
Forsidebilde: Lofotfisket
Henningsvær. Lofotposten
3.3.1984. Foto: Kjell O. Storvik,
Kabelvåg. Lofotpostens foto-
samling hos Arkiv i Nordland.
Trykk: 07 Gruppen

Kulturrådet
Grev Wedels plass 1 og 9
Postboks 8052 Dep
N-0031 Oslo
Tlf: +47 21 04 58 00
post@kulturradet.no
www.kulturradet.no

INNHOOLD

s.2	FORDORD	s.42	DEL 3
s.3	Sammendrag	s.43	12: Samisk kultur
s.5	1: Innledning	s.47	13: Jødisk kultur
s.7	DEL 1	s.51	14: Kvensk kultur
s.8	2: UNESCOs konvensjon om immateriell kulturarv	s.55	15: Romanifolket/ taternes kultur
s.11	3: Nasjonal og internasjonal implementering av konvensjonen	s.59	16: Romkultur
s.14	4: Hva er immateriell kulturarv?	s.62	17: Skogfinsk kultur
s.19	5: Vern og metode	s.65	18: Nyere minoriteter
s.22	6: Forvaltning av immateriell kulturarv i Norge	s.67	19: Andre marginaliserte grupper
s.26	DEL 2	s.69	DEL 4
s.27	7: Muntlige tradisjoner og uttrykk	s.70	20: ABM-utviklings forslag til tiltak
s.30	8: Utøvende kunst	s.72	DEL 5
s.33	9: Sosiale skikker, ritualer og høytider	s.73	21: Informasjon og kilder
s.36	10: Kunnskap og praksis		
s.39	11: Tradisjonelt håndverk		

FORORD

Den 17. januar 2007 ratifiserte Norge UNESCOs konvensjon av 17. oktober 2003 om vern av den immaterielle kulturarven. Konvensjonens formål er å verne immaterielle kulturuttrykk, og med det synliggjøre og sikre respekt og anerkjennelse for berørte samfunns, gruppers og enkeltpersoners immaterielle kultur. Som et juridisk dokument på overnasjonalt nivå pålegger konvensjonen det norske samfunnet store forpliktelser knyttet til vern av immateriell kulturarv.

Som et ledd i implementeringen av konvensjonen i Norge ga Kulturdepartementet ABM-utvikling i oppdrag å:

«[...] lage en overordnet oversikt over aktuelle fagmiljøer og kulturarvsområder som dekkes av konvensjonen. Oversikten skal dekke konvensjonens listekrav gjennom å vise hvem som forvalter den immaterielle kulturarven på overordnet nivå. Det er behov for å definere begreper og klargjøre hvilke områder som skal tilregnes den immaterielle kulturarven i Norge samt kartlegge hva som faktisk finnes av registreringer og dokumentasjon og definere udekkede felt, historisk og i vår egen samtid, hvor det er nødvendig med særskilte tiltak. Det må også utarbeides en oversikt over immateriell kulturarv med særlig vernebehov.»[1]

Utredningen *Immateriell kulturarv i Norge – En utredning om UNESCOs konvensjon av 17. oktober 2003 om vern av den immaterielle kulturarven* søker å besvare mandatets punkter og samtidig fortolke konvensjonen i lys av kulturen i Norge. Vi har særlig ønsket å sette i gang diskusjoner og refleksjoner rundt begrepet immateriell kulturarv og hvordan det kan forstås. For å sikre et godt framtidig arbeid med feltet, ser vi det som en forutsetning å fortsette diskusjonene, og i enda større grad involvere det brede spekteret av kulturaktører i disse.

I utredningen har vi fokusert spesielt på urfolks og nasjonale minoriteters immaterielle kulturarv. Et slikt fokus er i tråd med St.prp. 73 (2005-2006) der det blir framhevet at: «[...] behovet for vern av den immaterielle kulturarven er større for vår samiske urbefolkning og nasjonale minoriteter, og at dette ikke bare omfatter definerte etniske grupper, men også andre marginaliserte grupper av religiøs eller sosialhistorisk art.»[2]

Noen perspektiver er spesielt viktige å ta med seg i den videre lesingen av utredningen. ABM-utvikling ser kulturen som dynamisk, den utvikler seg både over tid og i møtet mellom ulike kulturer. En slik kulturforståelse samsvarer med overordnet kulturpolitikk i Norge, og ikke minst med UNESCOs kulturforståelse, slik den beskrives i konvensjonen. I tillegg har vi som utgangspunkt at Norge er kulturelt mangfoldig. I utredningen kommer dette til syne gjennom et helhetlig perspektiv på kultur der det ikke er vannrette skott mellom majoritet og minoritet. Det kollektive vi-et inkluderer derfor både eldre og nyere kulturuttrykk i Norge.

ABM-utvikling vil takke Beate Strøm som har ledet utredningsarbeidet fra september 2009 til desember 2010, og som har ført utredningen i pennen. I tillegg rekkles en takk til en intern arbeidsgruppe, en ekstern referansegruppe og andre fagmiljøer og enkeltpersoner for innspill under utredningsprosessen.

Oslo, desember 2010

STEIN SLYNGSTAD
direktør

RANDI ERTESVÅG
avdelingsdirektør

[1] Brev fra Det kongelige kultur- og kirkedepartement: 22.12.2008.

[2] St.prp. nr. 73 (2005-2006) Om samtykke til ratifikasjon av UNESCOs konvensjon av 17. oktober 2003 om vern av den immaterielle kulturarven:7.

Foto: "Dyrsku 1866-1966" P. A. Røstad Foto. Statsarkivet i Kongsberg, Seljord Dyrsku.

Sammendrag

Den 17. januar 2007 ratifiserte Norge UNESCOs konvensjon av 17. oktober 2003 om vern av den immaterielle kulturarven. Konvensjonens formål er å verne immaterielle kulturområder. Kulturdepartementet har gitt ABM-utvikling i oppdrag å:

«[...] lage en overordnet oversikt over aktuelle fagmiljøer og kulturarvsområder som dekkes av konvensjonen. Oversikten skal dekke konvensjonens listekrav gjennom å vise hvem som forvalter den immaterielle kulturarven på overordnet nivå. Det er behov for å definere begreper og klargjøre hvilke områder som skal tilregnes den immaterielle kulturarven i Norge samt

kartlegge hva som faktisk finnes av registreringer og dokumentasjon og definere udekkede felt, historisk og i vår egen samtid, hvor det er nødvendig med særskilte tiltak. Det må også utarbeides en oversikt over immateriell kulturarv med særlig vernebehov.»^[3]

ABM-utvikling har valgt å løse oppdraget ved å utdype mandatets punkter og samtidig fortolke konvensjonen i lys av kulturen i Norge. Målet har vært å skape diskusjoner om immateriell kulturarv, uten å gi endelige svar. Under utredningsarbeidet har ABM-utvikling samarbeidet med en ekstern referansegruppe og ulike fagmiljøer.

^[3] Brev fra Det kongelige kultur- og kirkedepartement: 22.12.2008.

DEL 1

Utredningens første del beskriver bakgrunnen for konvensjonen om vern av immateriell kulturarv. Konvensjonen blir også sett i relasjon til andre konvensjoner. Denne delen tar også for seg den videre implementeringen av konvensjonen om vern av immateriell kulturarv, som blant annet er rettet mot å utarbeide et register over immateriell kulturarv i Norge. Den internasjonale implementeringen vil være rettet mot eventuelle nomineringer av kulturarvsuttrykk til konvensjonens ulike lister.

I del 1 blir konvensjonens definisjon av immateriell kulturarv presentert og diskutert. Ifølge konvensjonen er **immateriell kulturarv:**

«[...] praksis, framstillinger, uttrykk, kunnskap, ferdigheter – samt tilhørende instrumenter, gjenstander, kultur-gjenstander og kulturelle rom – som samfunn, grupper, og i noen tilfeller, enkeltpersoner anerkjenner som en del av sin kulturarv. Denne immaterielle kulturarven, som er overført fra generasjon til generasjon, blir stadig gjenskapt av samfunn og grupper i forhold til deres miljø, i samspill med naturen og med historien og gir dem en følelse av identitet og kontinuitet, noe som fremmer respekt for kulturelt mangfold og menneskelig kreativitet. I forbindelse med denne konvensjonen tas kun i betraktning immateriell kulturarv som er forenlig med de eksisterende internasjonale menneskerettighetsinstrumentene og med kravene om gjensidig respekt mellom samfunn, grupper og enkeltpersoner samt en bærekraftig utvikling.» [4]

Elementer ved definisjonen som *kulturbærere, kulturarv og gjenskapt* blir diskutert. Konvensjonens definisjon av vern blir også belyst i denne delen. I lys av definisjonen presenteres både nasjonale og internasjonale eksempler på vern. Vern beskrives som:

«[...] tiltak for å sikre den immaterielle kulturarvens levedyktighet, herunder det å kartlegge, dokumentere, forske, bevare, verne, fremme, styrke, videreføre, særlig gjennom formell og uformell utdanning, samt gjenopplive de ulike sidene ved denne arven.»[5]

Avslutningsvis diskuterer del 1 hvem som forvalter immateriell kulturarv på overordnet nivå. Dette blir gjort gjennom et faghistorisk innblikk i ulike tradisjoner og metodiske retninger i kulturforvaltningen, hvor forskjellene mellom kunnskap i og kunnskap om blir presentert som viktige i forståelsen av vern av immateriell kulturarv.

[4] St.prp. nr. 73 (2005-2006) Om samtykke til ratifikasjon av UNESCOs konvensjon av 17. oktober 2003 om vern av den immaterielle kulturarven:11.

[5] St.prp. nr. 73 (2005-2006) Om samtykke til ratifikasjon av UNESCOs konvensjon av 17. oktober 2003 om vern av den immaterielle kulturarven: 9.

DEL 2

Utredningens andre del reflekterer rundt ulike immaterielle kulturarvsuttrykk i Norge med fokus på temaer, ytringer, aktiviteter og kunnskap knyttet til et kulturelt fenomen. Beskrivelsene er strukturert etter UNESCOs inndeling i temaområder, som muntlige tradisjoner og uttrykk, utøvende kunst, sosiale skikker, ritualer og høytidsfester, kunnskap og praksis tilknyttet naturen og universet og tradisjonelt håndverk.

DEL 3

Utredningens tredje del reflekterer rundt ulike immaterielle kulturuttrykk med fokus på urfolk, nasjonale minoriteter, nyere minoriteter og marginaliserte grupper. Dette er i tråd med St.prp. 73 (2005-2006) der det blir påpekt at: «[...] behovet for vern av den immaterielle kulturarven er større for vår samiske urbefolkning og nasjonale minoriteter, og at dette ikke bare omfatter definerte etniske grupper, men også andre marginaliserte grupper av religiøs eller sosialhistorisk art.»[6] I denne delen blir også udekkede felt diskutert.

DEL 4

Utredningens fjerde del presenterer forslag til tiltak. Disse er:

Informasjon og bevisstgjøring, samt utvikling og videreføring av kompetanse og kunnskap

- Informere om konvensjonen på ulike arenaer og gjennom ulike medier.
- Synliggjøre gode, metodiske ksempler på vernepraksis for å øke kompetanse og innsyn i hvordan man jobber på feltet nasjonalt og internasjonalt.

[6] St.prp. nr. 73 (2005-2006) Om samtykke til ratifikasjon av UNESCOs konvensjon av 17. oktober 2003 om vern av den immaterielle kulturarven:7.

Minoriteter og marginaliserte grupper

- I samarbeid med minoritetsgruppene og relevante institusjoner arbeide videre med deres immaterielle kulturarv. I samarbeid med rom identifisere og iverksette tiltak.
- Utarbeide videre planer for arbeid med andre marginaliserte grupper av religiøs og sosialhistorisk art.

Nasjonalt register og digitale verktøy

- Etablere et digitalt verktøy for å registrere og tilgjengeliggjøre
- immateriell kulturarv på nasjonalt nivå. Det foreslås at ABM-utvikling blir gitt i oppdrag å utvikle dette i samarbeid med aktuelle miljøer.
- Se nærmere på behov for å dokumentere, bevare og gjøre tilgjengelig lydfestinger med musikk, dialekter, intervjuer og fortellinger med mer.

DEL 5

Utredningens femte del belyser fagmiljøer og ressurspersoner som ABM-utvikling har vært i kontakt med under utredningsarbeidet. Del 5 gir også en oversikt over kilder.

Foto: Romsdalsmuseet.

1: Innledning

1a: Mandat

Den 17. januar 2007 ratifiserte Norge UNESCOs konvensjon av 17. oktober 2003 om vern av den immaterielle kulturarven. Konvensjonen er vedlagt utredningen. Kulturdepartementet er ansvarlig for implementeringen av konvensjonen. I tildelingsbrev for budsjettåret 2009 ber Kulturdepartementet ABM-utvikling om å:

«[...] lage en overordnet oversikt over aktuelle fagmiljøer og kulturarvsområder som dekkes av konvensjonen. Oversikten skal dekke konvensjonens listekrav gjennom å vise hvem som forvalter den immaterielle kulturarven på overordnet nivå. Det er behov for å definere begreper og klargjøre hvilke områder som skal tilregnes den imma-

terielle kulturarven i Norge samt kartlegge hva som faktisk finnes av registreringer og dokumentasjon og definere udekkede felt, historisk og i vår egen samtid, hvor det er nødvendig med særskilte tiltak. Det må også utarbeides en oversikt over immateriell kulturarv med særlig vernebehov.»[7]

I utredningsarbeidet har ABM-utvikling hatt som hovedmål å utdype mandatets punkter. Vi har særlig lagt vekt på å fortolke konvensjonen i forhold til ulike kulturarvsuttrykk i Norge. Med et slikt grep har vi ønsket å løfte diskusjoner rundt immateriell kulturarv generelt, og rundt institusjoner og organisasjoner som arbeider med det.

[7] Brev fra Det kongelige kultur- og kirkedepartement: 22.12.2008.

Utredningen er ikke ment å gi endelige svar, men vil være et skritt videre i implementeringen av konvensjonen. Vår faglige vurdering er at det er behov for ytterligere drøftinger av immateriell kulturarv i Norge i det videre arbeidet. Utredningen er skrevet i lys av dette. Kulturuttrykk eller kulturaktører som berører mandatet, blir uthevet i kursiv i utredningen.

MÅLGRUPPE

Kulturdepartementet er utredningens bestiller. I tillegg vil utredningen være relevant for institusjoner, organisasjoner og aktører innenfor det brede kulturlivet.

1b: Organisering av arbeidet

Beate Strøm har fra 1. september 2009 til 1. desember 2010 vært prosjektleder for utredningsarbeidet. Randi Ertesvåg har vært faglig ansvarlig for utredningen. Prosjektleder og faglig ansvarlig har hatt jevnlig kommunikasjon med Kulturdepartementet under prosessen. Prosjektet er blitt utført i samarbeid med en intern arbeidsgruppe bestående av Hilde Holmesland og Hildegunn Bjørgen fra ABM-utvikling, Anne Marit Noraker (ABM-utvikling fra september 2009 til mai 2010 og Kulturretaten i Oslo kommune fra mai til desember 2010) og Grete Bergh (ABM-utvikling fra september 2009 til mars 2010).

En referansegruppe har bidratt med stor kunnskap og viktige innspill i løpet av prosjektet. Referansegruppens mandat har vært å «[...] bidra til arbeidet med utredningen om implementeringen av immateriell kulturarv i Norge gjennom diskusjoner og rådgivning rundt avgrensning, begrepsdefinisjoner, strategier osv, som skal komme til uttrykk i rapporten.»^[8] Referansegruppen har hatt fire samlinger, og har bestått av følgende medlemmer:

- Anne Kristin Moe, daglig leder ved Norsk institutt for bunad og folkedrakt (NBF)
- Barth Niava, kunstnerisk leder for Center for afrikansk kulturformidling (Cak)
- Egil Bakka, direktør for Rådet for folkemusikk og folkedans (Rff)
- Eivind Falk, daglig leder ved Norsk handverksutvikling (NHU)

- Kåren Elle Johansdatter Gaup, museumsleder for RiddoDuottar-Museat
- Mahmona Khan, forfatter
- Marit Hosar, daglig leder ved Opplandsarkivet avd. Maihaugen
- Marit Jacobsen, direktør for Norges husflidslag og styreleder i Folkekulturforbundet
- Rune Sundelin, leder for Norske kveners forbund
- Trine Kolderup Flaten, biblioteksjef ved Bergen Offentlige Bibliotek

Videre har ABM-utvikling hatt kontakt med en rekke fagmiljøer og ressurspersoner for å få kunnskap om og synspunkter på ulike felt. En liste over disse er i utredningens siste del.

1c: Kilder

Utredningsarbeidet er blitt utført med utgangspunkt i *St.prp. nr. 73 (2005-2006) Om samtykke til ratifikasjon av UNESCOs konvensjon av 17. oktober 2003 om vern av den immaterielle kulturarven* og UNESCOs hefteserie *Intangible Cultural Heritage*. Et viktig teoretisk utgangspunkt har vært den islandske kulturviteren Valdimar T. Hafsteins fortolkninger av konvensjonen i doktorgradsavhandlingen *The Making of Intangible Cultural Heritage: Tradition and Authenticity, Community and Humanity* fra University of California (Berkeley

2004) og tilhørende artikler. I tillegg har antropologen Odd Are Berkaaks refleksjoner i *UNESCOs konvensjon om vern av den immaterielle kulturarven – en analyse*, utført på oppdrag av Den norske UNESCO-kommisjonen, reist interessante problemstillinger. Kulturdepartementets høringer fra mai 2008 er blitt gjennomgått. Videre har utredningsarbeidet tatt utgangspunkt i kulturfaglig litteratur generelt, foredrag, avisartikler og nettsider. Innspill og diskusjoner ved seminarer og møter er også blitt tatt i betraktning.

Vi har også lagt vekt på lærdom og erfaringer fra andre land som har ratifisert konvensjonen, deriblant Belgia, Estland, Tsjekkia, Østerrike og Mexico. Representanter fra ABM-utvikling besøkte Belgia på studietur i mars 2010. I tillegg har representanter fra ABM-utvikling deltatt ved det fjerde ordinære møtet i den mellomstatlige komiteen for konvensjonen i Abu Dhabi høsten 2009, og ved ekspertmøter og generalforsamlingen knyttet til konvensjonen i UNESCOs hovedkvarter i Paris våren og sommeren 2010.

^[8] Brev fra ABM-utvikling til medlemmene av referansegruppen, januar 2010

Samer i Tromsdalen fotografert av Jørgen Wickstrøm ca 1890.
Foto: Tromsø Museum - Universitetsmuseet

DEL 1

I **kapittel 2** blir bakgrunnen for UNESCOs konvensjon om vern av immateriell kulturarv beskrevet. I tillegg blir konvensjonen sett i forhold til andre konvensjoner.

I **kapittel 3** beskrives bakgrunnen for Norges ratifisering av konvensjonen, i tillegg belyses den videre implementeringen av konvensjonen både nasjonalt og internasjonalt.

I **kapitlene 4 og 5** blir konvensjonens viktigste definisjoner diskutert. Kapittel 4 definerer begrepet immateriell kulturarv. I kapittel 5 blir

begrepet vern definert. I tillegg viser kapitlet både nasjonale og internasjonale eksempler på gode, metodiske vernetiltak. I både kapittel 4 og 5 blir UNESCOs definisjoner, slik de kommer fram i konvensjonen, sett i lys av immateriell kultur i Norge.

I **kapittel 6** beskrives hvem som arbeider med immateriell kulturarv på overordnet nivå. Kapitlet gir også en indirekte beskrivelse av hva som finnes av dokumentasjon på de enkelte kulturarvsområdene.

2: UNESCOs konvensjon om vern av immateriell kulturarv

2a: Bakgrunnen for konvensjonen

MANGLENDE FOKUS PÅ FOLKLORE OG OPPHAVS-RETTIGHETER

Veien fram mot konvensjonen om vern av immateriell kulturarv har vært en lang kulturpolitisk prosess. Prosessen har hatt å gjøre med opphavsretten til, og dermed vernet av, immaterielle kulturuttrykk. Allerede i 1952 ble *Verdenskonvensjonen om opphavsrett* formalisert. Mellom 1950- og 1970-tallet ble det utført flere utviklingsarbeider på dette området. Blant annet ble *WIPO, Verdens immaterialrettsorganisasjon*, etablert i 1967. Fra 1970-tallet og fram til i dag har WIPO utviklet flere juridiske instrumenter som gir opphavsrettslig vern til immaterielle rettigheter. Blant annet ble *Rekommandasjon om vern av tradisjonell kultur og folklore* opprettet i 1989. Dette var det første normative verktøyet som rettet seg mot vern av immateriell kulturarv. De juridiske instrumentene har likevel ikke gitt tilfredsstillende beskyttelse av gruppers immaterielle kulturuttrykk.[9] En ratifisering av UNESCOs konvensjon om vern av immateriell kulturarv er derfor blitt sett som en styrking av WIPOs arbeid. Problemstillingene rundt opphavsrettigheter er viktige for å gi et innblikk i en av de kulturpolitiske prosessene bak konvensjonen om vern av immateriell kulturarv, men vil ikke bli særlig løftet videre i utredningen. Under utredningsarbeidet er det likevel blitt uttrykt et ønske om at man i Norge fortsetter å diskutere feltet, da dette stadig byr på nye utfordringer. Utfordringene gjelder for eksempel kommersialisering av tradisjonell folkekultur, som bunad- og folkedrakter, hvor piratkopiering i stor grad forringer kompetanse og kunnskap. I et videre arbeid med opphavsrett er også *UNESCOs konvensjon om å verne og fremme et mangfold av kulturuttrykk* relevant.

DEFINISJON AV KULTUR

Parallelt med den kulturpolitiske prosessen pågikk en mer faglig prosess med diskusjoner rundt hva kultur egentlig var. Diskusjonene kunne i stor grad sees i forhold *UNESCOs konvensjon om vern av verdens kultur- og naturarv*, også kalt *verdensarvkonvensjonen*, som ble ratifisert i 1972. Verdensarvkonvensjonen inkluderte kun materiell kulturarv. En slik avgrensning av verdensarvkonvensjonens

ansvarsområde skulle bli avgjørende for det videre arbeidet med immateriell kulturarv. Under UNESCO-konferansen i Venezia i 1970 ble tanker og erfaringer rundt kulturell utvikling satt ord på. Der ble det framhevet at de ulike lands kulturer og deres særpreg var en forutsetning for kulturers eksistens og utvikling i verden generelt. Det store gjennombruddet i definisjonen av kultur kom likevel med *Mondiacult-konferansen i Mexico i 1982*. Der ble kulturbegrepet redefinert, og både materielle og ikke-materielle aspekter ble inkludert. *Mondiacult-konferansen* påpekte at kultur også var verdier, handlinger og kreativitet som kom til uttrykk gjennom blant annet språk, ritualer, tro, litteratur, kunst, mattradisjoner, medisin, teknologi, feiringer og håndverk. Som et resultat av konferansens diskusjoner igangsatte UNESCO et omfattende utviklingsarbeid av kunnskap om, og vern av, de ovennevnte kulturuttrykk. Fra denne perioden, og utover 1980-tallet, ble begrepet immateriell kulturarv en del av UNESCOs kulturfaglige og kulturpolitiske vokabular.

MOT EN RATIFIKASJON AV UNESCOS KONVENSJON OM VERN AV IMMATERIELL KULTURARV

Både den kulturpolitiske og kulturfaglige prosessen bidro til at arbeidet for å bedre vernet av immateriell kultur fortsatte, og i 1989 ble ovennevnte *Rekommandasjon om vern av tradisjonell kultur og folklore* vedtatt. Gjennom 1990-tallet ble det igangsatt mange tiltak og prosjekter for å bedre den immaterielle kulturarvens kår, som for eksempel *Atlas for utsatte språk*. På denne tiden kom også rapporten *Vårt skapende mangfold*, som belyste verneproblemer fra politisk, etisk og økonomisk hold. Rapporten satte også fokus på at kulturarv ble overført fra generasjon til generasjon, og at kulturarv som en del av lokalsamfunns kollektive minne og kunnskap var sårbar og trengte større oppmerksomhet for å overleve. I 1993 ble *The Living Human Treasures Program*[10] satt i verk og i 1997 lanserte UNESCO *Proklamasjonen om mesterverk i menneskehetens muntlige og immaterielle kulturarv*. Sistnevnte var et stort skritt videre mot en konvensjon for beskyttelse av immateriell kulturarv. I 2002, gjennom *Istanbuldeklarasjonen*, ble verdien av immateriell kulturarv anerkjent, og deklarasjonen anbefalte en etablering av et eget normativt verktøy for vern av denne. Året etter ble derfor *UNESCOs konvensjon av 17. oktober 2003 om vern av den immaterielle kulturarven* vedtatt.

[9] *St.prp. nr. 73 (2005-2006) Om samtykke til ratifikasjon av UNESCOs konvensjon av 17. oktober 2003 om vern av den immaterielle kulturarven: 1.*

[10] Programmet har ingen offisiell oversettelse til norsk

2b: Konvensjonen om vern av immateriell kulturarv sett i lys av verdensarvkonvensjonen

Konvensjonen bør sees i forhold til andre konvensjoner. Dette er spesielt viktig i det videre arbeidet med konvensjonen og i defineringen av dens virkeområde. Spesielt vil dette gjelde verdensarvkonvensjonen, da konvensjonen om vern av immateriell kulturarv langt på vei er blitt diskutert, utarbeidet og forhandlet fram med praksisene og erfaringene fra denne som utgangspunkt.

Da UNESCOs konvensjon om vern av verdens kultur- og naturarv trådte i kraft i 1972, fantes ikke noe juridisk regelverk som ivaretok de immaterielle sidene av kulturarven. I lys av dette uttrykte bolivianske myndigheter bekymring for det ubalanserte fokuset på kulturarven som helhet. Bolivia tok derfor initiativet til å skape et lovverk som beskyttet folkloren, som senere fikk betegnelsen immateriell kulturarv.[11] Initiativet hadde sin rot i problemstillinger knyttet nettopp til opphavsrett, og bruk og utnyttelse av andres kunnskap.

I forhold til vern av immaterielle kulturminner ble disse altså ikke i sterk nok grad omfattet av verdensarvkonvensjonen. En annen utfordring var at verdensarvkonvensjonen var basert på en eurosentrisk[12] kulturforståelse. Den var i stor grad tilpasset europeisk kultur, hvor monumenter fra land som Spania, Italia og Frankrike var overrepresentert på den etter hvert så viktige og symboltunge Verdensarvlisten. Reaksjonene fra andre verdensdeler viste først og fremst en annen måte å se og forholde seg til kultur på, hvor det ble framhevet at kulturforståelsen i for eksempel afrikanske samfunn ikke var basert på dyrkingen av fysiske objekter. Det ble gjort uttrykk for lignende kulturforståelse fra Asia, spesielt fra Japan og Sør-Korea, hvor blant annet kunnskap, tradering og rituelle prosesser var viktige aspekter ved kulturarven.[13] En slik forståelse synliggjorde et kultursyn der verden ble oppfattet som et integrert hele, uten skille mellom det immaterielle og materielle. Fra vestlig side førte dette etter hvert til en kursendring mot en mer holistisk og konseptuell tilnærming til kulturarven, og man tok i betraktning at en videreføring av immateriell kulturarv også ville kreve fokus på kulturbærerne og deres omgivelser i sin helhet.[14]

[11] Hafstein, Valdimar Tr.: *The making of Intangible Cultural Heritage: Tradition and Authenticity, Community and Humanity*, Berkeley, 2004:10. Henvendelsen fra Bolivia var blant annet basert på erfaringer tre år tidligere, da musikerne Paul Simon og Art Garfunkel ga ut albumet og kassasuksessen, *Bridge over Troubled Water*, med den gamle folkesangen fra Andesfjellene, *El Cóndor Pasa*. At Simon og Garfunkels album ble en stor kommersiell suksess, gagnet i stor grad dem selv, og i ingen grad indianerbefolkningen som hadde sterk tilknytning til sangen, og ikke minst hadde videreført den gjennom generasjoner.

[12] Med eurosentrisk menes vest-europeisk, samt en inkludering av Nord-Amerika.

[13] Hafstein, Valdimar Tr.: *The making of Intangible Cultural Heritage: Tradition and Authenticity, Community and Humanity*, Berkeley, 2004: 48+54.

[14] Kirshenblatt-Gimlet, Barbara: *Intangible Heritage as Metacultural Production*:54, Museum, vol. 56, no. 1-2/2004

KULTURRÅDET Det tredje aspektet ved verdensarvkonvensjonen som bidro til veien mot konvensjonen om vern av immateriell kulturarv, hadde å gjøre med forståelsen av kulturelle grupper. I verdensarvkonvensjonen var kulturarven sterkt knyttet til homogene og nasjonsbaserte kulturer og landområder. Denne kulturforståelsen samsvarte med en vestlig kulturforståelse. Den tidligere nevnte Mondiacult-konferansen i 1982 bidro til et paradigmeskifte i UNESCOs tilnærming til dette. Mot 1990-tallet ble derfor fokuset i større grad snudd mot mindre grupper og lokalsamfunn,[15] uavhengig av nasjonsgrenser. Dette fokuset bidro også til å løfte lokalsamfunn, grupper og enkeltindivider som de reelle kulturbærerne.[16] I forhold til verdensarvkonvensjonen, hvor ekspertutvalg definerte kulturarvens verdi, ga dette en drastisk endring i retten til å definere hva som var kulturarv for den enkelte.

2c: Konvensjonen om vern av immateriell kulturarv sett i forhold til mangfoldskonvensjonen

Det er også viktig å se konvensjonen om vern av immateriell kulturarv i forhold til *UNESCOs konvensjon av 20. oktober 2005 om å verne og fremme et mangfold av kulturuttrykk*. Konvensjonen kalles også *mangfoldskonvensjonen*, og ble ratifisert av Norge i 2007. Mangfoldskonvensjonen fokuserer på kulturelt mangfold i vid forstand, og definerer det som «[...] de mange forskjellige måtene grupper og samfunns kulturer kommer til uttrykk på.»[17] Mangfoldskonvensjonen har mange fellestrekk med konvensjonen om vern av immateriell kulturarv. Den skal bidra til å verne og fremme et mangfold av uttrykk, og skape forutsetninger for at kulturer kan utfolde seg på fritt grunnlag, inngå i et samspill til gjensidig berikelse, og med det oppnå en bredere og mer balansert kulturutveksling. Mangfoldskonvensjonens mål er også å fremme respekt for mangfoldet av kulturuttrykk og en bevissthet om verdien av dette på lokalt, nasjonalt og internasjonalt plan.[18]

Konvensjonene skiller seg likevel fra hverandre, spesielt når det gjelder forståelsen av de enkelte kulturuttrykkenes funksjon og rolle, og vernet av dem. Konvensjonen om vern av immateriell kulturarv handler om traderingsprosesser, hvor kunnskap overføres fra en kulturbærer til en annen. I beskrivelsen av traderingsprosessen brukes uttrykket «fra generasjon til generasjon», hvilket i seg selv indikerer varighet og kontinuitet. I mangfoldskonvensjonen legges det til grunn at kulturuttrykk har to verdiaspekter ved seg; det kulturelle og det økonomiske. Det å anerkjenne kulturaktiviteter, -varer og -tjenester som bærere av identitet, verdier og meningsinnhold, er viktig i denne konvensjonen.

[15] På engelsk brukes alltid termen "communities".

[16] Hafstein, Valdimar Tr.: *The making of Intangible Cultural Heritage: Tradition and Authenticity, Community and Humanity*, Berkeley, 2004:146-148.

[17] St.prp.nr.76 (2005-2006) *Om samtykke til ratifikasjon av UNESCOs konvensjon av 20. oktober 2005 om å verne og fremme et mangfold av kulturuttrykk*:11.

[18] <http://www.regjeringen.no/nb/dep/ud/dok/regpubl/stprp/20052006/Stprp-nr-76-2005-2006-.html?id=212766>

Mangfoldskonvensjonen fokuserer dermed på produksjonen og distribusjonen av kulturelle uttrykk som blir formidlet og delt gjennom kulturelle aktiviteter. Den oppfordrer også til mangfold, til et samfunn hvor individers kreativitet er viktige bidrag til økonomisk utvikling, og til å bevare og videreføre verdens kulturelle mangfold.

Hva gjelder vern, er konvensjonen om vern av immateriell kulturarvs grunnleggende utgangspunkt å sikre videre liv i kulturelle uttrykk og praksiser som på et generelt grunnlag kan sees som truet. Denne konvensjonen legger derfor traderinger, eller overføringsprosesser, til grunn som forutsetninger for at et kulturuttrykk skal leve videre. Fokuset på å opprettholde kontinuitet er på mange måter konvensjonen om vern av immateriell kulturarvs viktigste avgrensning mot mangfoldskonvensjonen, som i enda større grad fokuserer på bredden i det kulturelle mangfoldet, og med det dekker kunst- og kulturuttrykk som hele tiden søker mot det nyskapende. [19]

2d: Konvensjonen om vern av immateriell kulturarv i forhold til andre konvensjoner og lover

I det videre arbeidet i Norge bør *UNESCOs konvensjon om vern av den immaterielle kulturarven* også sees i forhold til flere andre konvensjoner og lover, da flere bestemmelser og temaområder i disse berører hverandre. Konvensjon om vern av immateriell kulturarv bør sees i sammenheng med blant andre:

- I 1990 ble *ILO-konvensjon nr. 169 om urfolk og stammefolk i selvstendige stater* ratifisert. I Norges sammenheng har konvensjonen bestemmelser om urfolks rett til selv å bestemme over sin kulturelle utvikling, rett til å lære å bruke eget språk og til å opprette egne institusjoner til å representere seg overfor myndighetene. [20]
- *Europarådets pakt for regions- eller minoritetsspråk* ble ratifisert i 1993 og gjort gjeldende fra 1998. Formålet med minoritetsspråkpakten er blant annet å sikre at minoritetsspråk lever videre, og med det bidra til å opprettholde og utvikle Europas kulturelle rikdom og tradisjoner. I Norge er samisk, kvensk, romanes og romani definert som regions- eller minoritetsspråk. [21]
- *Europarådets rammekonvensjon om beskyttelse av nasjonale minoriteter* trådte i kraft i 1999. I rammekonvensjonen forplikter Norge seg til å arbeide for å legge forholdene til rette for at nasjonale minoriteter skal kunne bevare og videreutvikle sin egenart. I Norge gjelder rammekonvensjonen jøder, kvener, rom, romanifolket/taterne og skogfinner. [22]

Videre berører konvensjonen om vern av immateriell kulturarv forhold som er regulert i blant annet lov om kulturminner, lov om sted- og personnavn, lov om målbruk i offentlig tjeneste, lov om avleveringsplikt for allment tilgjengelige dokumenter, lov om arkiv, lov om grunnskolen og den videregående opplæringen, lov om voksenopplæring og lov om Sametinget og andre samiske rettsforhold. Disse ivaretas allerede av etablerte institusjoner på kulturfeltet. Avslutningsvis viser konvensjonens **artikkel 31** at fenomener som var innskrevet på *Proklamasjonen om mesterverk i menneskehetens muntlige og immaterielle kulturarv* før konvensjonen om vern av immateriell kulturarv trådte i kraft, skal tas inn på *Representativ liste over menneskehetens immaterielle kulturarv*. Sistnevnte liste forklares i kapittel 3.

[19] Et eksempel på det, er «world music», som blir diskutert i kapittel 8.

[20] <http://www.regjeringen.no/nb/dep/aid/tema/Samepolitikk/ILOkonvensjon-nr-169-om-urbefolkninger-o.html?id=451312&epslanguage=NO>

[21] http://www.regjeringen.no/upload/KKD/Kultur/Europeisk_pakt_om_regions-_eller_minoritetssprak.pdf

[22] <http://www.regjeringen.no/nb/dep/ud/dok/regpubl/stprp/19971998/Stprp-nr-80-1997-98-/10.html?id=202023&epslanguage=NO>

3: Nasjonal og internasjonal implementering av konvensjonen

3a: Konvensjonens formål

Artikkel 1 i konvensjonen om vern av immateriell kulturarv trekker opp følgende formål:

- å verne den immaterielle kulturarven,
- å sikre respekt for den immaterielle kulturarven til berørte samfunn, grupper og enkeltpersoner,
- å øke bevisstheten lokalt, nasjonalt og internasjonalt om betydningen av den immaterielle kulturarven, og sørge for gjensidig anerkjennelse av dette,
- å sørge for internasjonalt samarbeid og bistand.

UNESCO har definert globaliseringen som en underliggende og kontinuerlig trussel mot konvensjonens dekningsområde. Noen av globaliseringens konsekvenser kan være tap av kunnskap om, og anerkjennelse av de enkelte kulturuttrykk. UNESCO ser det som viktig å verne immaterielle kulturuttrykk, nettopp for å unngå kulturell homogenisering.[23] Konvensjonens formål må sees i lys av dette. Som et juridisk dokument på overnasjonalt nivå pålegger konvensjonen det norske samfunnet store forpliktelser i ivaretagelsen av immateriell kulturarv.

3b: Konvensjonens utbredelse

Per desember 2010 er UNESCOs konvensjon om vern av immateriell kulturarv ratifisert, altså godkjent, av 132 land. Konvensjonen er ratifisert av mange land i Sør-Amerika, Afrika, Asia og østlige deler av Europa. Med unntak av middelhavslandene har få vesteuropeiske eller andre vestlige land ratifisert konvensjonen. Av nordiske land har Norge, Danmark og Island ratifisert per desember 2010. Island ratifiserte allerede i 2005, men har til nå arbeidet lite med implementeringen av konvensjonen.[24] Danmark ratifiserte i oktober 2009. Deres hovedmotivasjon for ratifiseringen var et ønske om å vise solidaritet med land som ikke har samme muligheter og tradisjoner for vern av immateriell kulturarv. Danmark planlegger ikke en direkte implementering av konvensjonen, da de mener at konvensjonens krav allerede er oppfylt gjennom landets over 100 år gamle tradisjoner innen kulturvern.[25] Sverige planlegger å ratifisere konvensjonen før utgangen av 2010. Sverige ser ratifikasjonen

som «[...] ett led i en vidgad helhetssyn på kulturarvet med dess materiella och immateriella värden.» Institutet för språk och folkminnen får en sentral rolle i det videre arbeidet med oppfølgingen av konvensjonen.[26] Latvia, Litauen og Estland ratifiserte i henholdsvis 2005 og 2006, og har allerede arbeidet aktivt med implementeringen i flere år.

3c: Ratifikasjon og implementering i Norge

BAKGRUNNEN FOR RATIFIKASJON I NORGE

Da Norge ratifiserte konvensjonen i 2007 ble det påpekt at konvensjonens krav allerede i stor grad ble oppfylt gjennom de mange statlig finansierte kulturinstitusjonene som arbeidet med immateriell kulturarv. Det ble derfor konkludert med at en ratifikasjon ikke ville innebære store administrative eller økonomiske konsekvenser, utover kravet om å etablere en nasjonal oversikt over immateriell kulturarv og det økonomiske kravet knyttet til Norges bidrag til UNESCO.[27]

En av Norges hovedbegrunnelser for å ratifisere konvensjonen var at man ønsket å rette oppmerksomheten mot vern av immateriell kultur og med det å bidra til å utjevne et ganske ensidig fokus på vern av materiell kulturarv. Gjennom å løfte immateriell kulturarv opp på det nivået det burde være - likestilt og sett i sammenheng med materiell kultur - ville Norge også oppnå å «[...] bidra til å verne om en langt bredere del av verdens kulturarv og på denne måten sikre verdens kulturarv, både materielt og immaterielt, for ettertiden.»[28]

[26] E-post fra Christer Bogefeldt, Riksarkivet i Sverige, 3. november 2010. Institutet för språk och folkminnen har også utarbeidet rapporten *Förslag till nationellt genomförande av Unescos konvention om skydd av det immateriella kulturarvet* på oppdrag for det svenske kulturdepartementet. Rapporten ble ferdigstilt i november 2009: www.sofi.se.

[27] St.prp. nr. 73 (2005-2006) *Om samtykke til ratifikasjon av UNESCOs konvensjon av 17. oktober 2003 om vern av den immaterielle kulturarven*:6.

[28] St.prp. nr. 73 (2005-2006) *Om samtykke til ratifikasjon av UNESCOs konvensjon av 17. oktober 2003 om vern av den immaterielle kulturarven*:7 + 10.

[23] UNESCO-hefte1: *What is Intangible Cultural Heritage?*: 6.

[24] Samtale med Valdimar Tr. Hafstein, 14. oktober 2009.

[25] E-post fra Peter Navntoft, Kulturministeriet i Danmark, 17. august 2010.

REGISTER OVER IMMATERIELL KULTURARV I NORGE

I arbeidet med å kartlegge og definere ulike immaterielle kulturuttrykk i Norge skal det ifølge artikkel 12 lages fortegnelser over disse. Poenget med fortegnelsene er å løfte og synliggjøre immateriell kulturarv. Registeret kan bidra med informasjon om hvilke personer, organisasjoner og institusjoner som arbeider med et gitt immaterielt kulturuttrykk eller felt. I sin tur kan informasjonen bidra til at enkeltpersoner og miljøer blir oppmerksomme på hverandre, og på den måten bruke registeret som en informasjonskanal for nettverksbygging mellom utøvere. Registeret kan videre sees som en kunnskapsbase for bruk i den framtidige forvaltningen av immateriell kulturarv i Norge. Registret kan for eksempel tjene som ressurskilde for arbeid med lokal kultur i skoleverket, det kan brukes som pensum til universitets- og høyskolestudier og gi gode ideer til lokal utvikling, næring og turisme. Det er med andre ord viktig å se et slikt register i et helhetlig kompetansebyggingsperspektiv.

Det er flere måter å etablere og drifte et slikt register på. I blant annet Estland, Belgia, Østerrike og Tsjekkia håndteres registeret av en institusjon som gjennom etablerte kanaler som fylkeskommuner, kommuner, universitets-, museums- eller organisasjonsmiljøer utlyser nomineringer av kulturuttrykk til det nasjonale registeret. Søknadene vurderes deretter av en ekspertkomité med medlemmer fra utvalgte, relevante kulturarvinstanser.[29] I utarbeidningen av nasjonale registre har landene også fulgt UNESCOs kriterier knyttet til Representativ liste over menneskehetens immaterielle kulturarv forholdsvis nært. Dette er en systematisk framgangsmåte. Svakheten er at kulturbærerne synes å stå utenfor, eller i utkanten av, prosessen. Det blir dermed uklart hvorvidt og hvordan kulturbærernes definisjonsrett blir tatt i betraktning.

I Mexico har man blant annet valgt en mer demokratisk, lokal og interaktiv tilnærming ved å etablere en digital plattform, der kulturbærerne oppfordres til selv å fortelle om sin immaterielle kulturarv.[30] Det er et poeng at det samarbeides på tvers av generasjoner, hvor ungdom aktivt går inn for å lære av de eldre. Hovedtanken er at det er kulturbæreren som står i sentrum av formidlingen av kunnskapen, og målet er at så mange kulturbærere som mulig blir koplet opp mot hverandre og med det bidrar til å videreføre et kulturuttrykk. Med ganske enkle hjelpemidler, som for eksempel mobiltelefon, blir budskapet filmet. Deretter blir informasjonen lastet over på nettsiden, der kulturuttrykkene blir redigert og forvaltet. For å spre informasjonen om immaterielle kulturuttrykk mest mulig, er nettsiden også linket opp mot andre nettsider som Facebook og YouTube.[31]

[29] Ministry of Culture of the Czech Republic, No. 17814/2008: "Order of the Minister of Culture no. 41/2008, establishing the List of Intangible Properties of Traditional and Folk Culture of the Czech Republic". I tillegg: samtale med Arlette Theys og Dries Van Den Broucke, Det flamske kulturministeriet i Belgia, 15. mars 2010, Margit Siim, Estlands UNESCO-kommisjon, 15. mars 2010 og Anna Steiner, Kulturministeriet i Østerrike, 22. juni 2010.

[30] www.humanheritage.org

[31] Samtaler med Jorge Gustavo Caicedo, Human Heritage, Mexico, under generalforsamlingen for UNESCOs konvensjon 17. oktober 2003 om vern av den immaterielle kulturarven, Paris, 22. – 24. juni 2010, samt e-poster fra Jorge Gustavo Caicedo, 1. og 2. juli 2010.

I Norges etablering av et nasjonalt register over immateriell kulturarv, kan det være aktuelt å ta løsninger fra begge eksempler nevnt ovenfor og bruke dem i ulike faser. Kulturbærerne på ulike nivåer må tillegges en vesentlig og aktiv rolle. Dette er viktig for å ivareta konvensjonens fokus på kulturbærernes definisjonsrett, og med det synliggjøre og forankre mangfold, engasjement og tilhørighet på lokalt nivå. I tillegg bør registeret inneholde informasjon om kunnskap på flere nivåer. Sosiale medier kan i den sammenheng være et godt verktøy å bruke, og Mexicos arbeid kan i så fall være et interessant eksempel å følge. Slike oversikter er allerede kjent i norsk sammenheng, da det allerede finnes flere oversikter over både immateriell og materiell kulturarv, som blant andre Kulturavporten, Digitalt fortalt, Arkivportalen, Kulturminnesøk og Digitalt Museum. En eventuell ny eller utvidet, digital hovedplattform bør bygge videre på erfaringene knyttet til allerede eksisterende portaler og samtidig fungere samlende og koordinerende for disse.

3d: Implementering på internasjonalt plan

REPRESENTATIV LISTE OVER MENNESKEHETENS IMMATERIELLE KULTURARV

Artikkel 16 beskriver *Representativ liste over menneskehetens immaterielle kulturarv*. Denne listen har som mål å synliggjøre immateriell kulturarv og heve bevisstheten om den. Her er representativiteten hovedpoenget, og et kulturuttrykk behøver ikke være ansett som truet for å bli nominert til denne listen. Kriteriene for å bli nominert til Representativ liste over menneskehetens immaterielle kulturarv er ifølge UNESCO:[32]

- at kulturuttrykket svarer til definisjonen av immateriell kulturarv slik den er beskrevet i konvensjonen.
- at en listeføring av kulturuttrykket vil bidra til synliggjøring og respekt for betydningen av immateriell kulturarv som uttrykk for kulturelt mangfold og menneskelig kreativitet.
- at det igangsettes vernetiltak som beskytter og fremmer kulturuttrykket.
- at det er bred enighet mellom kulturbærerne om det gitte kulturuttrykkets viktighet, og et initiativ fra dem til vern.
- at kulturuttrykket er inkludert i det enkelte partslandets oversikt over immateriell kulturarv.

Selv om konvensjonen om vern av immateriell kulturarv trådte i kraft allerede i 2006, bærer den fortsatt preg av ulike typer «barnesykdommer». Dette gjelder spesielt i forhold til forståelsen og håndteringen av Representativ liste over menneskehetens immaterielle kulturarv. Dette problemet kan i stor grad sees i lys av at konvensjonen er blitt etablert med verdensarvkonvensjonen som bakteppe, med det resultat at mange partsland tilskriver ovennevnte liste

[32] UNESCO-hefte 3: *Implementing the Convention for the Safeguarding of ICH*: 7.

samme symbolverdi og tyngde som Verdensarvlisten.[33] Per 2010 vokser listen i høyt tempo. Kulturelementer innskrevet på Representativ liste ligger på UNESCOs hjemmesider.[34] I et videre arbeid med immateriell kulturarv i forhold til konvensjonen er det verdt å merke seg at den er ment å dekke andre kulturuttrykk, og ikke minst metodiske grep, enn verdensarvkonvensjonen. I tillegg har Norge i den internasjonale dialogen uttrykt at man først og fremst ønsker å fokusere på det nasjonale arbeidet med å synliggjøre og videreføre immateriell kulturarv. En eventuell nominering av kulturuttrykk til Representativ liste over menneskehetens immaterielle kulturarv vil derfor ikke bli høyt prioritert.[35]

LISTE OVER IMMATERIELL KULTURARV MED UMIDDELBART BEHOV FOR VERN

Artikkel 17 tar for seg *Liste over immateriell kulturarv med umiddelbart behov for vern*, som verner marginaliserte og truede kulturuttrykk. Kriteriene for å bli nominert til denne listen er:[36]

- at kulturuttrykket svarer til definisjonen av immateriell kulturarv slik den er beskrevet i konvensjonen.
- at kulturuttrykket har umiddelbart behov for vern da dets levekår er truet til tross for innsats fra kulturbærerne, eller fordi kulturuttrykket har særs behov for vern grunnet påvirkninger som det ikke kan overleve uten umiddelbart vern.
- at det settes i gang vernetiltak som gjør mulig for kulturbærerne å videreføre kulturuttrykket.
- at det er bred enighet mellom kulturbærerne om det gitte kulturuttrykkets viktighet, og at de har tatt initiativ til vern.
- at kulturuttrykket er inkludert i det enkelte partslandets liste over immateriell kulturarv.
- at staten i presserende tilfeller blir orientert om nominering av kulturuttrykket, i samsvar med artikkel 17.3.

Liste over immateriell kulturarv med umiddelbart behov for vern er den reelle listen for vern, hvor det enkelte partsland i nomineringen av et kulturuttrykk forplikter seg til ovennevnte kriterier. Diskusjonene bak denne listen er også et av hovedargumentene for konvensjonens eksistens i seg selv; nemlig det faktum at flere immaterielle kulturuttrykk daglig dør ut på verdensbasis.[37]

[33] Hafstein, Valdimar Tr.: "Intangible heritage as a list. From masterpieces til representation": 93, i Laurajane Smith og Natsuko Akagawa: *Intangible Heritage*, Routledge. Hafstein skriver at betegnelsene List of Treasures og List of Masterpieces ble brukt i diskusjonene. Da denne listen i sin tid ble til, var den et kompromiss etter lengre diskusjoner mellom land som ønsket meritbaserte lister som viste immateriell rikdom og mesterverk på den ene siden, og land som kun ønsket en universal fortegnelse over tradisjonelle praksiser, eller ingen liste i det hele tatt, på den andre.

[34] <http://www.unesco.org/culture/ich/index.php?lg=en&pg=0001><http://www.unesco.org/culture/ich/index.php?lg=en&pg=0001>

[35] Innlegg ved Christine Hammen, Kulturdepartementet, generalforsamlingen for UNESCOs konvensjon av 17. oktober 2003 om vern av immateriell kulturarv i Paris, 22. juni 2010.

[36] UNESCO-hefte 3: *Implementing the Convention for the Safeguarding of ICH*: 6.

[37] Innlegg fra St. Lucia under generalforsamlingen for UNESCOs konvensjon av 17. oktober 2003 om vern av den immaterielle kulturarven, Paris, 22. – 24. juni 2010.

SYNLIGGJØRING AV BESTE PRAKSIS OG INTERNASJONALT SAMARBEID

I artikkel 18 blir viktigheten av å etablere og gjennomføre programmer, prosjekter og aktiviteter for vern av immateriell kulturarv beskrevet. Slike prosjekter skal på best mulig måte ivareta konvensjonens prinsipper og målsetninger. Prosjektene skal derfor løfte og videreføre aktiviteter som metodisk i størst mulig grad samsvarer med konvensjonens definisjon av vern. En slik framheving av gode, metodiske vernetiltak er et minst like viktig virkemiddel for vern som de ovennevnte listene. I denne utredningen er eksempler på gode, metodiske vernetiltak beskrevet i kapittel 5, hvor også vern blir definert.

Artikkel 19 beskriver internasjonalt samarbeid. En måte å bidra til internasjonalt samarbeid på er gjennom innsatsen til ikke-statlige organisasjoner, *Non Governmental Organizations*, heretter kalt NGO. Disse er ekspertorganisasjoner og -institusjoner som bidrar til faglige vurderinger, spesielt i arbeidet med nomineringer av immaterielle kulturuttrykk til de ovennevnte lister. Å bli akkreditert som NGO kan også sees som en bekreftelse på at man besitter viktig kunnskap og metode som er i overensstemmelse med UNESCOs verdier. Fra Norge er Rådet for folkemusikk og folkedans (Rff) og Norsk Handverksutvikling (NHU) per i dag blitt akkreditert som NGOer av UNESCO. Begge institusjoner har allerede deltatt i internasjonalt samarbeid på ulike nivåer. Det bør vurderes om flere norske organisasjoner eller institusjoner skal akkrediteres som NGOer av UNESCO. Dette vil være viktig for i enda større grad å dekke hele det brede immaterielle kulturarvsfeltet nasjonalt. I tillegg vil det bidra til faglige løft internasjonalt.

Artiklene 19 til 28 beskriver samarbeids- og bistandsaspektene ved internasjonalt arbeid. Det er blitt opprettet et *Fond for vern av immateriell kulturarv* som skal yte midler til samarbeidsprosjekter i utviklingsland. I tillegg går det internasjonale samarbeidet ut på å bidra til kapasitetsbygging generelt, et viktig satsingsområde for Norge.

3e: Innmeldte behov

Noen behov er blitt meldt inn fra miljøene:

Rff og NHU har meldt inn forslag om et samordningscenter for immateriell kulturarv. De foreslår at de i fellesskap skal etablere og koordinere et slikt samordningscenter. Arbeidet skal baseres i et nettverk for vern av immateriell kulturarv, der institusjoner, organisasjoner, grupper og enkeltpersoner blir invitert til samarbeid. Nettverket skal blant annet arrangere en årlig fagkonferanse hvor både metodisk og kulturpolitisk arbeid med immateriell kulturarv blir diskutert.

4: Hva er immateriell kulturarv?

4a: Definisjonens hovedelementer

Som kapittel 2 viser, er immateriell kulturarv et begrep som ble etablert gjennom kulturfaglige og kulturpolitiske prosesser i UNESCO på 1980- og 1990-tallet. I Norge ble begrepet introdusert i forbindelse med *Proklamasjonen om mesterverk i menneskehetens muntlige og immaterielle kulturarv* i 1997, og for alvor tatt i bruk i forbindelse med ratifiseringen av konvensjonen om vern av immateriell kulturarv ti år senere. Begrepet «immateriell kulturarv» er derfor en forholdsvis ny samlebetegnelse på før ganske ulike og atskilte fenomener som tradisjoner, folkeminne, folkemusikk, folkedans, husflid og håndverk. I konvensjonen blir immateriell kulturarv definert slik:

«Immateriell kulturarv betyr praksis, framstillinger, uttrykk, kunnskap, ferdigheter – samt tilhørende instrumenter, gjenstander, kulturgjenstander og kulturelle rom – som samfunn, grupper, og i noen tilfeller, enkeltpersoner anerkjenner som en del av sin kulturarv. Denne immaterielle kulturarven, som er overført fra generasjon til generasjon, blir stadig gjenskapt av samfunn og grupper i forhold til deres miljø, i samspill med naturen og med historien og gir dem en følelse av identitet og kontinuitet, noe som fremmer respekt for kulturelt mangfold og menneskelig kreativitet. I forbindelse med denne konvensjonen tas kun i betraktning immateriell kulturarv som er forenlig med de eksisterende internasjonale menneskerettsinstrumentene og med kravene om gjensidig respekt mellom samfunn, grupper og enkeltpersoner samt en bærekraftig utvikling.»[38]

Definisjonen er lang og sammensatt. Et viktig element er at konvensjonen kun tar i betraktning kulturuttrykk som er forenlig med universelle menneskerettigheter. Konvensjonen vil likevel kunne berøre kulturuttrykk som av én gruppe er aksepterte eller praktiserte, men som av andre grupper ansees som etisk problematiske eller er lovstridige. Eksempler på det kan blant annet være kremasjon, hvalfangst, slaktemetoder, bruk av alkohol, omskjæring og arrangerte ekteskap. I et framtidig arbeid med konvensjonen er det rimelig å tro at det vil komme opp diskusjoner rundt slike temaer.

[38] St.prp. nr. 73 (2005–2006) *Om samtykke til ratifikasjon av UNESCOs konvensjon av 17. oktober 2003 om vern av den immaterielle kulturarven*:11.

Nedenfor blir noen andre av definisjonens viktigste enkelt-elementer belyst. Intensjonen er å se definisjonen i forhold til immateriell kulturarv i Norge, og med det løfte tanker og diskusjoner som har betydning for det videre arbeidet med dette. I den internasjonale implementeringen har forskjellige land og kulturers ulike fortolkninger av definisjonen kommet til syne. Diskusjonene nedenfor blir også til en viss grad sett i sammenheng med andre lands fortolkninger.

4b: Konvensjonens kjerne - kulturbæreren og kunnskapen

Immateriell kulturarv er ifølge konvensjonen «[...] *praksis, framstillinger, uttrykk, kunnskap [og] ferdigheter [...]*». Denne tilnærmingen viser at immateriell kulturarv er både handling og prosess, da det rommer både uttrykket og kunnskapen bakenfor. Det er ulike måter å beskrive dette på. I Norge finnes flere etablerte begreper som hver for seg kan betegne utøvelsen og traderingen, eller overføringen, av ulike kulturuttrykk og den tilhørende kunnskapen. For eksempel kan *taus kunnskap* eller *kroppsliggjort kunnskap* brukes i beskrivelsen av formidlingen av dans og musikk.[39] Begrepet *erfaringskunnskap* sier derimot mer om kunnskapens tilblivelse, og fungerer godt for å beskrive en situasjon. *Handlingsbåren kunnskap* er et begrep som beskriver overføringen og utøvelsen av levende kunnskap. Begrepet brukes for å forstå, beskrive og videreføre håndverk. På mange måter kan man si at all kunnskap er handlingsbåren. Kunnskapen kan overføres fra for eksempel mester til elev, i form av en samhandling, i en praktisk læresituasjon, eller gjennom etterligning. Disse traderingene er en forutsetning for videreføring av kunnskap som ikke uten videre kan læres ved å lese en bok eller uttrykkes i ord, men som aktiveres når man bruker dem i handling. Midt i traderingene agerer det kulturbærende og handlende mennesket med immateriell kunnskap på ulike nivåer. Kulturbæreren er kjernen i definisjonen av immateriell kulturarv, sammen med praksiser, framstillinger, uttrykk, kunnskaper og ferdigheter.

[39] E-post fra Terje Planke, Norsk Maritimt Museum, 30. september 2010: Begrepet «taus kunnskap» har flere betydningsaspekter. Begrepet kan også vise til at kunnskapen inntar en taus funksjon, at kunnskapen fungerer i stillhet når man utfører en handling. Da er kunnskapen automatisert, og står ikke nødvendigvis i fokus for utøveren. At kunnskapen har en taus funksjon, betyr at den inngår i individets fordommer, i positiv forstand.

Selv om konvensjonen handler om det immaterielle, dekker den også «[...] tilhørende instrumenter, gjenstander, kulturgjenstander og kulturelle rom [...]». Presiseringen av sammenhengen mellom immateriell og materiell kultur er viktig, da alle materielle kulturuttrykk vil ha en immateriell sfære. Nettopp fordi kultur er overlevert og delt mellom mennesker, vil også immaterielle kulturuttrykk ha en fysisk side. Det handler dermed om å forstå kulturuttrykk i sin helhet, og ikke som en enhet isolert fra sine omgivelser, som beskrevet i kapittel 2.

4c: Definisjonsrett og definisjonsmakt

I konvensjonens definisjon påpekes det at immateriell kulturarv er uttrykk og praksiser «[...] som samfunn, grupper, og i noen tilfeller, enkeltpersoner anerkjenner som en del av sin kulturarv.» Med det framheves det at definisjonsretten ligger hos kulturbæreren selv. Ved å skape og videreføre kulturuttrykket, og derigjennom definere og anerkjenne kulturuttrykkets funksjon og verdi, har kulturbæreren et eierskap til det. Eksterne parter har hverken rett eller mulighet til å definere dette, presiserer UNESCO. [40] Demokratiaspektet er derfor altså en forutsetning i samtlige faser av synliggjørings- og verneprosessen.

I forskningsmiljøer som har arbeidet med det kulturhistoriske aspektet, har det vært produktet, altså det materielle i form av for eksempel dokumentasjon, som i størst grad har blitt synliggjort, og i mindre grad kulturbærerne og deres utøving av formene. Med konvensjonen om vern av immateriell kulturarv blir perspektivet snudd mot prosessen, samtidig som den inkluderer forholdet mellom prosessen og resultatet. I Norge kan dette relateres til tema og ikke minst til miljøer hvor både det usynlige og de usynlige synliggjøres. Dette berører både de store organisasjonsmiljøene som i flere generasjoner har drevet aktivt vern, og ikke minst de ikke-institusjonaliserte miljøene, der kulturbærerne som holder på «i det små», utgjør en fundamental forskjell i de enkelte kulturuttrykkenes væren eller ikke væren.

Men forholdet mellom definisjonsrett og definisjonsmakt kan være komplisert. Så lenge en generell synliggjøring er hovedmålet, vil de enkelte kulturbærerne ha både rett, og i stor grad makt, til å definere. Det reelle skillet mellom rett og makt oppstår først ved formaliseringen av hvilke kulturuttrykk som etter hvert eventuelt skal nomineres til listene. Dette skjer henholdsvis ved etableringen av et nasjonalt register, eller ved en eventuell nominering til vern under UNESCO, hvor kriteriene beskrevet i kapittel 3 vil ligge til grunn.

Det er likevel viktig å merke seg at kulturbærernes aktive rolle alltid vil være betydningsfull. Fra UNESCO sentralt framheves dette som en forutsetning for synliggjøring og

vern under konvensjonen. [41] Også i St.prp. 73 (2005–2006) står det at Norge som konvensjonspart skal «[...] bestrebe seg på å sikre en størst mulig medvirkning fra lokalsamfunn, grupper og eventuelt enkeltpersoner som skaper, opprettholder og overfører slik arv, og trekke dem aktivt med i forvaltningen av denne arven.» [42] En slik stadfestelse gir også kulturbæreren makt til selv å gjennomføre vern, gjennom egne ressurser og egen fri vilje.

4d: Kulturarv i forhold til kontinuitet og utbredelse

UNESCO framhever at immateriell kulturarv både er tradisjonell, samtidig og levende på samme tid. Og selv om kriteriene stiller krav om overføring fra generasjon til generasjon, representerer immateriell kulturarv ikke bare kulturuttrykk som er arvet fra fortida, men også samtidige rurale og urbane praksiser som ulike kulturelle grupper tar del i. [43] UNESCO ser med andre ord immateriell kulturarv som dynamisk. UNESCO presiserer videre at man i definisjonen av immaterielle kulturuttrykk ikke kan snakke om en bestemt tidsperiode, altså hvor lenge kulturuttrykk har vandret fra person til person, og framhever at siden det er lokalsamfunnene selv som skal definere hva de anerkjenner som immateriell kulturarv, vil det å komme utenfra og pålegge en definert tidsepoke være en motsigelse av konvensjonen. [44] UNESCO problematiserer ikke kulturarvsbegrepet i særlig grad, men fra akademisk hold er det blitt problematisert. [45] Også under det norske utredningsarbeidet har begrepet kulturarv vært gjenstand for diskusjon ved flere sammenhenger. [46] Nedenfor gis et innblikk i diskusjonenes perspektiver og problematiseringer, spesielt med fokus på betydningsinnholdet som begrepene arv og generasjon blir tillagt.

ARV I FORHOLD TIL KONTINUITET

Fra ett perspektiv kan arvebegrepet sees som det sentrale ved hele konvensjonen, hvor arv indikerer en vesentlig tidsdybde, eller en kontinuitet, og slik sett kan brukes som et sorteringsverktøy i avgrensningen av immateriell kultur-

[41] UNESCO-hefte 3: *Implementing the Convention for the Safeguarding of ICH*: 4: "According to the Convention, communities, groups and, where appropriate, individuals must be actively involved in the identification and definition of their own intangible cultural heritage as well as in its management since they are the only ones who create, recreate, maintain and transmit such heritage".

[42] St.prp. nr. 73 (2005–2006) *Om samtykke til ratifikasjon av UNESCOs konvensjon av 17. oktober 2003 om vern av den immaterielle kulturarven*:16.

[43] UNESCO-hefte 1: *What is Intangible Cultural Heritage?*: 4.

[44] UNESCO-hefte 6: *Identifying and Inventorying Intangible Cultural Heritage*:12: "[...] since the community itself should decide what it recognizes as its intangible cultural heritage, imposing a uniform, external age limit seems to contradict the Convention."

[45] Blant annet av Valdimar Tr. Hafstein og Odd Are Berkaak.

[46] Odd Are Berkaak problematiserte kulturarvsbegrepet i *UNESCOs konvensjon om vern av den immaterielle kulturarven – en analyse*, Den norske UNESCO-kommisjonen, mars 2010, samt under konferansen om det samme ved ABM-utvikling den 15. april 2010. I tillegg har diskusjonene rundt kulturarvsbegrepet blitt tatt opp under foredrag og møter i tilknytning til utredningsarbeidet.

[40] UNESCO-hefte 1: *What is Intangible Cultural Heritage?*: 5: "Intangible cultural heritage can only be heritage when it is recognized as such by the communities, groups or individuals that create, maintain and transmit it – without their recognition, nobody else can decide for them that a given expression or practice is their heritage".

arv.[47] Dette innebærer ikke nødvendigvis at kulturuttrykket bare peker bakover i tid, men at det har en forankring med en varighet eller en tidsdybde. For hva ville immateriell kulturarv vært uten en slik varighet over tid? I konvensjonen blir tidsdybden presisert gjennom benevnelsen «[...] overført fra generasjon til generasjon [...]», og med dette blir ideen om generasjon selve ankerfestet i forståelsen av varighet og kontinuitet. Spørsmålet blir likevel hvor mange generasjoner? Når er tidsdybden stor nok til at det gitte kulturuttrykket kan defineres som kulturarv? Et slikt spørsmål er selvfølgelig vanskelig å besvare, spesielt også fordi det i forståelsen av immateriell kulturarv bør handle om prosessene, altså selve traderingen av immateriell kulturarv, og ikke om årstall. En annen utfordring ved å begrunne kulturarv gjennom varighet og generasjon er at det kan framkalle et hierarki mellom grupper og uttrykk. Nettopp fordi begrepet kulturarv har sterke assosiasjoner til noe fortidig i seg, kan det bidra til å ekskludere kulturuttrykk som har blitt praktisert over en kortere periode enn andre.

En måte å gripe dette på kan være å forstå et kulturuttrykk nettopp i forhold til prosessen den er en del av. For kan man, ved å fokusere på traderingen, skille mellom kulturuttrykk og kulturarv, og på den måten si at det er mange kulturuttrykk som ikke er kulturarv? Kanskje blir et kulturuttrykk til kulturarv først når praktiseringen av det er et resultat av en bevisst vilje eller distinksjon innenfor en gruppe over tid? Hvis man forstår det slik, kan de yngre formene av swing og rock'n roll sees som kulturarv, mens dansen charleston, som også fikk sin utfoldelse på norske gulv i mellomkrigstida, bare kan sees som et kulturuttrykk, nettopp fordi den ikke ble selektert og tatt inn som en del av et miljø.[48] I forhold til tradering, vil man også kunne forstå generasjon uavhengig av familierelasjoner, eller som noe som må overføres fra eldre til yngre, og med det se generasjon som en betegnelse på en gruppe eller et kulturelt uttrykk som eksisterer i en viss periode.[49]

Hvis man fokuserer på en ubrudd traderingsprosess, vil kravet om beviselig videreføring gjennom generasjoner være problematisk for flere grupper i Norge, for eksempel for romanifolket/taterne. Grunnen til dette er blant annet at nesten en tredjedel av barna av ble fjernet fra sin familie i perioden mellom 1900 og 1970. Målet var en såkalt kulturell avprogrammering. Ved å hindre barna i å vokse opp på landeveien, mente Misjonen at man også kunne hindre dem i å lære om det reisende livet.[50] Konsekvensen av denne kulturelle avprogrammeringen ble at mange av dagens reisende aldri ble kjent med egen kultur, og derfor vanskelig har kunnet gi kulturarven videre til neste generasjon.[51] I en videre implementering av konvensjonen,

[47] E-post fra Terje Planke, Norsk Maritimt Museum, 25. november 2009 og høringsuttalelser fra blant annet Norsk Folkemuseum og Norsk kulturminnefond, mai 2008.

[48] Fra diskusjoner på referansegruppemøtet 7. mai 2010 og e-post fra Egil Bakka, Rådet for folkemusikk og folkedans, 21. mai 2010.

[49] Berkaak, Odd Are: *UNESCOs konvensjon om vern av den immaterielle kulturarven – en analyse*: 17, Den norske UNESCO-kommisjonen, mars 2010.

[50] Misjonen fungerte som et slags statlig taterdirektorat fra 1898 og helt opp i 1980-årene.

[51] E-post fra Mari Ø. Møystad, Glomdalsmuseet, 9. juni 2010.

spesielt i forhold til diskusjonen rundt arv og generasjon, er det derfor viktig at konvensjonens kriterier for hva som kan defineres som immateriell kulturarv, blir sett i forhold til historiens og samfunnets faktiske omstendigheter.

ARV I FORHOLD TIL UTBREDELSE

Arv i forhold til utbredelse handler det om gjenkjennbarheten ved et kulturuttrykk. Her er hovedtanken at den enkelte kulturbærer skal kunne identifisere seg med ulike typer kulturuttrykk, og at de skal bety noe for vedkommende. Utbredelse som dimensjon kommer lite til syne i selve definisjonen av immateriell kulturarv. Utbredelse eksisterer likevel som et slags kriterium, da det i form av representativitet er en del av Representativ liste over menneskehetens immaterielle kulturarv. Selv om vern er ett av kravene på listen, er listens hovedmål å synliggjøre immateriell kulturarv og heve bevisstheten rundt den.[52] Problemet i en diskusjon rundt hva som «egentlig» er immateriell kulturarv, er at listen ofte forveksles med Verdensarvlisten, og med det tillegges samme store verdi og rolle.

Videre har utfordringene i forståelsen av utbredelse mange fellestrekk med forståelsen av kontinuitet. Dette kan blant annet sees i lys av at kulturarv som system struktureres etter utvelgelse, hvor visse kulturuttrykk vurderes som mer utbredte, og dermed er mer gjenkjennbare enn andre. Med dette skapes et hierarki, basert på kriterier som vurdering av overlegenhet, stor verdi og representativitet.[53] Konsekvensen kan bli at utvelgelsen hindrer små og mindre utbredte kulturuttrykk i å bli synliggjort. I forhold til et av konvensjonens store mål om å bidra til å løfte lokalkulturene og mangfoldet som lever i dem, vil en utvelgelse begrunnet i utbredelse være problematisk.

ARV SOM SELEKSJON

I utredningsarbeidet har det kommet fram synspunkter som viser et latent, men ofte uuttalt, hierarki mellom kulturmiljøer i Norge.[54] I dette ligger en maktkamp, nettopp med kontinuitet og utbredelse som argumenter, hvor posisjoneringsen handler om hvem som forvalter den «viktige», «riktige» eller «egentlige» kulturarven. Fra én synsvinkel kan denne diskusjonen handle om kulturaktørers og institusjoners behov for å sikre seg en posisjon som gir anseelse, faglig makt og større økonomiske midler.

Fra et annet synspunkt kan diskusjonen sees i forhold til en annen problemstilling, nemlig distinksjonen mellom «oss» og «dem»; en seleksjonsmekanisme som på mange måter er et produkt av store kulturhistoriske prosesser. Et eksempel på en slik kulturhistorisk prosess er nasjonsbyggingen i Norge. Nasjonsbyggingen har stått sterkt fra etableringen av Grunnloven i 1814, for deretter på mange måter å bli bekreftet på nytt i 1905, 1945 og 1994. Nasjons-

[52] Truede eller marginaliserte kulturuttrykk er ikke representert her, da de defineres under *Liste over immateriell kulturarv med umiddelbart behov for vern*.

[53] Berkaak, Odd Are: *UNESCOs konvensjon om vern av den immaterielle kulturarven – en analyse*: 12-13, Den norske UNESCO-kommisjonen, mars 2010.

[54] Her refereres det til diskusjoner under møter i referansegruppa, møter med kulturaktører generelt, samt seminarer.

byggingens lange liv forklares ofte med at Norge var en relativt ung nasjonalstat, og at utviklingen fram mot selvstendighet førte med seg sterke nasjonalistiske strømninger som var dypt rotfestet i det norske samfunnet. En viktig forutsetning for nasjonsbyggingen var å skape én kultur, ett språk og ett folk. Konstruksjonen av et «kollektivt vi» ga ikke rom for elementer som skilte seg ut fra enhetstankegangens mal. Nasjonsbyggingen ble derfor et argument for å stenge ute uønskede grupper eller kulturuttrykk fra den store, norske vi-fortellingen. Med bakgrunn i det kan nasjonsbyggingen også sees som en forklaring på seleksjonsmekanismene mellom «oss» og «dem», «kjent» og «ukjent», «norsk» og «ikke norsk» og etter hvert «ordentlig norsk» og «ikke norsk nok». I historien kan man finne eksempler på mange kulturuttrykk eller -grupper som er blitt definert som «dem» og dermed har falt utenfor. Norges behandling av urfolk og nasjonale minoriteter i fornorskingens navn er et eksempel på en slik seleksjon. Når det gjelder det nevnte hierarkiet mellom kulturmiljøer og kulturuttrykk i Norge, har seleksjonsmekanisme også kommet til uttrykk i refleksjonen rundt immateriell kultur som blir utført og tradert av nyere minoriteter. Denne seleksjonsmekanismen, gjerne uttrykt som «ordentlig norsk» og «ikke norsk nok», er også relevant å se i forhold til konvensjonens definisjon av immateriell kulturarv, der det står at den skal fremme «[...] *respekt for kulturelt mangfold og menneskelig kreativitet*». [55]

Hvordan kan kulturelt mangfold sees i forhold til konvensjonen? En interessant måte å se dette på er nettopp gjennom det lokale aspektet. Lokalkulturen er viktig i Norge. Det kommer til syne gjennom blant annet slektsgranskning, bygdelag, bygdetun og bygdebøker, som alle ivaretar lokal kunnskap og tilhørighet. Kunnskapen ligger lokalt, som for eksempel hos folkedanseren i Setesdalen eller hos bakeren av chiffon-kaken på norskamerikanske Lista. [56] Dette forteller noe om at det alltid har eksistert et mangfold i lokalkulturen, og at det som tradisjonelt sett er blitt definert som det lokale dermed er en viktig faktor i mangfoldet. Det er derfor ingen motsetning mellom lokalitet og mangfold, da mangfoldet finnes i lokale grupper i alle områder og lag av det norske samfunnet. Å ha det som utgangspunkt er viktig i erkjennelsen av at Norge, til tross for nasjonsbyggingen myte om et enhetlig bilde, nettopp har vært, er og vil være mangfoldig, der ulike kulturuttrykk både skaper og finner sin plass.

Det er ikke bare i posisjoneringen mellom majoritetskultur og minoritetskultur at seleksjonen oppstår. Rom i Norge består ikke bare av de eldre slektene som kom fra 1860-tallet. Det bor også rom med annen bakgrunn her i landet, som blant andre flyktninger fra Bosnia på 1990-tallet, uten at disse av de eldre slektene blir ansett som en del av dem. [57] Det samme gjelder de jødiske gruppene, hvor etterkommerne av de tidligste innvandrerne fra gamle

Stor-Russland har en annen sosial eller kulturell posisjon i miljøene enn nyere jødiske innvandrere fra for eksempel Israel. Minoritetsmiljøenes interne posisjonering gjennom sosiale og kulturelle hierarkier bør blant annet forstås i lys av at flere av gruppene fortsatt er i en prosess med å reetablere sin identitet og skape sin plass i storsamfunnet.

Diskusjonene rundt kontinuitet, utbredelse og mangfold som er kommet fram under utredningsarbeidet, er viktige. De er positive innspill hvis de har en utviklende funksjon, samt bidrar til å fremme konvensjonens mål om å synliggjøre mangfoldet av kulturuttrykk. De er negative bidrag hvis de legger lokk på og forhindrer nettopp dette. Diskusjonene ovenfor har vist kompleksiteten som ligger i å definere immateriell kulturarv. Med denne kompleksiteten som utgangspunkt, samt konvensjonens krav om kulturbærernes definisjonsrett, velger ABM-utvikling ikke å skille mellom kulturuttrykk og kulturarv videre i utredningen.

4e: Videreføre, revitalisere og rekonstruere

Et annet aspekt som ifølge konvensjonen er med på å definere immateriell kulturarv, er forutsetningen om at kulturuttrykkene stadig blir «[...] *gjenskapt av samfunn og grupper i forhold til deres miljø, i samspill med naturen og med historien og gir dem en følelse av identitet og kontinuitet*.» Hvordan skal man forstå begrepet gjenskapt i forhold til tradering eller kontinuitet? Tradering og kontinuitet består av både en kjerne og en foranderlighet, og ved å se på ulike forståelser av gjenskapt som fenomen, vil også ulike aspekter ved dem komme fram. Det er viktig å påpeke at det ikke er låste skiller mellom forståelsene, og at de derfor kan tolkes forskjellig.

Det første aspektet er gjenskapt i betydningen *videreført*. Videreført som aspekt kommer til uttrykk i nyere tradisjonsytringer i Norge, som i norsk-pakistanske ritualer og høytidsmarkeringer som er blitt praktisert her til lands siden begynnelsen av 1970-tallet. Ritualer og høytider er eksempler på kulturytringer som kulturbærere tar med seg fra en kultur til en annen, de er elementer som er gjenskapt av en gruppe i relasjon til dens nye kulturelle kontekst og bærer en varighet, altså en kontinuitet, i seg. Utfordringen i forståelsen av denne videreføringen, er å se på kontinuiteten som noe som har en konstant kjerne i seg, men som samtidig mister og tar til seg nye elementer i møtet med andre situasjoner eller kulturer. I videreføringen ligger en foranderlig kontinuitet med mange fasetter, den er derfor aldri én størrelse. For hva legger man for eksempel vekt på i feiringen av et norsk-pakistansk bryllup? Hvordan blir de nyere kulturuttrykkene i forhold til de eldre? Kanskje vil bryllupet ha både pakistanske, norske og mest sannsynlig, amerikanske, elementer i seg?

Med utgangspunkt i konvensjonen kan også et annet aspekt ved gjenskapt beskrives, nemlig som *revitalisert*. Flere asiatiske land ser revitalisering som en måte å verne på. Av mange vestlige land er revitalisering blitt sett på som en

[55] Konvensjonen viser et mål om synliggjøring av "kulturelt mangfold". I utredningen er dette fortolket som etnisk mangfold. Det er likevel viktig å påpeke at mangfold også kan gjelde andre aspekter enn kulturelt eller etnisk.

[56] Samtale med Siv Ringdal, 1. juli 2010: Chiffon-kake kalles også Spinds hemmelighet på Lista. Kaketradisjonen er tatt med fra USA, hvor kaken kalles Angel Food Cake.

[57] Bay, Torbjørg: Før det er for sent. *Sigøynernes livsbetingelser i Norge*: 39, HiO-hovedfagsrapport 2002, nr 4.

lang bevegelse bort fra den enkelte kulturytringens såkalte autenticitet, mot det kunstige og falske.[58] Her er det viktig å se nærmere på nyansene i begrepet revitalisering.

På den ene siden handler revitalisering om å vitalisere, styrke og videreføre et kulturuttrykk som allerede eksisterer, og for den del anvende det i nye kontekster. I samisk sammenheng er revitaliseringen for eksempel sentral i språkarbeidet, som i synliggjøringen av joik og fortellinger. Sámi Grand Prix, som arrangeres under Påskefestivalen i Kautokeino, kan sees som et språklig vitaliseringstiltak for nordsamisk. I denne sammenhengen endrer joiken også kontekst fra en privat til en offentlig sfære, og får med det et bredere nedslagsfelt for bevaring og utvikling.

På den annen side kan revitalisering sees som en form for gjenoppliving. Dette er spesielt aktuelt i sammenhenger hvor kulturuttrykkets kontinuitet er blitt utsatt for et brudd grunnet modernisering, eller midlertidige og eksterne faktorer, som krig, politiske regimer eller økonomiske kriser. Nomineringen av det hviterussiske juleritualet, Tsarene av Kalyady, under UNESCO-konferansen i Abu Dhabi høsten 2009, er et eksempel på dette. Ritualet var nesten utdødd etter flere tiår under kommunistisk regime, og under konferansens diskusjoner om hvorvidt ritualet skulle vernes under Liste over immateriell kulturarv med umiddelbart behov for vern, ble det presisert at dokumentasjonen av ritualet var for mangelfullt i forhold til UNESCOs kriterier.[59] Diskusjonene kretset videre rundt generasjonsaspektet, og ikke minst rundt kontinuitetsaspektet, spesielt fordi dagens utføring av ritualet i noens øyne kunne forstås mer som en rekonstruksjon enn en revitalisering. En slik erfaring kan også overføres til norske forhold, for eksempel til urfolk og nasjonale minoriteter, som gjennom fornorskingsprosessen har fått tradisjoner og skikker ødelagt eller fjernet av egen stat. Norges kulturelle avprogrammering av romanifolket/taterne ble nevnt ovenfor, men er like relevant som eksempel her. Fra de samiske gruppene hold er eksemplene også mange; språket er ett. Flere generasjoners stigmatisering av de samiske dialektene og tvang inn i det norske, har påvirket muligheten for videreføring av både sang- og fortellertradisjoner og kunnskaper om natur og dyr. Et annet eksempel er etablering av nasjonalparker med de begrensninger som det medfører for blant annet utøvelse av tradisjoner knyttet til naturen, som fiske, fangst og innhøsting av ulike materialer til tradisjonelle duodjiprodukter. Et tredje eksempel er bruken av nordsamiske kvinners hornlue som ble forbudt av norske geistlige som mente at hornet ble bebodd av djevelen.

Et tredje aspekt ved begrepet gjenskap som bør løftes, er rekonstruert. Denne formen for gjenskap åpner opp for uttrykk som er blitt utsatt for brudd, og derfor ikke har fulgt tidsaksen. Disse kulturuttrykkene er gjerne blitt rekonstruert på grunnlag av ulik dokumentasjon og av flere kulturbærere, hvor biter av kunnskap i kombinasjon med ferdigheter er blitt til en helhet. I utøvelsen og traderingen av et håndverk kan man ofte mangle en tradisjonsbærer som kan formidle kunnskapen. Et eksempel på dette er arbeidet med å rekonstruere spretteljingsteknikken som i henhold til bygningsantikvarisk tradisjon døde ut med svartedauden i 1346.[60] Teknikken, som utføres med øks og etterlater seg et spesielt hoggemønster, er i dag helt sentral for å kunne møte kravene til prosessuell og riktig restaurering, spesielt av stavkirker. I rekonstruksjonen av spretteljingsteknikken er den handlingsbårne kunnskapen fra ulike tradisjonsbærere fra blant annet Norge, Russland og Georgia, blitt satt i sammenheng med verktøyspor, verktøy og materialstudier. Gjennom dette er teknikken langt på vei gjort levende igjen.[61]

[58] Hafstein, Valdimar Tr.: *The making of Intangible Cultural Heritage: Tradition and Authenticity, Community and Humanity*, Berkeley, 2004:90-95.

[59] UNESCO: ITH/09/4. COM/CONF.209/14: 4-5, samt notater fra møtet.

[60] E-post fra Terje Planke, Norsk Maritimt Museum, 30. september 2010:

Påstanden om at spretteljingsteknikken forsvant med svartedauden kan diskuteres. Mye peker mot at teknikken har vært brukt i Norge helt til 1900-tallet. Norsk Folkemuseum har i sine magasiner en rekke nyere økser som er blitt brukt til spretteljing. Det er videre dokumentert spretteljing fra 1900-tallets bosetting på Svalbard, og som teknikk brukt helt fram til 1980-tallet i Saltenområdet.

[61] E-post fra Eivind Falk, Norsk handverksutvikling, 14. mai 2010

5: Vern og metode

5a: Definisjon av vern

UNESCO beskriver to nivåer for vern. Konvensjonens artikler 13 og 14 beskriver et mer overordnet kulturpolitisk nivå.[62] I artikkel 13 er vern blant annet å vedta en overordnet politikk som bidrar til å fremme den immaterielle kulturarvens rolle i samfunnet, etablere eller styrke utdanningsinstitusjoner innen forvaltning av immateriell kulturarv og fremme forskning av denne. I artikkel 14 er fokuset rettet mot arbeidet med å bevisstgjøre og informere om immateriell kulturarv, og mot viktigheten av at immateriell kulturarv blir respektert og styrket gjennom dette.

Det andre nivået for vern er i hovedsak direkte knyttet til metode, der UNESCO i artikkel 2 definerer vern som «[...] tiltak for å sikre den immaterielle kulturarvens levedyktighet, herunder det å kartlegge, dokumentere, forske, bevare, verne, fremme, styrke, videreføre, særlig gjennom formell og uformell utdanning, samt gjenopplive de ulike sidene ved denne arven.»[63] Å videreføre kunnskap, ferdigheter og mening betyr ifølge UNESCO også å styrke og forsterke de ulike immaterielle og materielle omstendighetene som er en forutsetning for videre og kontinuerlig utvikling og fortolkning av immateriell kultur, og ikke minst for overføringen mellom generasjoner.[64]

Nettopp fordi konvensjonen om vern av immateriell kulturarv er utarbeidet med verdensarvkonvensjonen som bakteppe, der en mer konserverende vernepraksis ligger til grunn, trengs en presisering av begrepet vern slik det skal forstås her. I den norske ratifiseringen framheves det at målet ikke må være «[...] å «fryse» den immaterielle kulturarven på et bestemt stadium slik at den forblir mest mulig uforandret, men å se den i et dynamisk og meningsfullt samspill med nåtidens mennesker.»[65] Hovedforutsetningen for at et kulturuttrykk blir vernet, er at det blir kontinuerlig utført og videreført. I både det teoretiske og praktiske arbeidet med vern av immaterielle kulturuttrykk vil det derfor være konstruktivt å bruke begreper som *å arbeide aktivt med, håndtere, realisere, videreføre, overføre, sikre videre levekår, holde en praksis levende osv*, da alle disse nevnte handlinger går inn under konvensjonens definisjon av vern. Fra et metodisk

[62] UNESCOs konvensjon av 17. oktober 2003 om vern av den immaterielle kulturarven: 15.

[63] UNESCOs konvensjon av 17. oktober 2003 om vern av den immaterielle kulturarven: 9.

[64] UNESCO-hefte 6: *Identifying and Inventorying Intangible Cultural Heritage*: 4+11.

[65] St.prp. nr. 73 (2005-2006) *Om samtykke til ratifikasjon av UNESCOs konvensjon av 17. oktober 2003 om vern av den immaterielle kulturarven*: 6.

synspunkt, kan begrepet vern forstås som en fellesbetegnelse for handlingene man utfører for å opprettholde og videreføre et kulturuttrykk.

For å verne immaterielle kulturuttrykk, eller sikre dem videre levekår, må de bli stadig utført og tilpasset sine omgivelser. I en dypere forståelse av vernet kan man derfor si at det har tre dimensjoner ved seg. For det første handler det om å holde kulturytringer i live ved å fortsette å holde dem aktive. Fordi immateriell kultur i stor grad er noe man gjør eller uttrykker, er altså *handling* en viktig dimensjon. For det andre krever videreføringen av immaterielle kulturytringer handlende *kulturbærere*, som traderer kunnskapen til en annen person, og på denne måten sikrer at kulturytringene lever videre. For det tredje er vernet en del av en kontekst. Nettopp fordi vernet er å holde liv i en kunnskap eller handling, må alt, eller et utvalg av elementer som er knyttet til kunnskapen eller handlingen, sees som del av den immaterielle kulturytringen, og vernes som en integrert del av en kulturell kontekst. Vern av for eksempel en danseform handler om å bidra til videre liv ved å sørge for at det finnes læremestere til å føre kunnskapen videre. I tillegg må det finnes møteplasser og sosiale arenaer som festivaler eller fester, der dansen som kunnskap blir utført i praksis. Det er også viktig at danseformen blir dokumentert. I kravet om en helhetlig kontekst ligger også utfordringer, for noen ganger når ett kulturuttrykk styrkes, svekkes et annet. Dette har vært relevant i vernet av nasjonalparker når hensynet til tradisjoner og kunnskap knyttet til natur, naturbruk og orientering i naturen, tones ned eller uteblir helt.

5b: Gode, metodiske grep sett i lys av konvensjonens definisjon av vern

Konvensjonens primærfokus er at immateriell kulturarv er praktisert kunnskap. Vernet består i å få denne praktiserte kunnskapen til å leve videre. Vern som handling vil stadig trenge nye metodiske vinklinger avhengig av kulturytringenes særtrekk og konteksten de er en del av. Nedenfor beskrives både nasjonale og internasjonale verneprosjekter og –praksiser, som alle belyser ulike aspekter ved definisjonen av vern. Eksemplene fra Norges kulturforvaltning er valgt ut som representanter for gode og interessante, metodiske grep. Det finnes likevel mange flere gode eksempler på vern av immateriell kulturarv i Norge. De internasjonale eksemplene er blitt løftet av UNESCO som gode vernepraksiser, jfr. konvensjonens artikkel 18.

NASJONALE EKSEMPLER PÅ VERN

Prosjektet *Bygda dansar* drives av Norsk senter for folkemusikk og folkedans (Rff), og utføres i samarbeid med Folkemusikk og folkedansorganisasjonen i Norge og Noregs Ungdomslag. Hvert prosjekt er fylkesbasert med en varighet på tre år, og første fylke ut var Sogn og Fjordane i 2001. *Bygda dansar* har som formål å styrke og videreføre folkedansen som sosial samværs- og samhandlingsform, og å vise hvordan dansen kan gis ny synlighet og aktualitet gjennom scenekunst og som profesjon. Det metodiske hovedprinsippet er at danseformene blir revitalisert og videreført gjennom såkalt djup læring; som kroppsliggjort kunnskap i det lokalsammenheng de har tilknytning til. I hvert fylke blir det rekruttert opp til 100 interesserte ungdommer fra 14 til 18 år. I tillegg blir etablerte unge folkedansere involvert som motivatorer og forbilder, samt etablerte lokale instruktører og musikere. De lokale instruktørene gir ukentlig undervisning i samarbeid med prosjektledelsen, som er prosjekt-lederen fra Rådet for folkemusikk og folkedans og en lokalt bosatt prosjektmedarbeider. De unge forbildene hjelper til ved 4-6 helgesamlinger i året som prosjektledelsen driver. Halvveis i prosjektet tas elementer fra innlært bevegelsesmateriale og tradisjonell danseteknikk i bruk for å skape to sceneproduksjoner, der ca. 30 av de dyktigste elevene får vist hvordan ferdighetene deres kan utnyttes i nyskapende scenisk virksomhet gjennom elevforestillinger. Prosjektet *Bygda dansar* bidrar ikke bare med læring for ungdommene som deltar. Fordi prosjektet arbeider desentralisert for å styrke lokalmiljøene, ved at både musikk, dans, musikere og noen av instruktørene er lokale, gir dette læringsaspekter fra begge sider: Rffs instruktører lærer om lokale tradisjoner, mens de lokale instruktørene lærer om pedagogikk og bruk av tradisjonsmateriale fra arkivene. Fra et metodisk perspektiv ligger *Bygda dansars* styrke blant annet i at prosjektet går bredt ut blant et ungt publikum, informerer, skaper interesse og motivasjon. Etter hvert spesialiseres den djupe kunnskapen der dansen overføres og læres gjennom kontinuerlig praktisering. Prosjektet muliggjør et samarbeid mellom interessentnivå og mer overordnet nivå, og sikrer en dialektikk mellom disse kunnskapsnivåene.

Norsk handverksutvikling (NHU) har bidratt til å videreføre tradisjonelt håndverk gjennom flere prosjekter. De har lagt særlig vekt på å redde håndverkskunnskap som står i fare for å dø ut. I tillegg har NHU bidratt til å sikre kunnskap innen håndverksfag som regnes som viktige for bygnings- og kulturminnevernet, som for eksempel *smiing*, *tørrmuring*, *tradisjonell tømring* og kunnskap om materialkvalitet. I den metodiske tilnærmingen har NHU utviklet en egen kompetansebyggingsmodell. Modellen bygger på den gamle mester/svinn-relasjonen, der en mester har ansvar for opplæringen av en svinn. I arbeidet er det også med en person som dokumenterer håndverkskunnskapen for ettertida. Prosjektene genererer et omfattende materiale i form av foto, video og tekst, der hele håndverksprosessen blir dokumentert fra råmateriale til ferdig produkt. Det viktigste i prosjektene er likevel at fagpersonen tilføres kunnskap gjennom samhandling med tradisjonsbæreren og selv blir tradisjonsbærer. På denne måten føres kunnskapen videre til en ny generasjon håndverkere. Et eksempel er arbeidet NHU har gjort med reipslaging i samarbeid med Hardanger Fartøyvernssenter ved Hardanger og Voss Museum, hvor det ble gjort dokumentasjon av

utdriverteknikken på Brunsviken reperbane i Kristiansund. Fra et metodisk perspektiv er vekten i kompetansebyggingsmodellen lagt på den handlingsbårne kunnskapen, der utøvende kunnskap kommer til uttrykk gjennom handling og blir overført i samhandling mellom to personer. Modellen viser også et samarbeid mellom kulturbærer og kulturinstitusjon.

Arbeid med bevaring, tilvirking og bruk av bunader har mange aktører. Fra lokale lag, husflidsutsalg, bunadproduksenter, fagorganisasjoner og sentrale medlemsorganisasjoner til Norsk institutt for bunad og folkedrakt og deres statlig oppnevnte fagråd, Bunad- og folkedraktrådet. Arbeidet lokalt skjer gjennom kurs, registreringsarbeid, utstillinger og foredrag. I de nasjonale organisasjonene tilbyr man faglig påfyll gjennom seminarer og lengre kursrekker i tråd med offentlig læreplan. Årlig deltar nær 1600 deltakere på omlag 225 lokale praktiske kurs i Norges Husflidslag og Noregs Ungdomslag. I tillegg er det en rekke andre arrangementer og andre kursarrangører som tilbyr kunnskap om faget. **Bunadopplæringa** er et samarbeid mellom Norsk institutt for bunad og folkedrakt, Noregs Ungdomslag, Norges Husflidslag og Folkekulturforbundet. Bunadopplæringa er et modulbasert opplæringstilbud i bunadtilvirkerfaget med seks ukerskurs over tre år. Tilbudet følger læreplan VG 3, opplæring i bedrift og teorigrunnlaget VG 2, design og tekstil. Fra et metodisk perspektiv, gir Bunadopplæringa kunnskap om bunadssøm i balansen mellom teoretisk og praktisk tilnærming. Opplæringstilbudet kombinerer også samarbeid mellom flere kulturaktører på ulike kunnskapsnivåer.

I 2009 avsluttet Norges Husflidslag og Det norske Skogselskap det fem år lange samarbeidsprosjektet **Gjør et spikk!** Prosjektets hovedmålgruppe var barn og unge, og målsettingen var å spre spikkeglede til barn i hele Norge, med rått trevirke som materiale og kniv som verktøy. I tillegg ønsket man at prosjektet skulle styrke bevisstheten om tre som fornybar ressurs, spre kunnskap om allemannsretten og grunneierretten, bidra til kreativitet og skaperglede med tre som materiale, vise at kniv er et verktøy og ikke et våpen, samt knytte lokale nettverk for samarbeid og styrke felles interesser. For å nå fram til flest mulig i målgruppen, rettet prosjektet seg mot grunnskolelærere, lærerhøgskoler og andre organisasjoner som drev kurs for instruktører, for at de igjen skulle videreføre kunnskapen til barn og unge. Kursene foregikk fylkesvis og ble iverksatt av husflidskonsulenter og skogkonsulenter. I prosjektets siste periode fra 2007-2009 deltok blant annet 530 høgskolestudenter, 35 høgskolelærere og 256 lærere i ni fylker. I tillegg ble det produsert informasjons- og undervisningsmaterieell som kunne kjøpes på organisasjonenes hjemmesider. Ringvirkningene av denne satsingen ble at flere begynte å spikke, og det er stadig etterspørsel etter kurs og folk som kan lede spikkeaktiviteter for nye grupper barn. Prosjektets hovedmålsetting ble derfor langt på vei nådd, da en tradisjon som holdt på å bli borte, nemlig spikking i rått tre, igjen er blitt en levende aktivitet for barn over hele landet. Fra et metodisk perspektiv viser prosjektet et samarbeid mellom flere kulturarvsaktører, som organisasjoner, skoleverk og barn og ungdom. Prosjektet har fungert som et ad hoc-tiltak som har informert, løftet bevisstheten og skapt kunnskap om et håndverk.

Árbediehtu-prosjektet er et pilotprosjekt som kan bli et metodisk nybrottsarbeid i samisk sammenheng. Sámi allaskuvla/Samisk Høgskole har koordineringsansvaret for prosjektet, som ellers utføres i samarbeid med RidduDuottarMuseat/De Samiske Samlinger, Árran-julevsámi guovdásj/Árran Lulesamisk senter, Saemien Sijte/Sørsamisk museum og kultursenter, Mearrasámi diehtoghovddás/Sjøsamisk kompetansesenter og Fávllis/Samisk fiskeriforskningsnettverk. Utgangspunktet har vært spørsmålet om hvordan man best kan bevare og videreføre tradisjonell kunnskap, og hvilke etiske retningslinjer som skal gjelde for bruk av tradisjonell, samisk kunnskap. I prosjektet har det vært et mål at lokalbefolkningen selv skal få større innflytelse over utnyttelsen av sin egen kunnskap. Prosjektet understreker betydningen av den lokalbaserte tilnærmingen til dokumentasjon og bevaring av tradisjonskunnskaper. Dette betyr at inkludering av tradisjonsbærere og lokalsamfunn er avgjørende for en vellykket bevaring av samisk, tradisjonell kunnskap, og dermed av samisk, immateriell kulturarv. Et av prosjektets resultater vil være et allsamisk program basert på erfaringer fra prosjektet, teoretisk gjennomgang og grundig analyse av prosessene og erfaringene, praktisk lærdom fra andre steder i urfolksverden, samt metoder som blir utviklet og utprøvd på feltet. [66] Fra et metodisk perspektiv har prosjektet løftet samarbeid mellom flere kulturinstitusjoner. Videre har det tatt kulturbærerne som kunnskapseiere på alvor, og utviklet metodologi som inkluderer disse i alle faser i arbeidet med å bevare tradisjonell kunnskap.

Sommeren 2009 arrangerte Haugalandmuseene dokumentasjonstoktet *Fra havn til havn*: to båtturer sammen med romanifolket/de reisende fra Vestlandet. På toktet deltok representanter fra de eldre generasjonene reisende samt ansatte ved museet, og turen ble dokumentert i form av filmopptak og foto. Dokumentasjonstoktet *Fra havn til havn* kom i gang etter flere års samarbeid mellom museet og de reisende, og målet var å gjenoppdage reiseruter, havner og overnattingssteder som de reisende i sin tid brukte. Under reisen fortalte de reisende historier om hvor de drev handel, vasket klær, hentet vann, om steder de overnattet eller hadde hatt fast bosted, og møter med den fastboende majoritetsbefolkningen. Møtene med ulike steder og folk utløste mange minner fra levd liv. *Fra havn til havn* viser et samarbeid mellom en marginalisert kulturgruppe og en institusjon, men prosjektets metodiske styrke bør likevel sees i et «gjenskapelsesperspektiv». Romanifolket lever med en «brutt» historie, og viktige deler av deres immaterielle kulturarv er blitt tilintetgjort som følge av fornorskingsprosessen. Dokumentasjonstoktet kan derfor fungere som et «traderingstokt», der kunnskapen om de reisendes tradisjoner blir videreført. Dette vil være spesielt relevant hvis man lykkes i å samle flere generasjoner til nye tokt, der formidlingen av minner og fortellinger fra én generasjon til en annen, kan bidra til å både styrke og revitalisere romanifolkets livsform og identitet.

INTERNASJONALE EKSEMPLER PÅ VERN

I Japan finnes det buddhistiske tempelet Ise Jingu (Ise Shrine). Det eksepsjonelle med Ise Jingu er at det representerer 2000 års historie, men selv aldri blir eldre enn 20.

[66] www.arbediehtu.no

For helt siden 700-tallet har man i Japan gjennomført en religiøs seremoni, hvor man hvert 20. år river ned og gjenoppbygger tempelet Ise Jingu med nye materialer. Selv om denne tradisjonen er av seremoniell art, viderefører den også spesialisert håndverkskunnskap. Så lenge det finnes personer som har kunnskap i å bygge tempelet, er det i prinsippet ikke nødvendig å ta vare på det materielle beviset på det. [67] Seremonien gir innblikk i et syn på immateriell kulturarv og vern som ikke er fundert på varighet og substans, men på det overførbare og ikke-materielle ved fenomener. Her er poenget prosessen, for i den ligger kunnskapen.

I Indonesia har batik vært en viktig håndverkstradisjon fra tidlig på 1800-tallet. De siste tiårene har interessen for og kunnskapen om håndverket vært synkende. I 2005 initierte derfor lokale kulturbærere og Batik Museum, i nært samarbeid med undervisningsinstitusjonene i Pekalongan, et program for undervisning i batikteknikk. Hovedmålet med programmet var å øke bevisstgjøringen rundt håndverket som viktig del av regionens kulturarv, og med det forhindre at kunnskapen døde ut. Ved å få programmet inn på skolenes læreplaner har man bidratt til å verne det immaterielle uttrykket og å sikre overføring til neste generasjon. Man har også sikret respekt for teknikken ved å inkludere den som viktig kunnskap i alle skolesystemets trinn, samt bidratt til å synliggjøre den som viktig immateriell kulturarv på et lokalt, regionalt, nasjonalt og internasjonalt nivå.

I Elche-regionen i Spania har man siden 1968 arbeidet med kulturarv i skolesystemet. Arbeidets hovedmål er å fremme verdibasert utdanning ved å inkludere lokal kultur- og naturarv på læreplanen, samt bidra til å ivareta denne arven gjennom bevisstgjøring og handling i utdanningssystemet. I nært samarbeid med lærere samler elever informasjon og kunnskap om Elche-regionens kultur- og naturarv. På denne måten utforsker og erfarer de sin egen arv. Siden starten har over 500 barn deltatt i opplæringsprogrammet. I dag finnes det også et museum som arbeider med kunnskapen som er samlet gjennom årene. Arbeidet har blitt høyt verdsatt av befolkningen i Elche-regionen og av pedagoger for sitt demokratiske og deltakende aspekt.

Bolivia, Peru og Chile har samarbeidet om et treårig prosjekt om vernetiltak for Aymara-kulturen. I løpet av prosjektet skal partene identifisere Aymara-kulturens tradisjonelle kunnskaper og muntlige tradisjoner og styrke språket som et verktøy for videreføring av immateriell kulturarv gjennom formell og ikke-formell utdanning. I tillegg skal de fremme og spre muntlige og musikalske uttrykk fra Aymara-kulturen, og forsterke tradisjonell kunnskap i tekstilkunstproduksjon og jordbruksteknikker. Disse vernetiltakene er blitt definert og initiert av kulturbærere selv, og vil bli implementert av dem i samråd med konvensjonens kriterier. Prosjektet har også som mål å involvere andre regionale og internasjonale lokalsamfunn, organisasjoner, institusjoner sv, for å utveksle erfaringer og informasjon. [68]

[67] Kirshenblatt-Gimlet, Barbara: *Intangible Heritage as Metacultural Production*: 59 og 61, Museum, vol. 56, no. 1-2/2004 og Hafstein, Valdimar Tr.: *The making of Intangible Cultural Heritage*, Berkeley, 2004: 60.

[68] Eksemplene fra Spania, Indonesia og Sør-Amerika er hentet fra møte i Abu Dhabi, sept/okt 2009: ITH/09.4. COM/CONF.209/15Add.

6: Forvaltning av immateriell kulturarv i Norge

6a: Bakgrunn og begrepsavklaringer

Utredningen skal i henhold til mandatet gi en oversikt over hvem som forvalter immateriell kulturarv på overordnet nivå. Det finnes et stort landskap av kulturarvsaktører og institusjoner som arbeider med dette feltet, og det er derfor vanskelig å gi en utfyllende oversikt. I tillegg til institusjoner som allerede har en rolle gjennom tilskudd på statlig nivå, har ABM-utvikling valgt å skissere et bilde av et bredere felt som arbeider med immateriell kulturarv. Vi anser dette som begynnelsen på en videre synliggjøring av feltet i Norge.

Med «overordnet nivå» forstår man gjerne et formelt forvaltningsnivå, som i hovedsak omfatter offentlige institusjoner, som universiteter, høyskoler, museer, arkiv, bibliotek eller råd. Vi mener likevel at det vil være en svakhet å synliggjøre arbeidet med immateriell kulturarv kun på et formelt institusjonsnivå. For det første forfekter konvensjonen et sterkt demokratiaspekt, der kulturbærerene selv har definisjonsretten. For det andre kan ikke de vesentlige og aktive kulturfeltene som mange frivillige organisasjoner og foreninger representerer, knyttes til ett formelt, institusjonelt nivå slik det beskrives over. Å synliggjøre frivilligheten som forvalter av immateriell kulturarv, er fundamentalt viktig i implementeringen av konvensjonen i Norge. Vi antar at det i det videre arbeidet vil være nyttig å få bedre oversikt over hvem som har ansvaret for de enkelte feltene. På denne måten vil man i enda større grad sikre et ansvar for kulturuttrykk som per i dag ikke ivaretas av noen, og stimulere til samarbeid.

Begrepet «å forvalte» må også presiseres. I begrepet legger vi arbeidet med vern slik det kommer fram i konvensjonen, med ulike metoder for sikring av videre liv for det enkelte kulturuttrykk. I det å forvalte ligger også ulike former og nivåer for praktisering som det å faktisk leve en kultur, eller å utføre et ritual eller et håndverk, men også det å samle dokumentasjon for å tjene videre tradering og synliggjøring. Vi forstår «å forvalte» som et bredere begrep enn «å verne», hvor man i førstnevnte arbeider med immateriell kulturarv på et mer generelt nivå, mens man i sistnevnte arbeider med et spesifikt mål om å skape eller videreføre prosesser som sikrer et kulturuttrykks videre liv.

ABM-utvikling har altså valgt å skissere et bilde av det brede aktørfeltet som arbeider med immateriell kulturarv i

Norge, og enkelte institusjoner og organisasjoner blir brukt som eksempler. Skisseringen har vi valgt å gjøre i lys av konvensjonens definisjon av vern, som i Norge kan sees i forhold til to ulike metodiske hovedretninger og tradisjoner. De to retningene bygger på ulike premisser, og representerer på mange måter et skille mellom praksis og teori, kunst og vitenskap, og *kunnskap i og kunnskap om*. Selv om det ikke alltid er en klar deling mellom hvem som forvalter *kunnskap i og om*, indikerer dette skillet på mange måter en nyansering mellom generell forvaltning og reelt vern, og er et viktig tenkeredskap i forståelsen av hvordan immateriell kulturarv skal vernes.

6b: Kunnskap i

Med *kunnskap* i tenkes praktisk ferdighet. Hovedtanken med kunnskap i er at ferdigheten lever gjennom praktisering, og at aktørene er de faktiske bærerene og skaperne av tradisjonene. Et viktig mål er å videreføre fortidig praksis ut fra premisset om at den kan fungere i nåtida. Praksis vil da bety at immateriell kulturarv utføres for sin egen skyld og ikke bare som en presentasjon eller demonstrasjon for ikke-praktiserende, for å gi kunnskap om. Denne metodiske tilnæringsmåten samsvarer best med konvensjonens definisjon av vern, og representanter for denne metoden kan på mange måter sees som de primære forvalterne av immateriell kulturarv. I videreføringen av *kunnskap i* er arenaene en vesentlig forutsetning, da det er her samhandlingen og traderingen foregår.

Denne metodiske retningen har utspring i store folkebevegelser på 1800-tallet som skapte organisasjoner, bygget *kunnskap i*, drev opplæring, utviklet og videreførte mye av det man i dag kaller immateriell kulturarv. Fra 1947 og framover ble det etablert statlig finansierte institusjoner med praktisk og vitenskapelig kompetanse innen de enkelte feltene. Norge har i dag noen få sentrale organisasjoner og institusjoner med spesialansvar for å arbeide etter denne tradisjonen.

En av disse institusjonene er *Norsk håndverksutvikling (NHU)* ved Maihaugen. NHU arbeider med vern, videreføring og utvikling av håndverk som kunnskap, uttrykksform og yrke. Institusjonen har et nasjonalt ansvar for forvaltningen av håndverkskunnskaper på forskjellige nivåer, i tillegg

til at de skal bidra til å opprettholde og styrke små og verneverdige fag. NHU arbeider med ulike prosjekter for vern og videreføring av håndverkskunnskaper og forvalter også et nasjonalt register med over 3 000 håndverkere. I tillegg til nasjonale prosjekter arbeider Norsk handverksutvikling mye internasjonalt, der utveksling av både kunnskap og metodikk for kunnskapsoverføring er viktig. NHU har også etablert det nasjonale nettverket *Løfte håndverket*.

En annen institusjon er *Norsk institutt for bunad og folkedrakt (NBF)* ved Valdresmusea. NBF er et kompetansesenter som arbeider med dokumentasjon, forskning og formidling av folkedrakt og bunad. Instituttets mål er å fremme kunnskap om folkedrakt og bunad som kulturuttrykk og om bruk og tilvirkning av disse drakttypene. På grunnlag av feltarbeid fra hele landet har instituttet bygget opp et omfattende arkiv bestående av draktregistreringer, foto, snittmønstre og skisser samt nedtegnelser av tradisjonsmateriale fra ulike distrikter. Kunnskapen brukes aktivt i rådgiving og opplæring. Det statlig oppnevnte *Bunad- og folkedraktrådet* er fagråd for institusjonen.

Norsk senter for folkemusikk og folkedans (Rff) er en tredje institusjon som arbeider aktivt med vern av immateriell kulturarv. Senteret er tilknyttet NTNU. Rff tilbyr blant annet et utøverstudium i tradisjonsdans på bachelornivå i samarbeid med Institutt for musikk ved NTNU. Hovedmålet for dette studiet er å forberede studentene til kunstnerisk og pedagogisk arbeid. I samarbeid med nordiske universiteter tilbyr Rff også en nordisk mastergrad i dans. Rff har flere tiårs erfaring i dokumentasjon, forskning, læring og videreføring av musikk og dans, blant annet med prosjektet *Bygda dansar*, beskrevet i kapittel 5.

FRIVILLIGE ORGANISASJONERS BIDRAG TIL KUNNSKAP I

Som nevnt innledningsvis er interessentnivået spesielt viktig i videreføringen av immateriell kulturarv, da hele 49 000 av Norges organisasjoner utfører frivillig arbeid innen kultur og idrett. Denne store innsatsen utgjør over halvparten av alt frivillig arbeid som utføres i landet. [69] Svært mange immaterielle kulturytringer blir derfor holdt levende og videreført til aktive kulturbærere takket være frivilligheten. Fordi frivilligheten består av kulturbærende og -skapende personer som til sammen utgjør både små og store ressursmiljøer, kan man si at frivilligheten er en kulturbærer i seg selv.

Norge har lange tradisjoner innen frivillig arbeid, og enkeltpersoner og grupper som holder liv i ulike kunnskaper og tradisjoner er mange. Frivillig innsats, ofte som en investering i fellesskapet, har både vært en viktig del av økonomi, sosialisering og tradisjoner. En stor organisasjon med lange tradisjoner er *Norges Bygdeungdomslag*. Laget har bidratt til å legge grunnen for samvær og sosial og tematisk læring på samme tid. Paraplyorganisasjoner og studieforbund, som

for eksempel *Folkemusikk og folkedansorganisasjonen i Norge*, *Landslaget for lokalhistorie*, *Landslaget for lokal- og privatarkiv*, *Noregs Ungdomslag*, *Norges Husflidslag*, *Norsk teaterråd*, *Folkekulturforbundet* og *Norges kulturvernforbund* arbeider alle med å bidra til at tradisjonelle kulturuttrykk lever videre, og gjennom sitt virke organiserer de kunnskap og informasjon om mange frivillige foreninger i Norge. En av Folkekulturforbundets medlemsorganisasjoner, *Forbundet KYSTEN*, består av 115 kystlag med til sammen 9 000 medlemmer som arbeider med i kystkultur i vid forstand.[70] Et av lagene er *Bragdøya Kystlag* som ble stiftet i 1986 for å redde de gamle saltebuene på Bragdøya ved Kristiansand. Saltebuene, med tilhørende trebåter, bygninger og fyr, vitnet om tidligere tiders næring og aktivitet. Kystlaget har ønsket å ivareta et helhetlig bilde av øyas virksomhet. I tillegg til å ta vare på de materielle minnene formidler kystlaget også *kunnskap* om tauarbeid, tekstilhåndverk og matkultur. Bragdøya Kystlags virksomhet er et typisk eksempel på lokallagenes store og brede arbeid, og de frivilliges innsats bidrar til en kunnskapstradering som er svært vesentlig for immateriell kulturarv i Norge.[71]

6c: Kunnskap om

Den andre metodiske retningen handler om å ivareta *kunnskap om* kulturuttrykk gjennom dokumentasjon, forskning og formidling. Tradisjonen representerer i hovedsak en teoretisk og akademisk tilnærming til kulturuttrykket, hvor det blir dokumentert og beskrevet, og på sett og vis «frosset» for framtidig bevaring. Målet med denne metodiske retningen er i stor grad kunnskapsproduksjon. Fra midten av 1800-tallet er denne tradisjonen sentral i institusjoner som universiteter, arkiv, bibliotek og museer. Helt fra den tiden var både fagfolk og frivillige aktivt samlere og etter hvert forskere på det man i dag kaller immateriell kulturarv. Det meste av det innsamlete materialet ble ivaretatt av universitetene som etter hvert etablerte arkiver og samlinger.

De fleste mennesker har satt, og setter, spor etter seg i arkiv og samlinger. Gjennom å dokumentere og formidle originaldokumenter, brev, protokoller, fotografier, film og intervjumateriale har arkiv, bibliotek, museer, universiteter og høyskoler utgjort en stor del av den kollektive minnefunksjonen i samfunnet, og med det bidratt til å skape og videreføre historisk bevissthet og kulturell identitet.

I dag finnes det over 800 institusjoner i Norge som bevarer arkiver. De spesialiserte *arkivvinstitusjonene* er blant andre Riksarkivet, Samisk arkiv, samt ulike statsarkiver, fylkesarkiver, interkommunale arkiver, byarkiver og spesialarkiver. I tillegg finnes en rekke folkemusikkarkiver og -samlinger med både nasjonalt, regionalt og lokalt ansvarsområde. *Folkebibliotekene* spiller også en vesentlig rolle som kunnskaps- og informasjonsbank. Folkebibliotekene når alle lag og aldersgrupper av befolkningen, og spesielt nyere minoriteter. De har også mye kontakt med lokale lag og organisasjoner.

[69] St. meld. nr. 39 (2006 – 2007) – *Frivillighet for alle*: 125, Det kongelige kultur- og kirkedepartement.

[70] www.kysten.no

[71] www.bragdoeya.no og www.folkekultur.no

I kraft av dette har folkebibliotekene gode muligheter til å fungere som en viktig kanal for både å samle og spre kunnskap om immateriell kulturarv knyttet til lokalsamfunn.[72] *Museene* har hatt både materiell og immateriell kulturarv som virkefelt, blant annet gjennom å dokumentere, ivareta og formidle personhistorier, fortellinger, høytider, livsriter, hverdagsliv, håndverkstradisjoner, dans og musikk.[73] Institusjonenes virkefelt går på mange måter over i hverandre. Mange av dagens arkiv og samlinger har historie tilbake til 1800-tallet, og blant annet begynte man å forske på stedsnavn allerede da. I 1921 ble Norsk stadnamnarkiv opprettet, og i dag er arkivet en del av Universitetet i Oslo. I tillegg finnes også regionale navnearkiv ved landets øvrige universiteter og høyskoler. [74] Ved Universitetet i Oslo finnes også *Norsk Folkeminnesamling*, som har samlet og tatt vare på blant annet *ballader, eventyr, sagn, gåter, ordtak og kunnskap om folkemedisin* helt siden 1914. Arkivet fungerer i dag som nasjonalt arkiv for folkloristisk og kulturhistorisk materiale.[75]

De ovennevnte institusjonenes arbeid er et eksempel på kunnskap om. Ifølge konvensjonens definisjon av vern er dette arbeidet ikke vern nok alene. Historisk materiale er likevel relevant for konvensjonen da *kunnskap* om ofte er en forutsetning for at kunnskap i skal kunne føres videre. Som «frosset» kunnskap utgjør dokumentasjon og forskning grunnlaget for noe som i utgangspunktet har vært *kunnskap i*, men som er blitt til kunnskap om i konserverte tilstand. Fordi dokumentasjonen gjør det mulig å videreføre historisk materiale, revitalisere gamle former og etablere nye, muliggjør den igjen en form for *kunnskap i*. Norsk institutt for bunad og folkedrakt har mange erfaringer med kunnskapsutvikling fra dokumentasjon til praktisering, eller *kunnskap i*. Gjennom gammelt folkedraktmateriale får instituttet kunnskap om søm, tilpassing og bruk av folkedrakter. Gjennom det historiske materialet kan instituttet gå lengre bakover i tid enn dagens aktive tradisjonsbærere på feltet, og på den måten oppdage nye teknikker og behandlingsmåter. Fra arkivsektoren synliggjøres store utfordringer ved det å kontinuerlig ivareta og tilgjengeliggjøre dokumentasjon. Som nevnt over, bevarer folkemusikkarkivene store mengder lydopptak. Problemet er at en stor andel av opptakene, spesielt av den eldre folkemusikken, verken er registrert eller digitalisert. Konsekvensen av dette kan bli at unike opptak vil gå tapt, og dermed også *kunnskapen om*. [76]

[72] Med forbehold om endringer. *Anbefalinger og rapport fra Mangfoldsåret 2008*:150, Det kongelige kultur- og kirkedepartement.

[73] St.meld. nr. 49 (2008-2009) *Framtidas museum. Forvaltning, forskning, formidling, fornying*: 145. I 2007 reviderte ICOM definisjonen av museer hvor også immateriell kultur formelt ble inkludert som ansvars- og arbeidsområde.

[74] <http://www.sprakrad.no/Tema/Stedsnavn/Artiklar/Stedsnavn/>

[75] <http://www.hf.uio.no/ikos/tjenester/samlinger/norsk-folkeminnesamling/>

[76] Lydarkivene har tradisjonelt ikke vært en prioritert oppgave for verken arkivinstitusjonene, bibliotekene eller museene. Det er ingen overordnet samordning av hele lydarkivfeltet i Norge. Feltet mangler en oppdatert verneplan for lyd, et felles kompetanseutviklingsprogram, samt et organ som tar ansvar for å koordinere og støtte arbeidet med det upubliserte lydarkivmaterialet. Erfaringer framkommet gjennom kontakt og samarbeid med folkemusikkarkivene. E-post fra Anne Marit Noraker, ABM-utvikling/Oslo kommune, Kulturretaten, 10. juni 2010.

KUNNSKAP BÅDE I OG OM

Avsnittet over viser at skillet mellom *kunnskap i* og *om* ikke er endelig. Det viser også at en kontinuerlig utveksling mellom de ulike kunnskapsnivåene er viktig i et helhetlig arbeid med, og vern av, immateriell kulturarv.

Både organisasjoner og høyere utdanningsinstitusjoner har utviklet utdanningstilbud på forskjellige nivåer som kan gi kunnskap i praktisering i enkelte former for immaterielle kulturpraksiser, eller kunnskap om som sikter direkte mot praksis. For eksempel gir *Høgskolen i Telemark kunnskap i praktisering av former for immateriell kulturarv*, med tilbud om undervisning i folkemusikk, tradisjonskunst, tradisjonsmat og natur- og friluftsliv. Høgskolen i Oslo samarbeider med *Norsk institutt for bunad og folkedrakt* om studiet *Drakt og samfunn*. I studiet legges det vekt på at studentene skal få en helhetlig forståelse av temaet drakt, og øves opp til ulike metoder for analyse og dokumentasjon. Den praktiske opplæringen er knyttet til identifisering og stilhistorisk analyse, og innebærer kunnskap om blant annet materialer, sting- og sømtyper. Gjennom en *stipendiatorordning* tilbyr *Norsk håndverksutvikling* en mulighet til å forske og utvikle enkelte håndverksfag parallelt med en praktisk tilnærming. Landets mange folkehøgskoler bidrar også til *kunnskap både i og om immateriell kulturarv*, det samme gjør flere videregående skoler. *Sámi joatkkaskuvla ja boazodoalloskuvla/Samisk videregående skole* og *Reindriftsskole* gir undervisning relatert til reindrift, utmark og duodji. I fagene tilbys mange ulike aktiviteter, som blant annet *kalvemerking, skilling, gjeting, kjøring med rein, garnfiske, snarefangst, viltsporing, skjæring av sennegrass, søm med flere materialer og innsamling av duodjimaterialer*. I tillegg legger skolen opp til praksisperioder, hvor *slakting, temming, råvarehåndtering og matproduksjon* står sentralt.

Et annet ansvarsområde for videregående nivå er fagopplæring i arbeidslivet med *lærlinger*. Ifølge Utdanningsdirektoratet fører 165 av den videregående utdanningens 177 opplæringer fram til fag- eller svennebrev.[77] En rekke av disse utdanningene er innen håndverksfag eller industrifag med lange tradisjoner. Lærlingeordningen er i hovedsak et samarbeid mellom skole og næringsliv, men noen museer er også godkjente lærebedrifter. Et eksempel er *Oselvarverkstaden* hvor man arbeider for å ta vare på og videreføre båtbyggerkunnskapen.[78] Det samme gjelder Hardanger fartøyvernsenter. Fra 1980-tallet til nå har senteret uteksaminert nesten 50 håndverkere, de fleste innen båtbyggerfaget, med spesialkunnskap i bygging av *hardangerbåter*. [79]

På frivillighetsfeltet finnes det mange foreninger og organisasjoner som arbeider med ikke-formell utdanning. Blant annet arbeider *Norges Husflidslags mange lokallag* mye med formidling av tradisjonell kunnskap. Gjennom ulike typer kurs bidrar lokallagene til å tradere kunnskap som ellers ville forsvunnet fordi utdanningssystemet ikke fanger dem opp.

[77] Høring fra Utdanningsdirektoratet, 22. mai 2008.

[78] www.oselvarverkstaden.no

[79] E-post fra Hardanger og Voss museum, 20. april 2010.

MEDIER – DOKUMENTASJON, SYNLIGGJØRING OG IDENTITETSBYGGING

I *kunnskapen om* ligger også det informative aspektet.

Informasjon, synliggjøring og formidling er vesentlige i arbeidet med immateriell kulturarv. For hvordan skal man ha interesse for en kulturytring, eller forstå viktigheten av den, hvis man ikke vet at den eksisterer? I dette har medier, i form av aviser, radio og etter hvert fjernsyn, vært viktige. NRKs *Folkemusikkhalvøtinen* gikk på lufta for første gang allerede i 1931. *Norge rundt* har siden midten av 1970-tallet dokumentert og formidlet små og store kulturuttrykk, det daglige og det lokale. Det noe nyere programmet *Migrapolis* har i stor grad bidratt til en videreutvikling av identiteter i det mangfoldige Norge. Mediene har vært viktige aktører i etableringen av et kollektivt vi, og dermed en felles kulturell identitet. Da Norge fra 1960 til 1967 ble samlet til ett «fjernsynsrike», hadde NRK en ganske klar etterkrigsoppgave, hvor gjenreisningstanken lå bak. Fjernsynet skulle bidra til å skape fortellingen om nasjonen Norge, og journalistenes hovedoppgave var å møte den jevne mann i hele landet, binde folk sammen og få dem til å føle seg som en betydningsfull del av det norske samfunnet. [80]

Dagens sosiale medier har ikke samme hovedoppgave som fjernsynet en gang hadde, men de har likevel en viktig og medvirkende rolle i fortellingen om et felles vi. Som plattformen hvor mange og ulike kulturbærere møtes, samhandler, debatterer og utveksler kunnskap, blir de sosiale mediene, som Nettby, Twitter og Facebook, arenaer for utvikling og videreføring av immateriell kultur, og med det også «arkiver» med stor samtidig og historisk verdi. Sosiale mediers rolle i å synliggjøre immateriell kulturarv er derfor også viktig. For eksempel er strikkekafeer en internasjonal trend som på nettet skaper uformelle møteplasser for slik kunnskapsoverføring. Det er ofte enkeltpersoner eller lokale lag som står bak møteplassene, gjerne i samarbeid med butikker. Et nettsted som synliggjør strikking i ytterste forstand er www.ravelry.com. Gjennom å utveksle garntyper, strikkeoppskrifter og å drifte et aktivt bloggende nettverk med nesten 1 million brukere, har nettstedet langt på vei bidratt til en internasjonal revitalisering av strikketeknikker, -kunnskap og -interesse.

De «tradisjonelle» mediene og sosiale medier har ulike roller og funksjoner. I forhold til immateriell kulturarv er én av deres viktigste fellesrolle å skape publisitet, engasjement og deltakelse. I kraft av å løfte, presentere og informere blir de viktige verktøy for å synliggjøre immateriell kulturarv. I et framtidig arbeid med å videreføre immateriell kulturarv vil det være interessant å se mer på hvilke sosiale medier som kan være virkemidler for å videreføre kunnskap - både *om* og *i*.

[80] Erik Bye i programmet *Pionertida* i NRK Fjernsynet, NRK1, 20. august 2010.

Korsdans Åsta Holth og Arve Granlund - Foto Dagfinn Grønset 4342

DEL 2

I kapitlene 7 til 11 belyses områder som kan regnes til den immaterielle kulturarven i Norge, med fokus på temaer, ytringer, aktiviteter og kunnskap knyttet til et kulturelt fenomen. Kapitlene gir også innblikk i hvem som arbeider med immateriell kulturarv under de enkelte temafeltene, samt en indirekte beskrivelse av hva som finnes av dokumentasjon på området.

Som begrunnet i kapittel 4, vil det ikke kunne gis et endelig svar på hvilke kulturuttrykk som skal defineres som immateriell kulturarv innenfor utredningens rammer. ABM-utvikling beskriver derfor noen kulturuttrykk som kan regnes som immateriell kulturarv i Norge, med en intensjon om å motivere til videre diskusjoner om feltet.

Kapitlene er disponert etter inndelingsprinsippene beskrevet i konvensjonens artikkel 2, heretter kalt temaområder. Disse er *Muntlige tradisjoner og uttrykk, herunder språk som et uttrykksmiddel for immateriell kultur, Utøvende kunst, Sosiale skikker, ritualer og høytidsfester, Kunnskap og praksis som gjelder naturen og universet og Tradisjonelt håndverk*. Inndelingen i temaområder er initiert av UNESCO, og er i utgangspunktet ment som forslag til kategorisering. [81] Mange kulturuttrykk kan plasseres i flere av temaområdene, og det er derfor ikke vanntette skott mellom inndelingene.

[81] UNESCO-hefte 7: *Intangible Cultural Heritage Domains*:3.

7: Muntlige tradisjoner og uttrykk, herunder språk som et uttrykksmiddel for immateriell kulturarv

7a: Definisjon

Ifølge UNESCO inkluderer dette temaområdet muntlige uttrykksformer som ulike typer ordtak, gåter, rim og regler, legender og fortellinger, myter, sangformer, dikt, skuespill og forestillinger. Noen muntlige tradisjoner kan være knyttet til et helt samfunn, andre til en kulturell eller sosial gruppe, eller til en spesiell generasjon. Tradisjonene har ofte en fast kjerne, men fordi de i stor grad overføres muntlig, er de også i endring, hvor de gjennom den enkelte kulturbærer stadig blir improvisert og reproduisert. Muntlige tradisjoners viktigste rolle er å videreføre kunnskap, kulturelle og sosiale verdier og kollektive minner eller erindringer, og i kraft av dette bidra til å definere en kulturs identitet.

Språk alene dekkes ikke av konvensjonen. Under dette temaområdet blir det likevel framhevet som spesielt viktig, da språk og muntlige tradisjoner henger nært sammen. For å videreføre muntlige tradisjoner må man ha et språk. Samtidig er muntlige tradisjoner en viktig måte å videreføre et språk på. På denne måten er språket ikke bare middelet i videreføringen av muntlige tradisjoner, men også kjernen i dem.[82]

7b: Muntlige tradisjoner og uttrykk

ORD OG UTTRYKK

Ord og uttrykk kan sees som identitetsmarkører. Hvorvidt man forstår og behersker det som blir uttrykt eller ikke, definerer om man er en del av fellesskapet eller ei. Uttrykkene kan skissere grenser mellom kjønn, alder og grupper definert etter kulturelle eller sosiale forskjeller, for å nevne noe. *Slang* knyttet til ungdomsgrupper har eksistert i generasjoner, hvor nye uttrykk til stadighet erstatter eldre, og med det avklarer om den enkelte er innenfor eller utenfor et miljø. I ungdomsmiljøer i dagens Norge kan identitetsmarkørene være påvirket av språk som punjabi, urdu, tyrkisk, arabisk, berbisk, spansk og ikke minst engelsk. For hørselshemmede er *tegnspråket*, med sin egen grammatikk, både språk og kulturell identitet. I homofile miljøer har mange av uttrykkene rot i blant annet drag og glamour, hvor man om en persons oppvekst kan si at *han trådte sine barnepumps i Tromsø*. Mange ord og uttrykk forutsetter en bestemt kulturell kunnskap, som *abrakadabra*, *syndfloden* og *janteloven*.

Noen faste uttrykk har rot i en fortelling, et eventyr, et litterært verk eller i en religiøs kontekst, andre uttrykk kjenner man ikke opprinnelsen til. Fra Ibsens forfatterskap finnes for eksempel *Peer, du lyver* og *Evig eies kun det tapte*. Andre faste uttrykk er knyttet til hendelser med historisk «sus», som *det er typisk norsk å være god*, og de ulike fortolkningene av det. Det samme gjelder den sportshistoriske hendelsen bak uttrykket *å hoppe etter Wirkola*. *Liten tue kan velte stort lass*, *Smuler er også brød* og *Når katten er borte, danser musene på bordet*. Lista over kjente og ukjente ordtak er uendelig. Noen rimer til og med, som *Bedre føre var enn etter snar* og *Mange bekker små gjør en stor å*. Det sies at ordtak som muntlig tradisjon kan spores flere tusen år tilbake i tid, og at de har sine røtter i alt fra Bibelen til gamle filosofer. De kjennetegnes med korte setninger som ofte uttrykker allmenngyldige sannheter eller livsvisdom.

FORTELLINGER

En fortelling kan være alt fra eventyr, myter, sagn, rim, dikt, skrøner og vandrehistorier til personhistorier og dokumentarer. Fortellingen er også å finne i viser og sanger. Mange fortellinger kjennetegnes ved at de er bygd opp etter faste, gjenkjennbare mønstre som utgjør en grunnstruktur. De kan ha morsomme, gode, vonde eller vanskelige budskap. Akkurat som ord og uttrykk bidrar fortellingene til å beskrive en kollektiv identitet, og gjennom det er de fortellingen om et «vi».

Mange av de muntlige folkefortellingene ble nedtegnet av Asbjørnsen og Moe allerede på midten 1800-tallet. Over hundre år senere ble flere av eventyrene videreført i filmatisert form. Fortsatt i dag ser mange for seg Ivo Caprinos uttrykksfulle figurer når de hører om *Gutten som kappåt med trollet* eller *Reveenka*. Disse fortellingene blir nesten ikke fortalt mer, men de blir lest. Når fortellinger blir skrevet ned, blir de på mange måter «frosset», tatt ut av sin opprinnelige kontekst og materialisert. Konsekvensen kan være at de slutter å vandre og delvis forsvinner som overført kunnskap. Noen ganger bidrar nedskrivning til at historier dør, andre ganger bidrar nedskrivning til at historier overlever. Et eksempel på det siste er de mindre kjente nedskrivningene av Bestemor Goldes fortellinger fra de jiddische shtetlene i Litauen, hvor de første jødiske innvandrere til Norge kom fra. På et kjøkken på Grünerløkka fortalte hun barnebarna fortellinger fra shtetlene. Fortellerstundene tok slutt da

[82] UNESCO-hefte 7: *Intangible Cultural Heritage Domains*:4 og www.unesco.org/culture/ich/index.php?pg=00136

Bestemor Golde ble deportert til Auschwitz under andre verdenskrig. Barnebarnet og forfatteren Eva Scheer overlevde krigen og førte etter hvert historiene i pennen, blant annet i boka *Posene på gjerdestolpen: jødiske sagn og eventyr*. [83] Det er også interessant å se på fortellerteknikkene, som kan variere fra person til person, og mellom ulike kulturelle grupper. *Den skogfinske fortellertradisjonen* med røtter i Kalevala-eposet er en fortellerteknikk som fortsatt eksisterer både skriftlig og muntlig. Formidlings- og traderingsteknikken blir identifisert i fortellingens verselinjer, som i sin tur gir musikalitet til fortellingen. [84] Kanskje finnes det også ulike fortellertradisjoner i grender og bygder i Norge? Og hva vet man om nyere kulturelle gruppers fortellertradisjoner? Hvordan forteller for eksempel norsk-bosniske foreldre sine barn om landet de flyktet fra? I dagens samfunn har den muntlige fortellerformen på mange måter fått en renessanse med egne fora hvor dette føres videre. En slik arena kan være *Fortellerfestivalen* [85] og de ulike *stand up-showene* der både amatører og profesjonelle fortellere kan kaste om seg med samfunnssatire og tegne konturer av samfunnet de lever i. Humor er et mye brukt fortellergrep som man for eksempel finner i vitsene. Et humoristisk grep er de mange *vitsene om svensken, dansken og nordmannen*. De såkalte svenskevitsene kan kanskje også sees i en slags identitetsmanifesteringens lys, der nordmannen, kanskje noe preget av lillebrorkomplekset, alltid er fortellingens vinner. Fra 1987 til 2003 sendte NRK programmet *Du skal høre mye* fra Rorbua i Tromsø. Programmet var til underholdning for nesten hele landet med morsomme historier og stadige muntre anekdoter. I tillegg fikk humoren et lokalt preg, med nordnorske lokalfortellere og dialekter.

LITURGIER OG SALMER

Mange faste uttrykk er knyttet til religion. Derfor er liturgier og salmer også eksempler på muntlige tradisjoner og uttrykk. Elever ved norske skoler har gjennom årene sunget borbønnen *Å du som metter liten fugl* ved inngangen av hvert «storefri» eller følt på julestemningen under toner fra *Deilig er jorden*. I kvensk og samisk sammenheng er *lohkammat*, eller lesninger, viktige fortellerarenaer ved de læstadianske forsamlingene. Salmesangen blir ansett som særs viktig i for eksempel begravelser, hvor man ved graven viser omsorg og støtte for de pårørende ved å synge. I læstadianske forsamlinger har gudstjenestene ofte foregått på tre språk: kvensk, samisk og norsk. Derfor har gudstjenestene vært viktige kulturelle sosialiseringarenaer generelt, og vesentlige læringsarenaer for kvensk språk spesielt. I andre trossamfunn kan det være slik at mange ikke forstår hva det tales eller synges om. I moskeene, for eksempel, holdes noen av bønnene på arabisk. Mange som er født og oppvokst i Norge leser arabisk uten å forstå det. I slike situasjoner kan liturgi og salmenes sanselige aspekter være viktige, hvor de gjennom melodi og stemning skaper en tilhørighet til et religiøst, kulturelt og mentalt fellesskap.

[83] Luther forlag, 1977.

[84] Samtale med Birger Nesholen og Dag Raaberg, 3. mars 2010, Norsk Skogfinsk Museum.

[85] www.norskfortellerforum.org og www.fortellerfestivalen.no

PERSON- OG STEDSNAVN

Selv om person- og stedsnavn til en viss grad blir tatt hånd om av egne lover, [86] er de likevel viktige å synliggjøre som immaterielle kulturuttrykk i henhold til konvensjonen. Kjært barn har mange navn, lyder et ordtak. Dette har vært gjeldende i de samiske gruppene, hvor man ofte har fått både oldefars, bestefars og fars navn i sitt eget. *Navnetradisjonen* plasserer den enkelte i en bestemt slekt. I reindriftsfamilier er navnetradisjonen med på å plassere vedkommende til et reindriftsområde, og slik også knytte ham eller henne til ei slekts reinmerke. I samiske miljøer sees tendenser til at de gamle personnavnbenevnelsene er i ferd med å forsvinne.

Akkurat som familienavn er stedsnavn sterke markører for både tilhørighet og identitet. Stedsnavn bærer i seg kunnskap, og kan fungere som veivisere til historien. I noen kulturer, som for eksempel den samiske, er stedsnavn bærere av nettopp hendelser og historie. De forteller om født liv, levd liv, lykke og sorg, vandringer og gjøremål, slektstilhørighet, kunnskap om både fysiske og overnaturlige farer og ikke minst om naturressurser. I noen tilfeller kan det være stor forskjell på et steds offisielle navn og navnet det har på folkemunne, og til grunn for det ligger ofte en lokal kunnskap. Dette er høyst aktuelt i samisk og kvensk tradisjon, og hos skogfinnerne og romanifolket/taterne. Ett eksempel er *Grindalsletta*, en leirplass i Elverum, hvor familier fra romanifolket/taterne pleide å slå seg ned på gjennomreise i Sør-Østerdalen. Av taterne ble plassen kalt Grindalsletta fordi den lå i tilknytning til Grindal gård. Av lokalbefolkningen ble letta kalt Taterringen fordi romanifolket/taterne brukte den som tilholdssted. [87] *Kongebjørka* i Molde og Fredslunden den omgir seg med, er knyttet til en nasjonal hendelse, og som sted har den plass i manges bevissthet. Dette er stedet hvor Kong Haakon VII og Kronprins Olav søkte tilflukt fra bombeflyene, under sin flukt fra tyske okkupasjonsmakter i april 1940. Takket være Nordahl Griegs dikt *Kongen*, datidens medier og ikke minst etterkrigsgenerasjonenes historiepensum har bildet av bjørka fått et nesten evig liv i manges minne. Selve bjørka, som var ly for de kongelige den omtalte april dagen, er blitt erstattet to ganger, henholdsvis etter en vandalisering på 1980-tallet og nyttårsorkanen i 1992. Til tross for dette lever den videre, som symbol på «kamp for frihet, fred og menneskeverd i dagens og fremtidens virkelighet», [88] og er en viktig attraksjon for Moldes innbyggere og turister.

Gjennom tradisjoner og ritualer blir stedsnavnene opprettholdt og får en spesiell plass i folks kollektive bevissthet. Noen har store forutsetninger for å bli videreført, som Kongebjørka i Molde, andre står i fare for å forsvinne. Sistnevnte har vært tilfelle for en del av de skogfinske navnene. Norsk Skogfinsk Museum har bidratt til å

[86] LOV 1990-05-18 nr. 11: Lov om stadnamn og LOV 2002-06-07 nr. 19: Lov om personnavn (Navneloven): www.lovdata.no, samt høringsbrev fra Språkrådet, 8. mai 2008.

[87] Glomdalsmuseet, 2009: "*Latjo drom – romanifolkets/taternes kultur og historie*": 68.

[88] www.visitnorway.com

videreføre skogfinske stedsnavn i serien *Turkart Finnskogen*, hvor både norske og over 450 skogfinske navn er markert. Og til tross for Statens kartverks store arbeid i bevaringen av stedsnavn på nasjonalt nivå, er mange lokale stedsnavn i Norge fortsatt lite dokumentert, og med det i ferd med å bli borte.[89]

DIALEKTER SOM BÆRERE OG TRADERERE AV IMMATERIELL KULTURARV

I kapitlets innledning ble dialektikken mellom språk og muntlige tradisjoner beskrevet. Der ble det framhevet at språk ikke bare middelet i videreføringen av disse, men også kjernen i dem. UNESCO definerer språket som menneskets hovedredskap i interaksjon og i kommunikasjon av ideer, følelser, kunnskap, minner og verdier. Videre ser UNESCO språk som viktig i formidlingen av kulturelle uttrykk og av immateriell kulturarv som er vesentlig for individers eller gruppers identitet.[90] I Norge kan de ulike dialektene, kanskje spesielt innen norsk og samisk, være spesielt interessante. For eksempel handler Alf Prøysens noveller *Onger er rare* og *Dørstokken heme* om forholdene på Hedmarken, samtidig som de er skrevet på hedmarksdialekt. For noen har fortellingene en gjenkjennbarhet i seg, og bidrar til å skape tilhørighet og følelse av fellesskap.

Dialektene er i seg selv et uttrykk for kulturelt mangfold. Som lokale varianter av de ulike språkene er de viktige deler av en stor, kulturell helhet. De er både bærere og traderere av immateriell kulturarv. Dialektene har størst gyldighet muntlig, de beveger seg sosialt og kulturelt, og er i kontinuerlig endring. I dag sees tendenser til at mange norske dialekter blir stadig mer standardiserte og sentraliserte, og mange detaljer er i ferd med å forsvinne. Forskere og journalister har lenge bidratt til å kartlegge og synliggjøre dialektendringene.[91] Både organisasjoner og museer, som Hedmark Bygdeungdomslag, Nynorsk kultursentrum og Glomdalsmuseet, har gjort en innsats for å dokumentere og formidle dialekter.[92] Selv om slike arbeider er i gang, er det likevel viktig å fortsette å heve bevisstheten rundt dialektenes funksjon og betydning, og kanskje motivere til at de praktiseres videre.

7c: Institusjoner som forvalter muntlige tradisjoner og uttrykk

Som det gikk fram av diskusjonene i kapittel 6, vil det være vanskelig å gi en utfyllende oversikt over institusjoner som forvalter muntlige tradisjoner og uttrykk. ABM-utvikling vil likevel påpeke at de fleste universiteter, høyskoler, museer, arkiv, bibliotek, teater, media og organisasjoner har lange tradisjoner som forvaltere av spesielt majoritetssamfunnets muntlige tradisjoner og uttrykk. Urfolk, nasjonale og nyere minoriteters muntlige tradisjoner er mindre ivaretatt. Eksempler på institusjoner og organisasjoner som forvalter muntlige tradisjoner og uttrykk kan være:

- Fortellerhuset
- Nasjonalbiblioteket
- Norsk etnologisk granskning
- Norsk Fortellerforum
- Norsk lokalhistorisk institutt
- NRK
- Nynorsk kultursentrum
- Statens kartverk
- Teater Manu
- Universitetet i Oslo

[89] På fylkesnivå generelt har man arbeidet lite med å dokumentere stedsnavn, og mange er i ferd med å bli borte. I kystfylkene Rogaland, Hordaland, Møre og Romsdal, Sogn og Fjordane og Nordland, har man derimot arbeidet mye med innsamling av lokale stedsnavn. E-post fra Gunnar Urtegaard, ABM-utvikling, 11. november 2010.

[90] www.unesco.org/culture/ich/index.php?pg=00136

[91] Se for eksempel Aftenposten 10. april og 28. mai 2010.

[92] Innenfor det samiske er manglende forskning på de ulike dialektene, som for eksempel på Sør-Varangerdialekten, en utfordring. Praktisering og videreføring er også viktig, og de ulike samiske språksentrene er meget viktige aktører i vitaliseringen av dem. Disse arrangerer språk- og kulturkurs hvor det materielle og det immaterielle skaper et holistisk bilde og forståelse av noe, det være seg språk og andre uttrykk.

8: Utøvende kunst

8a: Definisjon

Utøvende kunst dekker ifølge UNESCO et stort felt fra vokal og instrumentell musikk til dans, teater og pantomimeforestillinger. Temaområdet inkluderer i stor grad kulturelle uttrykk som reflekterer menneskelig kreativitet. Både musikk og dans er å finne i de fleste samfunn. Musikk og dans blir framført i mange ulike sosiale og rituelle sammenhenger. Musikkjangeren og konteksten som kulturuttrykkene blir framført i, varierer fra hellig, klassisk og populær til folkelig. Musikken kan også ha politiske og emosjonelle dimensjoner ved seg, og innehar ofte et budskap eller et uttrykk. Teater kombinerer ofte både sang, dans, musikk og fortelling i sin framføring.

Det er ferdighetene i å spille en melodi, synge en sang, utføre en dans eller spille en forestilling som utgjør selve det immaterielle kulturuttrykket. Fordi kunnskapene og praksisene er usynlige når de ikke er i funksjon eller blir aktivisert, blir ofte gjenstandene, som instrumenter, masker eller kostymer, de konkrete uttrykkene for disse. Det samme gjelder rommene hvor kulturuttrykkene blir realisert. Av konvensjonen om vern av immateriell kulturarv blir disse betraktet som kulturelle rom og er nært knyttet til det enkelte kulturuttrykket. I definisjonen av immateriell kulturarv inkluderer konvensjonen derfor både objektene og de kulturelle rommene som kan relateres til immaterielle uttrykk og praksiser. [93]

Standardisering av kulturpraksiser knyttet til utøvende kunst er ifølge UNESCO en av de største truslene mot deres eksistens. Fenomenet «world music» er et eksempel på en slik trussel. Selv om «world music» bidrar til kulturell utveksling, bidrar det også til en homogenisering av kulturyringer. Homogeniseringen har en standardiserende og kommersialiserende effekt. Og selv om turisme i stor grad gir nytt liv til utøvende kunst som kunnskapsformidling og underholdning, vil den på lik linje med «world music» kunne forårsake at kulturuttrykkets særpreg og egenart blir forringet. Det er derfor ikke uttrykk bygd på internasjonale normer som står i sentrum for konvensjonen om vern av immateriell kulturarv, enten det gjelder den store bredden av internasjonalt preget populærkultur eller den institusjonaliserte kunsten i teatre, operaer eller på ballettscener. Noen av de akkurat nevnte kulturarenaer og -uttrykk vil derfor i større grad bli dekket av den før omtalte mangfoldskonvensjonen.

8b: Utøvende kunst

UTØVENDE KUNST SOM KOMMUNIKASJON, IDENTITET OG RITUAL

Utøvende kunst, kanskje spesielt i form av musikk, dans og sang, er gjennom sin sansbarhet universelle og lokale på samme tid. Dette gjør disse kulturuttrykkene til sterke og gode kommunikasjonskanaler mellom kulturer. Gjennom dette kan kulturuttrykkene også være identitetsmarkører for en gruppe eller en kultur, da de forteller noe om hvem man er som utøver og gir en tilhørighet. Mange enkle former av musikk- og dansepraksis har vært folkeei gjennom generasjoner, som for eksempel Margrethe Munthes bursdagssang *Hurra for deg som fyller ditt år*, som har både tekst, melodi og koreografi. Utøvende kunst som identitetsmarkør er kanskje spesielt interessant å se på blant urfolk, nasjonale og nyere minoriteter. Samene har den tradisjonelle *joiken* med rituelle funksjoner. Skogfinnene har brakt med seg runesangene gjennom generasjoner. Kulturbærere med røtter i Peru, Bolivia og Chile viderefører og formidler rytmiske tradisjoner fra Andesfjellene gjennom orkestre og dansegrupper. I dagens samfunn er det ikke nødvendigvis et sammenfall mellom kulturell bakgrunn og hvilken kulturell ytring man bærer fram. De ulike musikk- og danseuttrykkene som praktiseres av mange i dag, som *flamenco*, *tango*, *capoeira* eller *bhangra*, er eksempler på at mennesket som kulturbærer og -skaper i stor grad selv kan velge sine kulturelle uttrykk. Dette valget kommer kanskje enda klarere fram i enkeltpersoners tilknytning til ulike interesse miljøer, da det å synge *sosialdemokratiske* «hymner» under åpningen av Arbeiderpartiets landsmøte, eller det å høytidelig synge ut sin store kjærlighet til Vålerenga sammen med resten av Klampen, markerer tilknytning og identitet. I kraft av sin kommuniserende tyngde og evne til å skape mellommenneskelig forståelse, kan musikk og dans også bidra til større integrering og deltakelse i samfunnet generelt, siden kulturuttrykkene gir muligheter for å kommunisere et kulturelt budskap der andre «språk» mangler. Romkulturen er kanskje et eksempel på det, hvor en direkte dialog mellom en stigmatisert minoritet og storsamfunnet fortsatt kan oppleves som vanskelig, men hvor man i en annen kontekst, som under den årlige *Igorifestivalen*, kan gi kulturen et «språk».

Som beskrevet i definisjonen er fellestrekket for flere av de utøvende kunstuttrykkene at de finner sted i en rituell sammenheng, som markeringen av en helligdag eller feiringen av en fest. Et annet fellestrekk er at de finner sted på en

[93] UNESCO-hefte 7: *Intangible Cultural Heritage Domains:7*.

arena. Arenaene, eller de kulturelle rommene, som de betegnes som av UNESCO, er mange. De *læstadianske salmene* synges på bedehuset, og *skillingsvisene* på en campingplass. *Gammeldansen* danses på et samfunnshus, og *horadansen* utfoldes i rytmiske tramp mellom festdekkede bryllupsbord på en restaurant. De kulturelle rommene kan være alt fra hjemmet til en festivalplass, og sistnevnte er i dag en fundamental og vital forutsetning for videreføringen av mange av de omtalte uttrykkene.

MUSIKK, SANG OG DANS

I Norge blir begrepene *folkemusikk* og *folkedans* brukt. I et historisk perspektiv ble begrepene først tatt i bruk med nasjonalromantikken. Selve arbeidet med, og spesielt vernet av, folkemusikk og -dans startet nettopp mot slutten 1800-tallet, da bygdenes spillemenn og dansere så at deres musikk- og danseuttrykk sto i fare for å forsvinne. Flere begynte å samle folkemusikk, og i 1888 startet telemarksbøndene i Bø landets første *kappleik*, en vesentlig arena for utveksling av tevlinger, utveksling av kunnskap og samvær den dag i dag.[94] Folkedansbevegelsen, som ble etablert i perioden fra 1900 til 1920, hadde størst bredde innenfor *Noregs Ungdomslag*, hvor man skapte et nasjonalt repertoar som ble dyrket og videreført av de mange lokale ungdomslagene. Folkemusikkbevegelsen hadde det sterkeste samlingspunktet i kappleikene og fikk etter hvert nasjonal organisering i *Landslaget for Spelemenn*. [95] Fra 1970-tallet av tok man opp begrepene tradisjonsmusikk og tradisjonsdans. I kraft av overgangs- og samarbeidsprosjekter rommet tradisjonsmusikken folkemusikken. I tillegg rommet den uttrykk fra andre musikksjangre og fra andre, innvandrete kulturers tradisjonsmusikk. [96] På 1960- og 1970-tallet startet man en ny innsamling av dansemateriale. I kjølvannet av innsamlingen oppsto en interesse for dans og musikk som lokale tradisjoner, og de mangfoldige variasjonene i materialet bidro til at den enkelte bygd eller region ønsket å definere sine lokale former og bruke dem som identitetsmarkører. På slutten av 1900-tallet vokste også bevisstheten om at Norge faktisk var et flerkulturelt samfunn fram. Det var også på denne tiden at både urfolk, nasjonale og nyere minoriteter ble synliggjort som bærere av musikk- og dansetradisjoner.

Mange forbinder først og fremst de eldre formene med begrepene folkemusikk og folkedans, som for eksempel sangtradisjoner som *kveding*, stev og lokalvarianter som lokk fra Valdres. I musikken og dansens verden har man danset pols for eksempel i Nord-Trøndelag, man har danset *reinlender* over hele landet, og noen steder har man hatt en egen vri på dansen, for eksempel i Målselv. I store deler av Sør-Norge har det vært mange lokale varianter av *springaren*, som for eksempel i Tovdal. For å imponere jentene, har guttene i Valdres danset de såkalte *godkarsstykkene*. Disse er akrobatiske teknikker og uttrykk hvor man slår stifen, gjør

nakkespretten, hopper over leggen, kruker eller gjør hal-lingkast. Innlæringen og utøvelsen av godkarsstykkene skjer ofte i forbindelse med lausdans eller halling. Folkedansen er blitt danset på gressletter og tregulv i generasjoner. I en nyere tradisjon, har folk på østlandsbygdenes samfunnshus svingt seg etter *Dina gulbruna ögon* og *Jag trodde änglarna fanns* med Ole Ivars ved mikrofonen. *Svensktoppene*, med blanding av pop og jazz, har vært populær tradisjonsmusikk i deler av Norge i flere generasjoner. Det samme gjelder 1950- og 1960-tallets swing og rock. 1980-tallets *breakdance* har også levd videre som dyrket form utover internasjonal popularitetstid.

Andre folkelige sang- og musikkuttrykk er blitt praktisert av alle bygdens og byers *kor* og *korps*. I disse kulturuttrykkenes virke ligger flere lag av immaterielle elementer, da de viderefører en lang tradisjon som musikalsk møteplass og opplæringsarena for barn og ungdom, og drives av frivillige lag som i stor grad er finansiert av dugnadsinntekter. I tillegg er både kor og korps faste deler av rituelle markeringer, for eksempel 17. mai. [97] Et annet kulturuttrykk, som særlig er knyttet til rituelle markeringer, er Bergen bys *buekorps*. Buekorpsenes skarpe trommevirvler har sust mellom byens fjell og smau helt siden 1850-tallet, og hver en bydel har gjennom buekorpsene dyrket «kameratskap, patriotisme og tilhørighet» helt fram til i dag. [98]

TEATER

Scenisk kunst i form av teater er et kulturuttrykk som ikke bare inneholder musikk, sang og dans, men også ulike muntlige tradisjoner. Sjangerne er både teater, musikal, revy og spel. Uttrykksformene kan være så mange, som for eksempel dukketeatre rundt i landet hvor marionetter i ulike farger og fasonger formidler en historie. Den kanskje mest kjente marionettedukken i landet, *Titten Tei André von Drei*, brukte ulike scener som arena, og mest kjent var han fra fjernsynet etter utallige barne-tv- og lørdagsprogrammer fra begynnelsen av 1970-tallet til 1990.

Amatørteaterbevegelsen har bidratt til flere generasjoner folkelig engasjement. Med over 3 000 amatørteatergrupper er interessen fortsatt stor både i by og bygd. [99] *Revyene*, for eksempel, inneholder elementer fra både skuespill og musikal, og har vært en mye brukt lokalt og regionalt nivå. Landets *Bygdeungdomslag* har produsert musikalske fortellersatirer over små og store forhold i samfunnet, og mange gryende talenter har debutert på slike amatørscener. Tradisjonen med egne skuespill i anledning jul eller 17. mai lever fortsatt i mange bygder, spesielt gjennom bygdeungdomslagenes virksomhet. Det er også vanlig at andre lag som kor og musikkorps deltar i framføringene som gjerne avsluttes med en bygdefest. Gjennom ulike oppsetninger har

[97] Særlig har de frivillige drevne skolekorpsene utviklet seg til å bli en stor opplæringsarena i musikk utenfor det offentlige systemet. Skolekorpsene er knyttet til skolene fordi de har øvelser i skolens lokaler og rekrutterer medlemmer gjennom skolen. Lærerkreftene kan være hentet fra de kommunale kulturskolene. Korpsene drives som frivillige organisasjoner av foreldre og medlemmer.

[98] www.buekorps.no

[99] Samtale med Christin Sund, Norsk teaterråd, 29. juni 2010.

[94] <http://www.folkemusikk.no/kappleik.137055.no.html>

[95] Stiftet i 1923, men ble fra 2009 en del av Folkemusikk- og folkedansorganisasjonen i Noreg sammen med Norsk Folkemusikk- og Danselag.

[96] E-post fra Bjørn Aksdal 15. desember 2009 og samtale med Egil Bakka, 28. oktober 2009, begge Rådet for folkemusikk og folkedans.

amatørteatrene, i ovennevnte eksempel i kraft av bygdeungdomslagene, ikke bare bidratt med underholdning, men også til opplevelse av felles glede, samhold og lokal utvikling.

En annen sjanger som kan sees i lys av dette, og dermed som uttrykk for identitet og tilhørighet, er de mange *spele- ne* som settes opp i sommerhalvåret. Spelene handler ofte om et sagn eller en historisk hendelse, og settes ofte opp av et «helt» lokalsamfunn i fellesskap. Kontinuiteten og det rituelle aspektet er derfor sterkt, hvor manus, produksjon, skuespillere og delvis publikum er de samme år etter år. Eksemplene er mange, som *Bronsebukkene* på Jevnaker, *Olsokspelet* i Tyllidalen i Nord-Østerdalen, og ikke minst trønderske Stiklestad med det tradisjonelle *Spelet om Heilag Olav. [100]* Spelet kan også formidle et litterært verk som *Peer Gynt-spillet* i Gudbrandsdalen, hvor framføringen, med Gålåvatnet som kulisse, forener Ibsens verdenskjente litteratur med lokal natur i teatralisk regi.

8c: Institusjoner som forvalter utøvende kunst

Som det gikk fram av kapittel 6 er det vanskelig å gi en utfyllende oversikt over institusjoner som forvalter utøvende kunst. ABM-utvikling vil likevel påpeke at de fleste universiteter, høyskoler, museer, arkiv, bibliotek, teatre og organisasjoner er forvaltere av utøvende kunst. Eksempler på institusjoner og organisasjoner som forvalter utøvende kunst er:

- Beaivvás Sámi Teáhter
- Dansens hus – nasjonal scene for dans
- Danseinformasjonen
- Folkemusikk- og Folkedansorganisasjonen i Noreg
- Høgskolen i Østfold
- Jørn Hilme-stemnet med Strunkeveko
- Landsfestivalen for kor
- Melafestivalen
- Noregs Ungdomslag
- Norsk senter for folkemusikk og folkedans (Rff)
- Ole Bull Akademiet
- Riksscenen – scene for nasjonal og internasjonal folkemusikk, joik og folkedans
- Ringve Museum
- Rosegården teaterhus
- Universitetet i Bergen
- Griegakademiet

[100] www.stiklestad.no

9: Sosiale skikker, ritualer og høytidsfester

9a: Definisjon

UNESCO beskriver sosiale skikker, ritualer og høytidsfester som aktiviteter som strukturerer et samfunns eller gruppes liv. Skikkene er relevante hendelser, blant annet fordi de stadig bekrefter en tilhørighet. Aktivitetene er ofte knyttet til en gruppes livssyklus, som for eksempel fødsel, bryllup og begravelse. Aktivitetene kan også knyttes til helligdager og merkedager strukturert etter blant annet religiøs tilknytning eller jordbruksyklus. Slik det kommer fram i UNESCOs beskrivelser av temaområdet, kan det også knyttes til sosiale praksiser eller sosial samhandling, som sosialisering eller resiprok interaksjon i grupper eller samfunn, ofte med en spesiell sosial økonomisk eller politisk betydning.[101] Felles for alle sosiale praksiser, skikker, ritualer og høytidsfester er at de gir stadige bekræftelser på en gruppes identitet, og at de i kraft av sin kontinuitet binder fortid, nåtid og framtid sammen.

9b: Sosiale skikker, ritualer og høytidsfester

MARKERINGENES RITUELLE TREKK

Sosiale skikker, høytider og helligdager har alle rituelle trekk ved seg. Uansett om aktivitetene blir gjentatt daglig, ukentlig, månedlig, årlig eller enda sjeldnere vil det være et mønster i dem; de vil følge en bestemt rekkefølge og være repetitive.[102] Ritualene vil alltid være handlinger med meningsinnhold i en eller annen grad og ofte med en klar samværsfunksjon. Handlingene er som et slags lim som holder enkeltpersoner og identitet sammen. Hverdagens ritualer som *vinlotteriet* og *fredagspilsen*, *isbadene*, *lesesirklene* og *bridgekveldene* er alle eksempler på slike handlinger. Det samme gjelder samværsformer som *bursdagsfester* eller den årlige datafesten *The Gathering*.

HØYTIDER OG HELLIGDAGER

Høytider og helligdager er festdager som ofte er knyttet til religiøse markeringer. Konvensjonen om vern av immateriell kulturarv dekker ikke religion i seg selv. Derimot dekker konvensjonen kulturelle praksiser, ritualer og uttrykk som

er inspirert og påvirket av religion.[103] Kulturelle praksiser kan derfor leves ut som tradisjoner som er forholdsviss løsrevet fra religion. I forhold til konvensjonen er poenget å belyse og løfte feiringenes rituelle aspekt, som skaper en bestemt og repetitiv stemning, og ofte en etterlengtet pause fra hverdagen.

Julen er en av majoritetssamfunnets store fester, og symbolene er mange og rituelle. *Julebukktadisjonen* kan for eksempel spores tilbake til norrøn tid. Den har likevel blitt svakere med årene, og mange vil kanskje mene at det er en annen tradisjon, nemlig *halloween*, som har overtatt for julebukktadisjonen. Selv om halloween kan sees som en «nyimport» fra slutten av 1990-tallet, er nok den bedre kjent blant mange av dagens barn enn julebukktadisjonen. En annen rituell handling som fortsatt praktiseres, er *stjerne-guttradisjonen*. Her går unge gutter, utkledd som de hellige tre konger og med en lysende stjerne i hånda, fra hus til hus for å samle penger til veldedighetsformål. Tradisjonen har blitt praktisert langs hele kysten, men er i dag levende kun i Grimstad i sør og på øyene Vigra, Giske og Valderøy på Sunnmøre.[104] I en del kvenske og samiske miljøer, blant annet i Nord-Troms, går man *Daban* 2. juledag. Da går barna rundt med en pose på en stav, banker på og spør: «Er Daban hjemme?» Hvis svaret er ja, stikker man staven med posen gjennom dørsprekken og synger julesanger. Døra holdes fast, slik at ikke de i huset ser hvem som går *Daban*. Mens barna synger, blir godteri og kaker lagt i posen. Skikken med å gå *Daban* stammer fra kultdyrkelsen av Den hellige Stefan.[105] Påsken bærer også i seg sterke symboler og rituelle handlinger, som påskekyllinger, appelsiner, krim, og oppfatningen om at «alle» drar til fjells. En nyere påsketradisjon for noen er skjærtorsdagens såkalte harryturer til Strömstad med gateparader i amerikanske biler med sterk odør av wunderbaum. I Kautokeino og Karasjok er *påskefestivalene* store høydepunkter, med blant annet reinkappkjøring som aktivitet. De ulike høytidene kommer og går gjennom hele året, noen synes godt i det offentlige rom, andre mindre. Den store muslimske festen *id* er etter hvert et godt synlig ritual. Festen, som markerer avslutningen på fastemånedens *ramadan*, markeres med bønnesamlinger, mat, nye klær og gaver.

[103] UNESCO-hefte 5: *Questions and Answers*: 7.

[104] www.intermedia.uio.no/ariadne

[105] Vangen, Lisa: *Gamle barneleker i Manndalen*:5, <http://www.maloalo.no/side/images/kulturformidling/aarboka2007>

[101] UNESCO-hefte 7: "Intangible Cultural Heritage Domains": 9 og 10.

[102] www.intermedia.uio.no/ariadne

17. mai er en dag med nasjonalt og lokalt fokus. Mange går i *bunader* og *festdrakter*. Grunnlovsdagen er blitt markert offentlig fra 1830-tallet, har med årene fått sine rituelle trekk, og blitt til det den er i dag. *Barnetoget* begynte i 1870, først kun med gutter, mens jentene fikk være med fra 1889. Pølse, iskem og sekkeløp fikk en rituell plass etter hvert. Russefeiringen med russedress- og lue, tok form på begynnelsen av 1900-tallet. Denne overgangsriten, som markerer endt skolegang, slår ut i full blomst nettopp på 17. mai med russetoget og dets satiriske samfunnsmeninger i det offentlige rom som endelig punktum. På 17. mai møtes «hele» Norges befolkning på skoleplasser og torg, og det offentlige rom blir arena for fest og samhold. Nasjonalfølelsen er til å ta og føle på, til udelt glede for noen, og til delt glede for andre. Nyere kulturbærere i Norge har gitt uttrykk for at de liker 17. mai som festdag, nettopp fordi dette er en av de få dagene hvor feiringen foregår åpent i det offentlige rom, og ikke bare som en lukket og familiær markering. Kanskje har 17. mai-feiringen gått fra å være «et etnokulturelt nasjonalistritual til kosmopolitisk inkluderingsritual,» slik sosialantropologen Thomas Hylland Eriksen uttrykker det?[106] En «nær slektning» av 17. mai-ritualet er det man kan kalle *statens ritualer*. Et eksempel er kongefamiliens besøk rundt i landet. Ritualet følges etter én og samme protokoll, og bunad, flagg, blomster og barn, nesten alt i rødt, hvitt og blått, gjør at kongebesøkene ofte får et trekk av nasjonaldag over seg.

FRA VUGGE TIL GRAV – LIVETS RITUELLE HOLDEPUNKTER

Antallet ritualer i et menneskes liv kan være mange. Felles for ulike kulturer er at ritualene følger et menneske fra vugge til grav, de blir en ramme rundt livet fra fødsel til død. Uavhengig av ritenes religiøse og kulturelle forankring er de derfor viktige tradisjoner for mange.

Felles for de fleste kulturer er markeringen av et menneskes ankomst til verden, som for eksempel en humanetisk *navnedag* eller en kristen *dåp*. I norsk-pakistansk tradisjon markerer man ofte fødsler med å samle familien og gi *mithai*, søtsaker. I norsk-tamilske miljøer er det vanlig å markere at barnet får sine første tenner. Da blir familie og venner invitert til festlig lag med god mat. En lignende fest, ofte i enda større skala, blir holdt når jentene får første menstruasjon og dermed sees som voksne kvinner. I norsk-tamilsk tradisjon er altså overgangsritualet til voksenlivet knyttet til et biologisk aspekt. I andre tradisjoner er det knyttet til religiøse aspekter, som når barnet *har lest ferdig Koranen*. Ekteskapsinngåelse betyr mye i mange kulturer, spesielt der det er like mye familien, som de to unge, som «blir ett». I en del samiske kulturer har det helt fram til i dag blitt praktisert *frierferder* hvor de to familiene møtes i forkant av bryllupet. Skikken er å luften uenigheter og problemer under familiemøtet. Etter bryllupet skal alle konflikter ligge, og familiene bidra positivt inn i den nye familiekonstellasjonen.

Dette ritualet er sterkt svekket, men lever fortsatt blant for eksempel reindriftssamene i Kautokeino.[107] Alle jødiske menigheter har en *chevra kadisha*. Dette er en gruppe som tar seg av den døde fra dødsfall til begravelse. Noen syr likkledet, andre stiller den døde, mens andre igjen sitter vake i kapellet. Oppgavene, eller vervet, i *chevra kadisha* går ofte i arv i familien. Hvis mor har vært en del av menighetens *chevra kadisha*, tar datteren gjerne over hennes oppgaver etter hvert.

Bakgrunnene for ritene, og dermed premissene for gjennomføringene for dem, kan være ulike. Akkurat som noen rituelle slakteregler går på tvers av norsk lov, oppleves visse handlinger tilknyttet livsriter også å kollidere med satte normer og regler. I et videre arbeid med skikker og ritualer vil det være interessant å se enda mer på hvordan forholdene ligger til rette for gjennomføringene av disse i dag.

SAMVÆRS- OG SAMARBEIDSFORMER

Samværs- og arbeidsformer har kontinuerlig blitt tilpasset samtidens samfunnsforhold. Samvær og samarbeid kan være knyttet til en festdag eller høytid, eller til en møteplass eller en aktivitet, der sosialisering og mellommenneskelig samhandling er hovedpoenget. I mange handlinger og situasjoner er samarbeid og samvær to sider av samme sak.

En samværsform som på en rituell måte binder fortid og nåtid sammen, er *markedene*. I hele Norge har markedene jevnlig funnet sted, der formålet har vært å utveksle varer og nyheter. Fisketorget i Bergen antas å ha eksistert siden 1200-tallet og har gjennom generasjoner vært et kjent utendørsmarked i Norge. Torget har vært, og er fortsatt, et viktig innslag i hverdagen for Bergens befolkning og som en attraksjon for besøkende. [108] *Stavsmartn på Tretten* i Gudbrandsdalen ble allerede i 1857 fastsatt som offentlig marked ved kongelig resolusjon. Etter det har Stavsmartn vært årlig møteplass for kjøp og salg av hester og utveksling av kunnskap om hestehold, i tillegg til andre markedsfunksjoner. [109] Lenger nord er de samiske markedene fremdeles viktige arenaer for samvær, læring og utveksling. *Bossekopmarkedet i Alta* har røtter fra 1500-tallet og ble revitalisert på 1980-tallet. Det har også vært samarbeid og samhandel på tvers av landegrensene, lenge før Bossekopp-markedet ble etablert. Markedet i lulesamenes vinterby, Jokkmokk i Sverige, har knyttet de nordlige områdene sammen helt siden 1605.[110]

[107] Samtale og e-post fra Kåren Elle Gaup, Riddo Duottar Museat/De Samiske Samlinger, 8. februar 2010.

[108] www.bergen.info/fisketorget-i-bergen.html

[109] www.stavsplassen.no

[110] www.jokkmokksmarknad.com

[106] *Med forbehold om endringer. Anbefalinger og rapport fra Mangfoldsåret 2008:28*, Det kongelige kultur- og kirkedepartement.

Dugnaden er en gammel samarbeidsform med lange tradisjoner.[111] I dagens Norge lever dugnaden fortsatt blant annet innen skoleverket, idrettslaget, korpsset, borettslaget og vennekretsen. I sin tid utgjorde dugnaden som sosial institusjon både et økonomisk og et sosialt fellesskap. Limet i dugnaden; den uuttalte avtalen, var ganske klar. Hvis man bidro, var man inkludert i fellesskapet og kunne vente gjenytelse ved en annen anledning. Hvis man ikke bidro, ble konsekvensen ofte det motsatte. Selv om dugnaden fortsatt lever, eksisterer det i dagens samfunn andre syn på og oppfatninger av den, og for mange kan dugnaden føles som tvang.

LEK, SPILL OG IDRETT

Under dette temaområdet nevner UNESCO også leker, spill og idrett som viktige sosialiserings- og oppdragelsesfaktorer.[112] Felles for en del aktiviteter er at de har tidløse trekk, blant annet ved at de tilrettelegges det fysiske miljøet og innehar en språklig eller fysisk aktivitet.[113] Aktivitetene kan være alt fra å *hoppe paradiset*, *kaste på stikka*, *slå rotte*, *leke boksen går*, *jippe på pinne* eller *stå på rullebrett*. Også sangleker som *Ta den ring og la den vandre* eller regla *Elle, melle, deg fortelle* har blitt brukt over det ganske land. Mange aktiviteter har lange historiske røtter, som har funnet nye former ettersom tiden har gått. Aktivitetene har også endret seg med årstidene og med naturens forutsetninger, som for eksempel det å gå på ski. *Telemarksteknikken* har bidratt til å sette Norge på kartet, og ski som sosialiseringsfaktor står sterkt den dag i dag. I Holmenkollen har Skiforeningen bidratt til å videreføre interesse for ski. Allerede i 1892 arrangerte Skiforeningen det første *Holmenkollrennet*, med øvelser innen både hopp og langrenn, og fra 1973 ble *Barnas Holmenkolldag* arrangert. Et noe yngre, men minst like omfattende skiritual er *Birkebeineren* som ble arrangert for første gang i 1932. Skirennen, som går mellom Rena og Lillehammer, ble i utgangspunktet arrangert til minne om birkebeinerne Torstein Skjelva og Skjervald Skrukkens ferd med den kommende kongen Haakon Haakonson i 1206. I dag har ritualet både et utvidet og modernisert uttrykk. Akkurat som Holmenkollens arrangementer, er Birkebeineren blitt en stor folkefest. Skjelva og Skrukkens klær er blitt erstattet med skidresser i polypropylen og andre plastfibre. Sekkens innhold: Haakon Haakonson er blitt erstattet med energifôr, skismurning og overtrekkstøy. På denne måten kan de 3,5 kilo som han faktisk veide, også kjennes i vår tids «fortolkning» av ritualet.

9c: Institusjoner som forvalter sosiale skikker, ritualer og høytidsfester

Som det gikk fram av kapittel 6 er det vanskelig å gi en utfyllende oversikt over institusjoner som forvalter sosiale skikker, ritualer og høytidsfester. ABM-utvikling vil likevel påpeke at de fleste universiteter, høyskoler, museer, arkiv, bibliotek, teatre, medier og organisasjoner er forvaltere av sosiale skikker, ritualer og høytidsfester. På museumsfeltet er spesielt de kulturhistoriske museene og museer som arbeider med urfolks eller nasjonale minoriteters kulturarv viktige forvaltere av dette temaområdet. I tillegg har tros-samfunn og menigheter generelt en viktig rolle i å videreføre ritualer og skikker. Eksempler på institusjoner og organisasjoner som forvalter sosiale skikker, ritualer og høytidsfester er:

- Den norske kirke
- Kulturhistorisk museum
- Maihaugen
- Noregs Ungdomslag
- Norsk Folkemuseum
- Oslo Museum
- Rørosmartnan
- Tamilsk ressurs- og veiledningssenter

[111] I boka *Framover med fortida* (Samlaget, 1994:155-158) opererer forfatterne Sigrid Bø og Turid Følling Eilertsen med nyanserte definisjoner på ulike former for sosiale institusjoner, deriblant dugnaden. I denne utredningen er det valgt å bruke begrepet i en mer populærfølgelig betydning, slik den kommer til syne bl.a. i media.

[112] UNESCO-hefte 7: *Intangible Cultural Heritage Domains*:11.

[113] Bø, Sigrid og Eilertsen, Turid Følling: *Framover med fortida*:147, Samlaget, 1994.

10: Kunnskap og praksis som gjelder naturen og universet

10a: Definisjon

Ifølge UNESCO inkluderer dette temaområdet kunnskap, ferdigheter, praksiser og forståelser av natur som er blitt utviklet av lokalsamfunn i interaksjon med deres naturlige omgivelser. Dette er kognitive systemer som blir uttrykt gjennom språk, muntlige tradisjoner, i tilknytning til et sted, i minner og spiritualitet. De kognitive systemene påvirker verdier og tro sterkt, og er underliggende for mange seremonier, helbredende praksiser, sosiale praksiser eller institusjoner og sosiale organisasjoner. [114] Temaområdet kan inkludere økologisk kunnskap, kunnskap blant urfolk eller minoritetskulturer, lokal kunnskap om fauna og flora, tradisjonelle helbredelseskunnskaper og ritualer, tro, sjamanisme, sosial organisering, festivaler, språk og kunst.

10b: Kunnskap og praksis som gjelder naturen og universet

NATUREN SOM NÆRING OG LIVSFORM

En måte å belyse temaområdet på er å se på naturen som næring og livsform. I aller videste forstand kan det gjelde alt fra *gruvedrift* til *tømmerfløting*, men også andre næringsformer som *jakt og fiske*. Kunnskap om naturen som næring og livsform handler om kunnskap i et helhetlig perspektiv. Et eksempel er alle aspektene knyttet til *drivgarnfiske i Tanaelva*. Kunnskapen er forbundet med vannet generelt; til elvas bevegelser og endringer, laksens vandring og atferd, og til tradisjonene rundt fisket, som garnbøting og fordeling av fangst.

Reindrift er næring både som livsform og som kultur. Reinen gir både mat, klær og redskaper, og er en viktig faktor i duodji-tradisjonene. [115] Næringen som kulturuttrykk er en sterk identitetsmarkør som bidrar til både å inkludere og ekskludere grupper i de samiske miljøene. I dag driver spesielt nord- og sørsamer med reindrift. Det finnes derfor reinbeiteområder fra Hedmark og Oppland i sør til Finnmark i nord, et område som utgjør 40 prosent av landets areal. [116] Grunnet blant annet gruvedrift, kraftutbygging,

veitbygging og hyttebygging har inngrepene i reindriftsbeiteland økt betraktelig de siste årene. Isolert sett kan disse inngrepene virke små, men totalt sett fratas reindriften store arealer. Dette igjen gir større press på gjenværende areal. Som næring og kultur er reindriften viktig å videreføre til yngre generasjoner. I reindriftsfamilier er barnas deltakelse i den årlige driften, som *vår- og høstflytting*, *kalvemerking* og *slakting*, derfor vesentlig. Etter innføringen av Kunnskapsløftet møter videreføringen av denne kulturformen ofte store utfordringer i skoleverkets regelverk, da den gamle «reindriftpermisjonen» blir definert som fravær. På mange måter vil dette si at elever på barne- og ungdomsskolen får begrenset mulighet til opplæring i praktisk tradisjonell kunnskap knyttet til reindrift og naturbruk, som i sin tur svekker muligheten for å videreføre den tradisjonelle kunnskapen som reindriften er.

Et annet stort virke som er knyttet til næring, livsform og kultur er *seterdrift*, som har vært en viktig del av landets landbruk i flere hundre år. Seterdriften har gitt kunnskap om driftsformer, samhörighet, lokalkultur og identitet. Spesielt i fjellstrøkene har seterdrift på sommerstid vært en viktig del av gårdens årssyklus. Kyrne, men også en del av de andre dyrene på gården, ble tatt med fjells for å utnytte beiteområdene der. Spesielt før melkebilens tid ble det meste av melkematen, som *smør*, *skjørøst*, *pultost*, *gammelost* og *brunost*, tilberedt på setra til senere bruk. Det sies også at det ikke bare var mennesker og dyr som levde på setra, for *historiene om hulder og tussefolk* var mange. I dag er seterdriften som næringsform sterkt svekket og under stort moderniseringspress. Den lever likevel en del steder, og blir framhevet enten som landbruksrettet næringsform alene, eller som et ledd i en revitalisert og turistisk form, slik som Brimi Sæter i Lom i Gudbrandsdalen. [117]

NATUREN SOM ERNÆRING OG KULTUR

Kunnskap om og bruk av naturen kan også knyttes til ernæring. Mat og drikke som kulturelt fenomen har mange fellestrekk i alle kulturer, ikke bare fordi man må spise for å overleve, men også fordi matskikkene forteller noe om ens tradisjoner og verdier. Mat er både lokal og global på samme tid, og i kraft av dette er den et av de kulturelle fenomenene som best kan skape mellomkulturell aksept.

[114] UNESCO-hefte 7: *Intangible Cultural Heritage Domains*:12.

[115] Duodji blir grundigere beskrevet i kapittel 11.

[116] www.reindrift.no

[117] www.brimi-seter.no

Man kan si at matskikker blir til i møtet mellom tilgjengelige råvarer, mennesker og de sosiale og kulturelle forutsetninger de omgir seg med. I Norge har man gjennom tidene hatt råvarer som bær, korn og ulike rotfrukter, i tillegg til fisk og kjøtt. Fordi man kun høstet én gang i året, måtte man tilberede mat som holdt seg over lengre tid. Dette såkalte forrådshusholdet var en reell situasjon før hermetiseringens og fryserens tid, og det la praktiske føringer på tilberedning av mat med konserveringsmetoder som *tørking*, *salting*, *raking* og *røyking*. Etter hvert fikk fortidas håndverk kanskje heller et rituelt preg over seg, hvor maten tilberedt på den tradisjonelle måten ble knyttet til høytider og festdager. *Rakfisk* og *lutefisk* som blir spist utover høsten og spesielt i forbindelse med jul, er eksempler på det.

Mat som kultur og tradisjon er en viktig identitetsmarkør. For eksempel er det vanlig å spise pølse og is på 17. mai. *Laks* og *jordbær* er vanlig ved mange sommerlige arrangementer og *kaffe* og *vafler* er gjengs meny på alt fra fotballkamper til fjellstuer. Selv utenfor Norges grenser er klassikeren kaffe og vafler uovervinnelig, da enhver norsk sjømannskirke med respekt for seg selv har et vaffeljern. Det er ikke bare eldre skikker som har påvirket matkulturen. Noen tradisjoner er blitt til på grunnlag av ernæringsmessige argumenter, som for eksempel *matpakka* som har mettet sulten i mange av etterkrigsgenerasjonenes barn. Etter hvert er matpakkas ernæringsmessige verdi blitt noe diskutert, men dens moralske, oppdragende og identitetsdefinerende verdi holder fortsatt stand. [118] Tradisjon og identitet henger sammen, og eksemplene ovenfor gir et lite innblikk i hva som kan defineres som tradisjonsmat. I et samfunn der lutefisken får sterk konkurranse av *Pizza Grandiosa* og *kebab* som tradisjon, er det likevel verdt å åpne opp for en videre diskusjon rundt hva tradisjonsmat egentlig er. For hva er premisset for defineringen av tradisjonsmat? Er definisjonsankeret råvarene? Konserveringsmetoden? Eller konteksten de enkelte tradisjonene praktiseres i? Av mange oppfattet tradisjonsmat som maten som tilvirkes lokalt og av lokale ingredienser, som den ovennevnte rakfisken fra Valdres, *kompe* fra Sørlandet eller lutefisk langs kysten. De lokale forskjellene er likevel mange, og det som er tradisjonsmat for noen, trenger ikke være det for andre. Dette endrer seg ikke bare kulturelt, men også mellom generasjonene.

Gjennom mattradisjonene kommer også ulike kulturelle forståelser til uttrykk. Norge har lange tradisjoner innen den omstridte *hvalfangsten*, og *hvalbiffen* har vært vanlig middagsrett. Flere er likevel historiene om majoritetskulturens reaksjoner på rituelle slaktemetoder, som både *halal* og *kashrut*, og tradisjonell bruk av *reinblod* i samisk matkultur. Praktiseringen av rituelle slaktemetoder og tradisjonelle bruksmetoder er ofte på kollisjonskurs med både importregler, dyrebeskyttelse og menneskerettigheter. I Norge ble jødiske slaktemetoder forbudt fra 1930. Forbudet gjelder fortsatt, og i dag er den jødiske minoriteten fortsatt avhengig av å importere kosher-kjøtt til landet. I samisk sammenheng har regulering av bloduttak på slakterier ført til

endringer i tradisjoner og skikker. Fordi blod produsert av private reineiere ikke lovlig kan brukes som mat i for eksempel offentlige institusjoner, faller lange tradisjoner innen blodmat bort. En ytterligere konsekvens av at tradisjonene forsvinner, er at terminologien knyttet til utøvelsen av dem også gjør det.

NATUREN SOM RAMME FOR RELIGIØSITET OG RITUELLE HANDLINGER

En tredje måte å belyse temaområdet på kan være å se på naturen, og endringene i den, som ramme for rituelle handlinger, noen ganger med religiøse eller symboladete betydninger. Årstidenes vekslinger i naturen blir markert året rundt. Etter en lang og mørk vinter er solas tilbakekomst en stor begivenhet i Longyearbyen på Svalbard. Dette blir feiret med den årlige *Solfestuka* i mars, med både utstillinger, konserter og revyer og en rituell samling idet sola kommer tilbake. Helt siden midten av 1920-tallet er solas tilbakekomst også blitt markert på Rjukan, hvor solfesten blir feiret med kostymer og hornmusikk. [119] *Midtsommer* blir også markert mange steder, som for eksempel i Vestfold. På Vestlandet blir *båltradisjonen* holdt i hevd, hvor såkalte båljenger konkurrerer om det høyeste bålet og synger sanger. En mye nyere tradisjon er *lysfesten* langs Akerselva som markerer *høstjevndøgn*. De siste årene har lysfesten trukket tusenvis av hovedstadens innbyggere til bivåning av kunstnerisk og kreativ hyllest av lyset.

Kobling mellom natur og rituell markering kan forekomme i ulike former. I det hinduistiske tempelet på Ammerud i Oslo kan man under den daglige gudstjenesten putte fingrene i en hvit, leirete masse og dra den over pannen. Hinduene som tilhører dette tempelet, har tamisk bakgrunn og kaller massen «thiruneeru». Handlingen har både en teologisk funksjon - den gjør at du tenker klarere og «oppover» mot gudene og universet, og en praktisk funksjon - da pulveret er tørkede og brente ekskrementer av ku som dreper bakterier. [120] Koblingene mellom natur, ritualer og religiøsitet er mange, og selv om *hytteturer* med tilhørende *ski-* og *turaktiviteter* på mange måter er storindustri, kan de kanskje sees som eksempler på nettopp en slik kobling. Noen sverger fortsatt til 30 kvadratmeter enkle bygg på snaufjellet, helst uten strøm og vann, og gjerne en 20 meters forblåst tur til skuret over tunet hver gang den menneskelige naturen kaller. På *skituren* går mange enten for å nyte ut-på-tur-opplevelsen med en fortjent appelsin og Kvikk Lunsj underveis. Andre går for å utkonkurrere både seg selv og alle andre. Fjellopplevelsene gir både utfordringer og opplevelser, det er mennesket og naturen, i kamp, og i stillhet og harmoni. Er den praktiske naturmestringen storsamfunnets religiøsitet?

[119] www.svalbardposten.no, www.helenorge.no, www.tinn.kommune.no. Solfester i Telemark har sine røtter lengre tilbake enn 1925, og forløperne til dagens solfest har vært isfester og iskarneval.

[120] Etter omvisning og deltakelse under gudstjenesten i tempelet på Ammerud i Oslo, 18. februar 2010.

[118] Døving, Runar: *Matpakka – den store norske fortellingen om familien og nasjonen*, www.tradisjoner.no

Sjamanismen, som i Norge blant annet har vært forbundet med samisk kultur, er knyttet til naturen og har rituelle aspekter. Selv om sjamanismen i dag i stor grad hører fortida til, finnes enkeltpersoner og grupper som bedriver sjamanisme. Noen samiske tradisjoner har fortsatt sjamanistiske elementer ved seg. Innen reindriftsfamiliene vises dette gjennom respekt og takknemlighet for hva naturen og dyrene gir dem. *Naturmedisin*, den før kalte folkemedisinen, beveger seg mellom natur, det rituelle og noen ganger det religiøse. I Manndalen i Nord-Troms blir *kurering* i form av healing, smertelindring og blodstopping fortsatt brukt som medisinsk virkemiddel blant læstadianerne. Kurereren finner sine medisiner i planter, bær og urter, men også magien og troen utgjør et viktig ”apotek”. Kunnskapen har røtter i *noaiden*, den samiske sjamanen. I tillegg er den samiske tradisjonen blitt tilført en religiøs dimensjon gjennom læstadianismen, og i dag kurerer de fleste i ”Jesu navn”. [121]

10c: Institusjoner og organisasjoner som forvalter kunnskap og praksis som gjelder naturen og universet

Som det gikk fram i kapittel 6 er det vanskelig å gi en utfyllende oversikt over institusjoner som forvalter kunnskap og praksis som gjelder naturen og universet. ABM-utvikling vil likevel påpeke at de fleste universiteter, høyskoler, museer, arkiv, bibliotek, organisasjoner og medier er forvaltere av kunnskap og praksis som gjelder naturen og universet. Andre eksempler på institusjoner og organisasjoner som forvalter kunnskap og praksis tilknyttet dette er:

- Árran Julevsáame guovdásj/Lulesamisk senter
- Isak Saba senteret
- Norges bondelag
- Norges bygdekvinnelag
- Norges Jeger- og Fiskerforbund
- Norsk bygdeturisme og gardsmat
- Norsk landbruksmuseum
- Norsk Rakfiskfestival
- Sámi joatkkaskuvla ja boazodoalloskuvla/
Samisk videregående skole og Reindriftsskole
- Senter for nordlige folk
- Sijti Jarng Samisk kultursenter
- Sogn Jord- og Hagebruksskole
- Stavsmartn
- Sørsamisk kulturfestival
- Valdresmusea
- Várdobáiki samisk senter
- Vestnorsk kulturakademi

[121] Vangen, Lisa: *De fromme har mange sorger, mens verdens dårer ler. En studie av hvordan ikke-læstadianere i Manndalen forholder seg til læstadianismen*: 90, Universitetet i Tromsø, 2005.

11: Tradisjonelt håndverk

11a: Definisjon

UNESCO beskriver tradisjonelt håndverk som den delen av immateriell kulturarv som i størst grad kommer til uttrykk materielt. De materielle uttrykkene kan være redskaper, klær, kostymer, smykker, kunst, musikkinstrumenter og husholdningsredskaper. Konvensjonen om vern av immateriell kulturarv dekker ikke de materielle uttrykkene eller objektene i seg selv, men erfaringene og kunnskapene som er avgjørende for at disse objektene blir laget. Også i tenkingen rundt håndverk er det viktig å ha som utgangspunkt at det ikke bare er kunnskapen om et kulturuttrykk som er immateriell kulturarv. Det er selve prosessen, altså kunnskapen i, som er den immaterielle kulturarvens kjerne. Ifølge UNESCO vil derfor et ideelt vern av disse kulturuttrykkene være å oppmuntre og tilrettelegge for at håndverkere skal fortsette sitt virke, og at de samtidig skal kunne videreføre sine kunnskaper til andre kulturbærere, spesielt innenfor sitt eget samfunn. [122] I Norge skiller man ofte mellom håndverk og husflid. Håndverk kan beskrives som et kunnskapsområde med spesialkunnskap, mens husflid gjerne er knyttet til en mer allmenn kunnskap innen håndverk. I denne utredningen vil begge fenomener bli omtalt som tradisjonelt håndverk.

11b: Tradisjonelt håndverk

LÆRINGENS ULIKE NIVÅER OG UTFORDRINGER

Læringen av en håndverkskunnskap spenner fra forholdsvise enkle teknikker som formidles som hobby gjennom lokale husflidslag eller kulturskoler, til svært komplisert kunnskap der for eksempel en båtbyggers kompetanse kan bety forskjellen på liv og død. I Norge kan man ta fag- eller svennebrev innenfor de fleste håndverksfag. Det vil likevel ikke bety at en disse håndverkerne er på et høyere utøvende nivå enn en håndverker uten formell kompetanse, da det finnes mange eksempler på svært dyktige håndverkere uten nettopp det. Felles for profesjonelle og hobbyutøvere, er at de begge bidrar til et mangfold av immaterielle kulturuttrykk innenfor det tradisjonelle håndverket.

Per i dag finnes mange utfordringer når det gjelder muligheten til å videreføre håndverkskunnskap. Spesielt gjelder

dette skoleverket på grunnskolenivå, der *kunnskap* om ser ut til å være viktigere enn *kunnskap i*. Dette gjør det vanskelig å få kunnskap i på et senere tidspunkt. Et eksempel er kunst- og håndverksfagene, der det i undervisningen i stor grad blir lagt vekt på nyskapende og kreative aspekter, og kunnskap og tekniske ferdigheter blir tillagt mindre vekt.

Med dette gir kunst- og håndverksfagene kun et lite innblikk i, og liten reell forståelse for og *kunnskap i*, det enkelte faget. Konsekvensen blir at mange grunnleggende kunnskaper i håndverksteknikker ikke lenger læres, noe som i sin tur ødelegger for muligheten til å gi opplæringstilbud på videregående og høyere nivå. [123]

TEKNIKK, BRUK OG SYMBOLIKK

Eksempler på tråd- og tekstilhåndverkene kan være *veve-, hekle- og strikketeknikker*. Kjennetegnene for mange av håndverksteknikkene er behovet for store, finurlige, tause, små, tandre, spede og ofte lokale detaljkunnskaper som er knyttet til en person. Eksempler på slike håndverk er å finne blant annet innen maske- og trådteknikkene *gimping, hakking, nålbinding, pjonning, smøyg, sprang* og *nupereller*. Felles for alle disse er at kunnskapen både er knyttet til teknikken og til redskapene som brukes i arbeidet. *Bunadene* [124] har enda flere håndverks- og kunnskapsdimensjoner ved seg, da det handler om både tilvirkningen av ulike materialer, søm og snitt og kunnskap om bruk. [125] *Bunadene* er ikke et immaterielt kulturuttrykk i seg selv. Det er håndverksferdighetene som kreves for å lage dem, og meningsinnholdet, eller symbolikken, *bunadene* blir tillagt gjennom form og bruk som er immateriell kulturarv per se. I sin symbolikk balanserer *bunadene* kontinuerlig mellom det lokale og det nasjonale, som lokal representant på den ene siden, og som nasjonal praktdrakt på den andre.

Hardere materiale brukes vidt, fra romanifolkets framstilling av *metallredskaper* og skogfinnenes *neverarbeider*, til *treskjæring, kurvmakeri, knivmakeri* og *sølvmakeri*. Når det gjel-

[123] Kari Anne Pedersen, Norsk Folkemuseum og Eli Nistov, Norges Husflidslag, 15. april 2010.

[124] www.bunadraad.no: Folkedrakter er de lokalt særpregede klærne bygdefolk brukte i forindustriell tid. Bunader er fest- og høytidsdrakter som i større og mindre grad bygger på folkedraktene, og som kommer i tillegg til brukerens vanlige klær. Noen har gått i ubrutt tradisjon, mens andre er revitalisert.

[125] Foredrag ved Anne Kristin Moe, Bunad- og folkedraktrådet/Norsk institutt for bunad og folkedrakt, 13. november 2009 og kronikk i Aftenposten av samme forfatter, 15. mai 2009.

[122] UNESCO-hefte 7: *Intangible Cultural Heritage Domains*: 14.

der ferdsel på land, har *slede-* og *pulkbyggerkunnskapen* vært viktig i noen samiske miljøer, hvor ekspertene i stor grad har vært å finne på finsk side. *Skimakerfaget* har også stått sterkt i mange generasjoner, ikke minst i telemarksbygda Morgedal. Fra en tid hvor sjøveien var en viktigere ferdselsåre enn i dag, har kyststrøkene lange tradisjoner innenfor *kunnskap i båtbygging* og alt som hørte til som for eksempel *reiplaging* og *seilmakeri*. Et eksempel er bygging og bruk av de mange *geitbåtene* som har seilt langs Romsdalskysten. Et annet er framstillingen og bruken av *sognebåten*. Begge har vært viktige framkomstmidler utviklet til å manøvrere seg fram på tross av både vær og vind. Naturens forhold og ressurser har ingen nasjonsgrenser, og særlig ikke i forhold til konvensjonen om vern av immateriell kulturarv. Tradisjonell tømring, spesielt *lafteteknikken*, er blitt praktisert og overført i over tusen år i, og nettopp på grunn av, barskogbeltet som går gjennom blant annet Sverige, Finland og Russland.

Et annet materielt og håndfast uttrykk for immateriell kunnskap med tung symbolsk verdi er *hardingfela*. Hardingfela antas å ha sine røtter i Norge i den såkalte *Jåstadfela*, som ble bygget av Ola Jonsen Jåstad i Hardanger allerede i 1651. Fra ca. 1860 ble den moderne hardingfela utviklet, og den har vært utgangspunktet for felebyggingen fram til i dag. Hardingfela har hentet mange impulser fra europeiske strykeinstrumenter gjennom tidene, både når det gjelder konstruksjon, form og dekor. Folk som livnærte seg av å lage instrumenter, var ofte knyttet til sterke familietradisjoner. De utviklet kunnskap i form av håndlag, materialforståelse og formsans tidlig i livet. Som ferdigbygget var instrumentet aldri ferdig utviklet, det skulle justeres og prøves slik at det ble tilpasset spelemannen. Denne prøvingen var et lengre samspill mellom instrumentbygger og spelemann. Det var en kommunikasjonsprosess bygd på erfaring og gjensidig tillit, og om hardingfela sies også at felemakerens kunnskap var så «djup» at han til og med hadde en formening om hvilken fele som passet til hvilken spelemann.[126]

Duodji er en nordsamisk samlebetegnelse på husflid og håndverk som blir utført i alle de samiske gruppene. Duodji blir betegnet som en livsstil fordi den berører både kultur, fag og næring og den gjenspeiler både naturlige, økologiske og økonomiske forhold. Det finnes også fortellinger som er knyttet til duodji. Deres funksjon er å skape et helhetlig bilde av håndverket som igjen bidrar til en større forståelse av hvordan blant annet natur og bruk henger sammen. I duodji brukes naturlige materialer, som skinn, horn, tre og metaller. Selv om man i dag også bruker fabrikklagde klær og utstyr, har duodji fortsatt en sentral plass i samisk kultur. Som livsstil har duodji også en kulturbærende funksjon, da tradisjonen har i seg en kunnskap om det samiske folket og miljøet.[127]

[126] Aksdal, Bjørn, Bitustøyl, Kjell og Kværne, Elisabeth: *De norske instrumentbyggertradisjonene – en situasjonsrapport*:13, Rådet for folkemusikk og folkedans, 2009.

[127] www.duodjeinstituhta.no og foredrag ved Inga Hermansen Hætta, Duodji Institutt, 2. desember 2009.

DET TRADISJONELLE HÅNDVERKETS FYSISKE SIDE

Som UNESCO beskriver, kommer tradisjonelt håndverk i stor grad til uttrykk i produkter. De tradisjonelle håndverksproduktene er mange. Etterspørselen etter håndverksproduktene påvirkes av det konkrete behovet for dem, men også av industrialisering, mekanisering og import, eller av at andre materialtyper tas i bruk. For eksempel kan produktene være redskaper benyttet i videre håndverksproduksjon. I dag er produksjonen av disse mekanisert. Andre håndverksprodukter kan være *oppbevaringsgjenstander* som sekker og esker, som i dag lages av blant annet plast. *Transportmidler* som båt, vogn, ski og slede er også eksempler på tradisjonelle håndverksprodukter. I dag lages disse av for eksempel blikk eller fiberkomposisjoner. *Eстетiske gjenstander* lages gjerne av kunsthåndverkere, kunstnere eller designere. *Hus og innbo* er i dag ofte maskinlaget og av andre materialer enn før. Hus og innbo medfører likevel et stort behov for tradisjonelle håndverkskunnskaper. Tradisjonelle håndverksprodukter som per i dag eksisterer under dårligst kår, er *redskaper brukt i primærnæringer* som bergverk, skogbruk, jordbruk og fiske, i tillegg til *redskaper brukt i råvareforedling*. Sistnevnte håndverksprodukter er ganske marginaliserte, men etterspørres innenfor bygningsvern.[128]

De tradisjonelle håndverksproduktene situasjon, viser på mange måter at det i praksis er større behov for håndverksproduktet enn for kunnskapen å lage det. I lys av dette bør det tradisjonelle håndverkets verdi diskuteres.

DET TRADISJONELLE HÅNDVERKETS MANGE VERDIDIMENSJONER

Det er relevant å se et håndverks verdi i lys av dimensjonene kulturhistorisk og økonomisk verdi, slik de beskrives i Åse Vigdis Festervolls rapport *Kulturhåndverk. Avtrykk fra fortiden, uttrykk for øyeblikket, grunnlag for fremtiden*. Før industrialismen var håndverkskunnskaper generelt en naturlig og nødvendig del av en større samfunnsmessig og økonomisk helhet. I dag har mange kunnskaper dødd ut, eller står i fare for å gjøre det, blant annet fordi kunskapene er blitt maskinelle og industrielle, og med det overflødiggjort. Et eksempel på håndverk som langt på vei er blitt industri, er *bunadstilvirkningen*. Den tidkrevende og etter hvert kostbare tilvirkningen i dag utføres i stor grad av arbeidskraft andre steder i verden. Mange oppfatter dette som en "utflagging" av bunadshåndverket, som igjen bidrar til at den lokale og handlingsbårne kunnskapen knyttet til det går tapt.[129] Bunadstilvirkningen hadde både praktisk og økonomisk verdi i et førindustrielt samfunn. Situasjonen i dag er at mange håndverk ikke lenger har en praktisk eller økonomisk verdi, de er blitt til kulturhåndverk som heller «[...] forteller om historie, tradisjon, levevis, som er tilpasset lokale forhold og tradisjoner, som bruker lokale råvarer og som i sin tradisjonelle form er bærerkräftige i sin holdning

[128] E-post fra Terje Planke, Norsk Maritimt Museum, 21. oktober 2010.

[129] I tillegg blir bunadstilvirkerne i Norge stadig eldre, uten at nye generasjoner kommer til.

til bruk og gjenbruk.» [130] Et håndverks kulturhistoriske verdi kan sees som forholdsvis stabil. Dets økonomiske verdi kan variere over tid, i takt med behov, trender og etterspørsel. Et eksempel på det er Stortingets mål om å istandsette alle landets fredede bygninger innen 2020, som Kongsgården på Bygdøy og Aulestad i Gausdal. Det har ført til at etterspørselen etter blant annet *blikkenslagere, tømrere, murere og malere* har økt. Fordelen her er ikke bare økning av økonomisk verdi, men også av kulturhistorisk verdi, da restaureringsarbeidene også fungerer som opplæringsarenaer for håndverkerne. Denne samme kulturhistoriske verdien kan også ha en problematisk side ved seg. For når offentlige myndigheter kan «bestille» kunnskap, vil de også legge føringer for hvilke immaterielle kulturuttrykk man skal videreføre.

Problemstillingene knyttet til balansegangen mellom kulturhistorisk verdi og økonomisk verdi er mange. For kan bevisstheten om at kunnskapen i et nesten utdødd fag kanskje en dag kan bli nødvendig, sees som et argument for kulturhistorisk verdi? Kan håndverket gis verdi bare på grunn av sin sjeldenhet? Disse diskusjonene er vanskelige. Like relevant som å se på kulturhistorisk og økonomisk verdi kan være å se på andre aspekter ved håndverk. I kapittel 10 ble naturen framhevet som viktig element i mange immaterielle kulturuttrykk. For håndverkets del er relasjonen til naturen vesentlig. Den gjensidige påvirkningen mellom håndverk og natur gjennom bruk, kan sees som bidrag til vern. Den før nevnte *kurvflettingen* er et eksempel på det, da det ikke bare er flettetradisjonene som videreføres i utføringen av håndverket, men også materialkunnskapen.[131]

INTERNASJONALT SAMARBEID SOM VERDI

Internasjonalt samarbeid er et annet aspekt som gir det tradisjonelle håndverket en verdi. I mange tilfeller er internasjonalt samarbeid med på å styrke tradisjonelle, og ofte små, håndverkskunnskaper. Samarbeid med øst-europeiske land om *spretteljings teknikken* som ble nevnt i kapittel 4, kan sees i lys av dette. Det samme kan det svenske firmaet Duran Textiles' samarbeid med blant andre Norsk institutt for bunad og folkedrakt. Duran Textiles leter i skandinaviske museumssamlinger etter tekstiler og tilhørende teknikker de kan kopiere, som for eksempel *blokktrykk*. For å finne maskiner som kan produsere dette benytter firmaet tekstilprodusenter i India. Duran Textiles bidrar med dette til at man i Norge kan kjøpe forklestoff til bruk i blant andre den rekonstruerte kvinnebunaden fra Hedmark og i Hardanger- og Fana-bunadene.

1 1 c: Institusjoner som forvalter tradisjonelt håndverk

Som det gikk fram i kapittel 6 er det vanskelig å gi en utfyllende oversikt over institusjoner som forvalter tradisjonelt håndverk. ABM-utvikling vil likevel påpeke at mange høyskoler, museer og organisasjoner er forvaltere av tradisjonelt håndverk. Eksempler på forvaltere av tradisjonelt håndverk er:

- Duodjeinstituttta
- Hardanger og Voss Museum
- Hjerleid skole- og håndverksenter
- Høgskolen i Telemark
- Høgskolen i Trøndelag
- Kulturringen
- Norges Husflidslag
- Norsk handverksutvikling (NHU)
- Norsk institutt for bunad og folkedrakt
- Norsk Maritimt Museum

1 1 d: Innmeldte behov

Noen behov er blitt meldt inn fra miljøene:

Fra Norsk handverksutvikling er det meldt inn et ønske om å gjøre stipendiatordningen permanent og utvide den til å gjelde de andre kulturarvsområdene som blir definert under konvensjonen. Videre har NHU meldt inn behov for å innføre spesielle kvalitetsmerker på tradisjonshåndverk på høyt nivå, skape nye salgsarenaer for håndverk, utvikle videregående opplæring i håndverksfag slik at det blir mer fokus på utøvende håndverk, videreutvikle metode med utgangspunkt i NHUs kompetansemodell, samt utvikle registeret over håndverkere og nettverket Løfte håndverket.

Norsk institutt for bunad og folkedrakt og Norsk handverksutvikling påpeker også et behov for å diskutere ordningen rundt små og verneverdige fag, slik at denne blir mer fleksibel.

[130] Færevoll, Åse Vigdis: *Kulturhåndverk. Avtrykk fra fortiden. Uttrykk for øyeblikket. Grunnlag for framtiden*:3, Kultur- og kirkedepartementet, 2008.

[131] Nielsen, Ellen Mette: *Innspill til utredningen om norsk immateriell kulturarv og UNESCO-konvensjonen*. Flettverk, kurvfletting: 3, september 2010. Kurvmakeren har formell opplæring i form av læretid på fire år og svennebrev. Per 2010 finnes fire kurvmakere og to læringer i Norge. Det finnes likevel flere personer som behersker kurvfletting i Norge, men disse er uten formell utdanning.

Foto: Terje Granås, Norsk handverksutvikling - NHU

DEL 3

Kapitlene 12 til 19 belyser derfor hvilke områder som kan regnes til den immaterielle kulturarven i Norge, med fokus på urfolk, nasjonale minoriteter, nyere minoriteter og andre marginale grupper. I tillegg gir kapitlene et innblikk i hvem som forvalter immateriell kulturarv knyttet til disse gruppene. Dette er i tråd med St.prp. 73 (2005-2006) der det står at: «Blant annet er det blitt påpekt at behovet for vern av den immaterielle kulturarven er større for vår samiske urbefolkning og nasjonale minoriteter, og at dette ikke bare omfatter definerte etniske grupper, men også andre marginaliserte grupper av religiøs eller sosialhistorisk art.»^[132] Del 3, spesielt kapittel 19, diskuterer også udekkede felt.

I utredningsprosessen har ABM-utvikling vært i dialog med urfolk og nasjonale minoriteter gjen-

nom møter med de enkelte gruppene direkte, eller med institusjoner som representerer dem. I dialogen har vi stilt følgende spørsmål: Hvilke kulturuttrykk bør defineres som immateriell kulturarv? Finnes det felt som ikke er dokumentert eller har ekstra behov for vern? Hvilke institusjoner forvalter immateriell kulturarv? Hva finnes av registreringer og dokumentasjon på immateriell kulturarv innenfor institusjonene? Hvordan ivaretas den enkelte kulturen? Hvilke erfaringer kan det bygges videre på og hva bør gjøres annerledes? Innspillene i kapitlene 12 til 17 er i hovedsak skrevet av gruppene selv. Dette er i tråd med konvensjonens mål og krav om direkte og aktiv deltakelse fra kulturbærernes og kulturmiljøenes side i arbeidet, og ikke minst med *Europarådets rammekonvensjon om beskyttelse av nasjonale minoriteter*, som stadfester nasjonale minoriteters rett til selv aktivt å delta i beskrivelsen av egen kultur.

^[132] St.prp. nr. 73 (2005-2006) Om samtykke til ratifikasjon av UNESCOs konvensjon av 17. oktober 2003 om vern av den immaterielle kulturarven:7.

12: Samisk kultur

Bakgrunn

Samene bor i Norge, Sverige, Finland og Russland. Sápmi, samenes tradisjonelle leveområder, strekker seg fra Kola-halvøya i øst til norske Engerdal og svenske Idre i sør. I dag bor personer med samisk tilhørighet i hele Norge. Samene som urfolk består av fem hovedgrupper: nordsamer, sørsamer, pitesamer, lulesamer og skoltesamer.

Dialogen med de samiske gruppene ble innledet med en skriftlig henvendelse til Sametinget/Samediggi, hvor de ble forelagt mandatets tekst. Videre holdt ABM-utvikling et møte med Sametinget hvor de samiske gruppenes situasjon, særpreg og tradisjoner ble diskutert. Sametingets innspill er et resultat av denne prosessen. I tillegg har Samisk høgskole/Sámi allaskuvla bidratt med tanker om immateriell kulturarv i Sápmi. I tråd med konvensjonens intensjoner har ABM-utvikling valgt langt på vei å bruke urfolkets innspill direkte.

12a: Samisk immateriell kulturarv

INNSPILL FRA SAMETINGET/SAMEDIGGI

Sametinget/Samediggi har bidratt med følgende innspill:

Rettslig grunnlag: UNESCOs konvensjon om den immaterielle kulturarven

Mer enn ti ulike FN-organ har i dag aktiviteter som blant annet retter seg mot urfolks immaterielle kulturarv. Disse arbeidsområdene har variert fokus, men kan deles inn i to hovedområder:

- Det pågår et arbeid med å bevare verdens kulturarv til gagn for menneskeheten i sin helhet. I dette arbeidet spiller det mindre rolle hvilket spesifikt folk som har framstilt kulturarven.
- En annen gruppe FN-organer har som mål å finne ut av og fastslå hvilke rettigheter folk, og da ikke minst urfolk, har til sin spesifikke kulturarv.

UNESCO har, historisk sett, først og fremst vært interessert av å bevare verdens kulturarv til gagn for menneskeheten i sin helhet. UNESCO har tatt mindre hensyn til at særskilte elementer av verdens samlede kulturarv kan tilhøre ett særskilt segment av menneskeheten, nemlig det spesifikke folket som har framstilt kulturarven.

Menneskerettigheter

Urfolks rett til sin spesifikke immaterielle kulturarv beskyttes først og fremst som en menneskerettighet. Dette framgår i dag av en rekke internasjonale rettskilder. I de senere år har en større interesse for spørsmål om rettigheter til tradisjonell kunnskap (TK) og tradisjonelle kulturelle uttrykk (TKU) oppstått. De fleste av disse rettskildene er av en relativt ny dato.

Urfolks rettigheter til sin immaterielle kulturarv berøres nesten ikke i det hele tatt i ILO-konvensjonen nr. 169. Urfolks rettigheter til TK, TKU osv, var i prinsippet et ikke-tema i den tidsperioden ILO nr. 169 ble skrevet. De siste 20 års økende interesse for disse spørsmålene reflekteres likevel i en rekke rettskilder av nyere dato. De mest konkrete av disse rettskildene er FN's Komité for økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheters (ESK-Komiteen) tolkning av Artikkel 15.1 (c) av Konvensjonen for Økonomiske, Sosiale og Kulturelle Rettigheter (CESCR), samt FN's Erklæring om Urfolks Rettigheter (DRIP) Artikkel 31.

CESCR Artikkel 15.1 (c) angir at alle individer har rett til å nyte fruktene av sin kollektive, kulturelle virksomhet. Bestemmelsen er i utgangspunktet formulert som kun en individuell rettighet. ESK-Komiteen har i sin *General Comment No. 17*, tydeliggjort at den allmenne utviklingen i folkeretten at CESCR Artikkel 15.1 (c) i dag også må innbefatte en beskyttelse for den kollektive, kulturelle virksomhet som er kjennetegnende for urfolks kulturer.

I *General Comment No. 21* anfører ESK-Komiteen at urfolk har rettigheter til sin spesifikke kulturarv, og at urfolks kulturarv bare kan brukes av andre såfremt de har fått samtykke fra urfolket selv.

Også DRIP Artikkel 31 understreker at urfolk har rett til sin respektive særskilte kulturarv. DRIP Artikkel 31 angir at hvert urfolk har rett til selv å «kontrollere» sin immaterielle kulturarv. I denne sammenheng er det også av betydning å nevne Artikkel 31 (1) av utkastet til Nordisk Samekonvensjon. Artikkel 31 (1) er utformet med DRIP Artikkel 31 som forbilde, og angir at samene har rett til selv å forvalte sin TK og sine TKU.

Det er under de senere år etablert en forståelse i folkeretten om at urfolk har rett til selvbestemmelse. Det er

videre slått fast at retten til ikke-diskriminering beskytter, i tillegg til individer, også urfolk som gruppe. Om urfolk generelt har en rett til selvbestemmelse, er det nærmest en selvfølge at denne retten også gjelder urfolks rett til selv å kontrollere sin egen immaterielle kulturarv.

WIPO og CBD

World Intellectual Property Organization (WIPO) er det FN-organet som håndterer det internasjonale immaterielle rettssystemet. I egenskap av dette ser WIPO på TK og TKU ut fra et immaterielt rettsperspektiv. Dette arbeidet bedrives i dag først og fremst innen WIPOs Mellomstatlige komité for immaterielle rettigheter, genetiske ressurser, tradisjonell kunnskap og folklore (IGC).

Konvensjonen om biologisk mangfold (CBD) fokuserer i utgangspunktet på å bevare biodiversitet for hele menneskehetens beste, og er mindre interessert i at noen folkegrupper kan ha rettigheter til spesifikk biodiversitet, eller kunnskaper om dette. CBD har i tillegg som formål å komme fram til en rettferdig fordeling av profitten som kommer som et resultat av utnyttelse av genetiske ressurser og tradisjonell kunnskap. Medlemslandene er enige om en bestemmelse om at urfolks TK bare kan benyttes av utenforstående etter samtykke fra urfolkene selv.

Sammenfattet bekrefter både WIPO og CBD at urfolk har rett til å kontrollere og selv bestemme over sin immaterielle kulturarv.

UNESCO

UNESCO har tradisjonelt tatt utgangspunkt i at det finnes en samlet kulturarv som tilkommer menneskeheten i sin helhet. I de senere år har også UNESCO blitt påvirket av den internasjonale rettslige utviklingen. Det finnes spor av denne påvirkningen i UNESCO-konvensjonen om immateriell kulturarv. Blant annet sier artikkel 2.1 at det er opp til «groups» og «communities» å identifisere hva som utgjør immateriell kulturarv i forhold till konvensjonen.

UNESCO-konvensjonen gjengir ikke eksplisitt at disse grupper har rettigheter til sin spesifikke kulturarv, men det finnes heller ikke noe i konvensjonen som motsier at visse grupper, først og fremst urfolk, har rettigheter til sin spesifikke immaterielle kulturarv.

Samisk immateriell kulturarv

Konvensjonens definisjon av "immateriell kulturarv" kan virke snever om det tas utgangspunkt i samisk kultur. Den samiske immaterielle kulturarven går hånd i hånd med den materielle kulturarven, og ofte med utgangspunkt i samisk språk. Både den materielle kulturarven og språket er en del av den samiske immaterielle kulturarven, eksempelvis i skikker og ritualer der bruken av naturen og språket står sterkt. Sametinget anser det som viktig at denne bruken av vår kulturarv tas i betraktning når det gjelder definisjon av hva som er samisk immateriell kulturarv. Grensen mellom kultur og natur

er flytende, der for eksempel et stedsnavn kan være knyttet opp mot natur, tro og tradisjon så vel som det fysiske stedet i seg selv. Avhengighetsforholdet mellom immateriell kulturarv og materiell kultur- og naturarv er viktig å tenke på når det gjelder å videreføre og ivareta den samiske immaterielle kulturarven i framtiden.

Eksempler på samisk, immateriell kulturarv kan være:

- Muntlige fortellertradisjoner
- Duodji/ håndverk
- Tradisjons- og kunnskapsoverføringer, eksempelvis mellom generasjoner
- Utøvende kunstformidling, som teater, festivaler og kulturelle arrangementer
- Joiketradisjoner, også på tvers av landegrensene
- Slektskunnskap, som også innebærer kunnskap om natur, tradisjoner osv.
- Tro/ religion
- Natur-/ dyrekunnskap
- Stedskunnskap, knyttet til tro/religion, næring osv.

Ivaretagelse og videreføring av den samiske immaterielle kulturarven

Det er et avgjørende krav fra Sametingets side at definisjonsmakten for hva som er å betrakte som samisk immateriell kulturarv ligger i en institusjon i det samiske samfunnet. Det samme gjelder forvaltningen. I den grad noen samisk institusjon pålegges nye oppgaver, må det også følge med egne midler til dette. Å føre register over den immaterielle kulturarven og koordineringen av dette er et statlig ansvar, men de som rapporterer inn skal selv ha definisjonsmakten på hvorvidt et kulturuttrykk er en del av den immaterielle kulturarven, samt kunne legge føringer, eksempelvis i hvilken grad denne delen av den immaterielle kulturarven er truet og trenger strakstiltak. Det er viktig at institusjonene ligger i de ulike samiske områdene, da det er institusjonene selv som besitter mye av kunnskapen om den immaterielle samiske kulturarven. Institusjonene må få medbestemmelsesrett når det gjelder dokumentasjon av den immaterielle kulturarven, kartlegging av hva som ikke registrert, registrering og utarbeide strategier videre for bevaring, læring og videreføring.

De ulike samiske områdene har forskjellige utgangspunkter når det gjelder både innsamling, dokumentasjon og kartlegging av samisk immateriell kulturarv. *Den sørsamiske kulturarven* er i stor grad knyttet til *reindrift*, *duedtie* (håndverk), *joik* og *språk*. Kontakt over landegrensa med sørsamene på svensk side har også vært et sterkt identitets- og kulturskapende element. Sørsamisk språk- og talemåte skiller seg sterkt fra de andre offisielle samiske språkene. Det samme gjelder den sørsamiske joiken, som har stilistiske markerte forskjeller fra for eksempel den nordsamiske. *Pitesamisk språk* regnes som sterkt truet, og snakkes bare av et fåtall mennesker i dag. Den pitesamiske kulturarven, i likhet med den sørsamiske og østsamiske, er et udekket felt som står i fare for

å forsvinne og som trenger spesielt vern. *Den lulesamiske kulturarven* henger nært sammen med *slektskunnskap, steder* og kunnskap om, og bruk av, *naturen*. Tro og religion står også sterkt i det lulesamiske området. Tradisjoner knyttet til død og oppvekst i det samiske samfunnet i Tysfjord og Hamarøy er dokumentert og forsket på. *Nordsamisk* område er det største samiske området. Her ligger også de fleste av de samiske institusjonene, museer og sentra. Samisk høgskole i Kautokeino driver *Árbediehtu*-prosjektet, i samarbeid med andre samiske institusjoner, som er et viktig prosjekt når det gjelder innsamling og kartlegging av samisk immateriell kulturarv. Østsamene/skoltesamene bor i Neiden i Sør-Varanger kommune. Ved grensedragninga mellom Norge og Russland i 1826 ble neidensamenes bruksområde delt i to, og i dag ligger halvparten av området på finsk side. *Østsamene/skoltesamenes* tradisjonelle bosetningsområde regnes som det minste av de samiske områdene. Østsamene/skoltesamene skiller seg også ut når det gjelder *språk* og *religion*, da de siden de ble kristnet har bekjent seg til den russisk-ortodokse tro. Nuõrttsaa' mi mu'zei/ Østsamisk museum i Neiden planlegges åpnet i løpet av 2011 og blir en viktig institusjon for å styrke østsamisk språk og kultur i Norge.

I St. prp. nr. 1 (2008-2009) fra Kulturdepartementet heter det: «[...] videre må en kartlegge hva som faktisk finnes av registreringer og dokumentasjon og definere udekkete felt, historisk og i vår egen samtid hvor det er behov for særskilte tiltak. Det må også utarbeides en oversikt over immateriell kulturarv med særlig vernebehov.» I resten av Norge er det drevet frivillig og profesjonell innsamling og vern av immateriell kulturarv i over 150 år, dette gjelder ikke det samiske samfunnet. Fra Sametingets side er det viktig at det nå, i tillegg til å kartlegge hva som finnes av registreringer og dokumentasjon, også legges inn omfattende ressurser i å både dokumentere og registrere den samiske immaterielle kulturarven som enda er et udekket felt. Dette må gjøres også i forhold til å avdekke eventuelle områder som er truet og trenger spesielt vern.

INNSPILL FRA SAMISK HØGSKOLE/SÁMI ALLASKUVLA

Samisk høgskole/Sámi alleskuvla har gitt kommentarer og forslag med utgangspunkt i Odd Are Berkaaks *UNESCOs konvensjon om vern av den immaterielle kulturarven – en analyse* fra mars 2010. Høgskolen viser særlig til Berkaaks poenger i forbindelse med utredningens mandat.

Berkaak skriver under punktet om dekningsområde: ”Vi må derimot undersøke om det eksisterer udekkede områder, spesielt knyttet til kulturelt mangfold og mer samtidige former. Her vil det bli nødvendig med både idé- og metodeutvikling. Det vil sannsynligvis også åpne for at nye typer aktører må gis plass i arbeidet.” (14:2010) Vi ser at i det samiske samfunnet er mange udekkede områder. Vi vil her nevne områder som kunnskaper og praksiser, skikker og ritualer, muntlige tradisjoner og kulturuttrykk, herunder samisk *naturforståelse* og *kos-*

mologi og diversiteten innen disse. Samisk tradisjonell kunnskap er en naturlig del av den immaterielle kulturarven. Arbeidet på disse områdene er nå først i startfasen og det er behov for fagkompetanse med utgangspunkt i samisk språk og kulturkunnskaper, samt behov for struktur og en rådgivende og koordinerende enhet. Det er viktig å påpeke at dette arbeidet krever kompetanse i samisk språk og samisk samfunnsliv, og at dette er et felt som krever kapasitetsoppbygging i det samiske samfunnet. Det er samene selv som må forestå dette arbeidet. Vi som fagpersoner vil understreke nødvendigheten av både idé- og metodeutvikling. *Árbediehtu*-prosjektet er et partnerskapsprosjekt som inkluderer flere sentrale samiske institusjoner og som ledes av Samisk høgskole. Vi holder nettopp på med metodeutvikling som kan være aktuell for hele det immaterielle feltet.

Norge har en lang tradisjon i arbeidet med vern av den norske immaterielle kulturarven. I følge Berkaak «[...] kom arbeidet på et profesjonelt nivå såpass tidlig som i 1830-årene, og har foregått siden. Vi har hatt foregangsfigurer på området, som for eksempel Ivar Aasen. De profesjonelle miljøene i Norge har altså både lang erfaring, høy faglig kompetanse og vel utbygde institusjoner og samlinger, samtidig som temaet fortsatt er kulturpolitisk relevant.» (13:2010) Det samiske samfunnet har ikke systematisert og strukturert dette arbeidet enda, selv om det har vært gjennomført enkeltprosjekter innen feltet for eksempel innen den samiske museumssektoren og ved flere samiske språk- og kultursentra.

Berkaak understreker i sin analyse at vern innebærer å sikre traderingsprosessens videre livsbetingelser, ikke å «fryse» uttrykksformer av spesielt alderdommelig karakter (s.18). Han viser også til de begrepene for vern som er brukt i konvensjonen: fremme, styrke og gjenopplive. Ut fra vårt faglige ståsted vil vi påstå at disse begrepene krever et nært samarbeid og en nær dialog med samiske lokalsamfunn og samiske tradisjonsbærere i vernearbeidet. Dette arbeidet krever utvikling av en helt ny metodologi som sikrer kulturarvens levedyktighet. *Árbediehtu*-prosjektet er i gang med å utvikle og utprøve en slik metodologi, spesielt metode for dialog med samiske lokalsamfunn i arbeidet med å dokumentere, bevare og lagre samisk tradisjonell kunnskap. Berkaak påpeker at det er flere etablerte fagmiljøer i Norge som er involvert i vernearbeidet, bl.a. nevnes Rådet for folkemusikk og folkedans og Norsk håndverksutvikling, som er begge akkreditert som NGOer av UNESCO. Berkaak mener at det er riktig også å inkludere andre miljøer i tillegg til de etablerte i vernearbeidet. I samisk sammenheng finnes ingen tilsvarende institusjoner.

Vi har i dette notatet ikke berørt de juridiske og rettmessige sidene ved den samiske immaterielle kulturarven. Vi vil her nøye oss med å vise til at immateriell kulturarv også berøres bl.a. av *FNs urfolksdeklarasjon, FNs konvensjon om biologisk mangfold, Principles and Guidelines for the Protection of the Heritage of Indigenous Peoples* og WIPOs arbeid med intellektuell eiendom og genetiske ressurser, tradisjonell kunnskap og folklore.

Arbeidet med den immaterielle kulturarven, spesielt i samisk, og generelt i urfolkskontekst innebærer fokus på bl.a. følgende: free, prior and informed consent, access and benefit sharing, copy right og spørsmålet om kollektive rettigheter. Også utvikling av metodologi for å sikre kulturarvens levedyktighet står sentralt og fremdeles åpent i samisk sammenheng, både i Norge og etter det vi kjenner til også i andre land hvor samene bor.

Vi ser nødvendigheten av synliggjøring av den samiske immaterielle kulturarven og tradisjonskunnskaper i den planlagte tilstandsrapporten for Norge. I planlegging av tiltak for vernearbeidet bør det tas hensyn til samisk kapasitetsutvikling, oppbygging av fagkompetanse og systematisering av arbeidet innen feltet tradisjonell kunnskap og immateriell kulturarv. Sametinget bør vurdere å styrke de samiske fagmiljøene som arbeider med dokumentering, vern og lagring av samisk tradisjonell kunnskap og immateriell kulturarv.

12b: Institusjoner som forvalter samisk kulturarv

I det samiske samfunnet finnes det ikke institusjoner som arbeider spesifikt med å bevare den immaterielle kulturarven. Flere universiteter og museer har likevel arbeidet med samisk, immateriell kulturarv, i tillegg er kulturarven blitt videreført gjennom ulike lag og foreninger som idrettsforbund, ungdomsorganisasjoner og duodjiforeninger. Miljøer som arbeider med den samiske immaterielle kulturarven, er blant andre:

- Diehtosiida/ Samisk vitenskapsbygg (Inkl. Samisk høgskole/Sámi allaskuvla)
- Samiid Duodji
- Samisk arkiv/Sámi Arkiiva
- Samisk kunstnersenter/Sámi Dáiddaguovddáš
- Samisk museums- og Sámi Museasearvi
- Samisk museumsnettverk – nasjonalt museumsnettverk for samisk kultur
- Samisk Studieutvalg/Sámi oahppolávdegoddi – SOL
- Samisk Tradisjonell Vekstforbund/ Sámi Árbevirolaš Šaddolihttu
- Samiske festivaler: Riddu Riddu Festivála, Márkomeannu, Musikkfestivalen i Kautokeino, Påskefestivalen i Karasjok, Påskefestivalen i Kautokeino, Sørsamisk kulturfestival
- Samiske kulturhus og kulturformidlingsinstitusjoner
- Samiske språksentra
- Samiske teatre: Beavvváš Sámi Násunála teáhter, Áarjelhsaemien Teater
- Universitetet i Tromsø/Romssa universitehta

De samiske museene er konsolidert inn i seks museums-siidaer, eller enheter. Det er verdt å merke seg at de samiske museene også er medlemmer av Samisk museumsnettverk. I nettverket er også museer som ikke ligger til Sametinget, men som arbeider med samisk kultur, medlemmer. Museumssiidaene er:

- Ája sámi musea med museumsansvar for nordlige Midt-Troms og Nord-Troms
- Árran, som har museumsansvar for det lulesamiske og det pitesamiske
- RidduDuottarMuseat, som er en konsolidering av museene De samiske samlinger, Kautokeino bygdetun, Porsanger kommune og Kokelv sjøsamiske museum.
- Saemien Sijte, som har museumsansvar for hele det sørsamiske området
- Tana og Varanger museumssiida, som er en konsolidering av museene Varanger Samiske Museum, Tana museum, Saviomuseet og Østsamisk museum
- Várdobáiki med museumsansvar for det markesamiske og sjøsamiske i nordre Nordland og Sør-Troms, samt i Lofoten og Vesterålen

12c: Innmeldte behov

- Definere hvilke institusjoner som skal ha ansvaret for forvaltningen av samisk, immateriell kulturarv. De ulike samiske museumssiidaene, som ligger i de ulike samiske områdene, besitter mye av kunnskapen om den immaterielle samiske kulturarven. Det bør tas utgangspunkt i disse når det skal defineres hvilke institusjoner som skal ha ansvaret for forvaltningen av samisk immateriell kulturarv.
- Kartlegge hvilke immaterielle kulturuttrykk som er blitt dokumentert og hvilke som ikke er det. Utarbeide strategier for dokumentasjon over det som mangler.
- Bygge videre på erfaringer fra Árbiediehtu-prosjektet. Videre utvikling av metode som sikrer kulturarvens levedyktighet, hvor de samiske institusjonene og de lokale med miljøene og tradisjonsbærere samarbeider i nær dialog.
- Styrke sør- og lulesamisk som per 2010 er truede språk. Jfr minoritetsspråkpakten.

13: Jødisk kultur

Bakgrunn

Bestemmelsen i Norges Grunnlovs §2, som forbød jøder å bo i Norge, ble opphevet i 1851. Likevel kan man først snakke om jødisk bosetting her i landet fra 1860-tallet, og spesielt 1880-tallet, da mange jøder flyktet fra forfølgelse og pogromer i Stor-Russland. Den nasjonale minoriteten er i hovedsak etterkommere av familiene som kom på slutten av 1800-tallet og begynnelsen av 1900-tallet. Nyere innvandring gjør at det i dagens Norge bor jøder fra hele verden. Det finnes jødiske menigheter i Oslo og Trondheim. Som nasjonal minoritet beskyttes jødene av *Europarådets ramme-konvensjon om beskyttelse av nasjonale minoriteter*, hvor Norge forplikter seg til å legge forholdene til rette for at nasjonale minoriteter skal kunne bevare og videreutvikle sin egenart. Det er derfor en forutsetning at dette legges til grunn for det videre arbeidet.

Dialogen med de jødiske miljøene ble innledet med skriftlige henvendelser til Det jødiske museum i Trondheim, Jødisk Museum i Oslo og Det Mosaiske Trossamfund i Oslo (DMT), hvor institusjonene også ble forelagt ABM-utviklings mandat. Videre har ABM-utvikling hatt møter med institusjonene, hvor den jødiske kulturens situasjon, særpreg og tradisjoner ble diskutert. Innspillene nedenfor er et resultat av denne prosessen. Jødisk Museum i Oslo og Det Mosaiske Trossamfund i Oslo har forfattet egne innspill, mens beskrivelsen om jødisk kultur i Trondheim er utarbeidet i fellesskap med ABM-utvikling.

I løpet av perioden fram til 1940, utviklet de jøder som innvandret til Norge en særegen norsk-jødisk identitet. Jødene i Norge strakk seg langt for å integrere seg i det norske samfunn, men norske jøder var i mindre grad assimilert enn tilfellet var i større jødiske minoriteter i Europa, inkludert Danmark og Sverige. Integrasjonen var likevel smertefull i den forstand at de valgene de tok for aktivt å ta til seg norsk kultur og livsform, innebar at jødisk kultur og religion ble presset inn i visse rammer. Likevel var kulturen som innvandrerne hadde tatt med seg til Norge fortsatt levende i 1940. Jiddish språk ble ivaretatt gjennom *jødisk teater, litteratur og sang- og musikkarv*.

Andre verdenskrig og Shoa innebar et hardt slag rent fysisk, men hadde også stor betydning for jødisk liv og kultur i Norge. Som ute i Europa, ble jiddish-kulturen nærmest utradert, de færreste gikk tilbake til å overholde *de rituelle matreglene* og assimilasjonen ble mer fram-tredende. Minoriteten var etter krigen så marginal at norske jøder selv for alvor begynte å diskutere hvor lenge jødisk liv kunne opprettholdes. Med rabbiner Michael Melchior i Oslo fra 1980-tallet startet en kraftig revitalisering av jødisk liv i Norge. Det har også siden 1970-tallet blitt en større synlighet og forståelse for minoritetskultur fra storsamfunnets side. Det har medført en større selvbevissthet blant norske jøder. Ny innvandring har ført til en større kulturell diversitet i minoriteten.

Med hensyn til immateriell kulturarv, er den jødiske minoriteten svært spesiell. Den jødiske historien handler om et folk med stadige oppbrudd og ny bosetting som del av livet. Det har preget jødiske generasjoner gjennom århundrene. Den levende kulturarven hviler derfor i stor grad på nettopp *den muntlige overlevering av historien, tradisjonene, eventyrene og sangen*. Jødene som innvandret til Norge fra 1860-tallet og framover, kom også hit til landet med smertefull erfaring som minoritet i annet land. De identifiserte seg raskt med sitt nye land, men ønsket samtidig å opprettholde sine tradisjoner og sin jødiske identitet. Institusjoner i form av menigheter og organisasjoner styrket kulturelt og sosialt liv og ga identitet og tilhørighet. Dette er fortsatt grunnleggende verdier, skjønt møteplasser i form av *synagoge, samfunnshus, aldersbolig og begravellesinstitusjonen chevra kadisha*, fremstår i dag som fysisk ramme rundt jødisk samfunnsliv. Men norsk-jødisk liv er også svært sårbart fordi minoriteten er så

13a: Jødisk immateriell kulturarv

INNSPILL FRA JØDISK MUSEUM I OSLO

Jødisk Museum i Oslo har bidratt med følgende innspill:

Etablering av jødisk liv

Norske jøder er en nasjonal minoritet med vel 150 års tilstedeværelse i Norge. Minoriteten er liten i norsk målestokk og også svært marginal i forhold til jødiske minoriteter i andre land. En av grunnene er at innvandringen startet svært sent, selv i forhold til nabolandene Danmark og Sverige. En annen grunn er de vansker det innebar å komme til en homogen kultur som den norske.

liten og norske jøders erfaringer som minoritet i Norge, både historisk og samtidig, er meget egenartet. Økt bevissthet om hvordan det er å leve som jøde i Norge i det norske storsamfunnet er derfor kanskje det viktigste vern minoriteten kan få.

Arbeid med immateriell kulturarv i fortid og fremtid
Jødisk Museum i Oslo, som åpnet offisielt i 2008, har som en av sine viktigste oppgaver å ivareta og formidle jødisk kulturarv. En del dokumentasjonsprosesser er gjennomført de senere år. Fra 2005 har museet stått for nærmere 40 åpne kulturarrangementer, med stor bredde innen litteratur, kunst, historie, matkultur og tradisjonsformidling. Museet har vist flere teaterproduksjoner for voksne og barn og arrangert konserter, særlig innenfor den tradisjonsrike *klezmermusikken*. Denne musikken er en del av den gamle, rike jiddishkulturen, som de senere år har opplevd en oppblomstring både i Europa og i USA. Slik kulturformidling er en viktig måte å bevare og styrke en rik og levende kulturarv. Opplevelse og kunnskap om kultur og historie er for mange jøder veien til sterkere jødisk tilhørighet og identitet samtidig som storsamfunnet som helhet får bedre innsikt.

I 2009 sto JMO ansvarlig for et større kulturarvprosjekt med kokeboken *Jødisk mat på norske fat*. I tillegg til gamle, nedarvede oppskrifter fortelles også jødiske livshistorier i Norge, fra mange land og forskjellig kulturbakgrunn. Boken ble utgitt til Europeisk Jødisk Kulturdag 2009.

Høsten 2010 startet Jødisk Museum i Oslo, i samarbeid med Det Mosaiske Trossamfund, et dokumentasjonsprosjekt for å bevare den spesielle synagokekultusen i Oslo. Med kantor Boaz Wulz, ansatt i DMT 1983, ble *helligdagsliturgien* fornyet, beriket og befestet. Liturgien inneholder klassiske, men også helt spesielle sang- og kulturskatter som Wulz har hatt med seg, blant annet fra sin far som også var kantor med ungarsk-jødisk bakgrunn. Unikt for Oslo er også de *kantorale høydepunktene* på *helligdagene Rosh Hashana* og *Jom Kippur* der Wulz synger en egen variasjon etter hans farfar som ble drept under Holocaust. I sin tid som kantor stimulerte Boaz Wulz menigheten til en ny medvirkning i synagogesangen. *Kohanittenes velsignelse* på helligdagene er også helt spesielt bevart i synagogen i Oslo, gjennom én eneste person; Herman Kahan. Kahan overlevde dødsleiren Auschwitz og kom til Oslo etter krigen, han tilhører en kjent familie av Kohanitter og brakte med seg denne spesielle melodien.

INNSPILL FRA DET MOSAISKE TROSSAMFUND I OSLO (DMT)

Innspillet fra Det Mosaiske Trossamfund er utarbeidet i samtale med menighetens ledelse, og har derfor en intervjuform. Besvarelsene gir et innblikk i en religiøs og kulturell gruppes videreføring og utvikling av egen kultur i samspill med majoritetssamfunnets muligheter og krav.

1: Hva betyr det for landets jøder å være definert som nasjonal minoritet?

Storsamfunnet definerer oss som SINE jøder. Det gir oss ekstra beskyttelse. Vi har en verdi for det norske samfunnet. Verdier tar man vare på. Loven åpner for positiv diskriminering slik at små grupper kan få ekstra store tilskudd, plass i offentlig dokumentasjon og tilgang til media. Presset om å bli "lik" er lettere nå, samtidig som det kan være en fare med å gjøre oss for annerledes og som noe eksotisk eller unorsk.

2: Det Mosaiske Trossamfund beskrives som «et religiøst og kulturelt fellesskap», hva menes med det?

Mange har sin forankring i historien, fortellingene, mattradisjonene, sangene om livet i andre land, kampen for Israel, og ikke primært i de religiøse forpliktelser. Samværet blir derfor en blanding av disse behovene hvor samfunnsengasjement, politikk, lovverk og menneskerettigheter fokuseres. Språkkurs, seminarer, leire, reiser, utdanningsprogrammer, litteratur, musikk- og filmkvelder utvikles med basis i jødisk etikk og filosofi for å styrke identitet, mangfold og toleranse. Menighetens tilbud til medlemmene spenner over hele livslinjen fra fødsel med omskjæring, overgangsritualet bar mitzwa, vielse og til begravelse. Dialogprosjekter med Den norske kirke og andre religiøse minoriteter, museer, høyskoler/UiO og offentlige høringer vi tar del i, gir oss input utenfra som hjelper oss å plassere oss selv på kartet, i tillegg til at vi sprer informasjon om oss. Det gir en selvforsterkende effekt til eget fellesskap.

3: Beskriv de ulike institusjonene knyttet til DMT, som for eksempel barnehagen, religionsskolen cheider, ungdomsorganisasjonen B'nei Akiva (BA) og deres betydning for jødisk liv i Oslo.

Barnehagen er identitetsbyggende. For de barna som kommer fra hjem uten, eller med få, jødiske tradisjoner fyller, barnehagen dette tomrom. Foreldre blir trukket med av barna, lærer i trygge omgivelser og skaper selv nye nettverk. BA er en del av våre barns utdanningsløp der de lærer å praktisere genuine ritualer, sanger, bønner i lek og fritidsaktiviteter. BA gir barna et jødisk nettverk utenfor landets grenser. De lærer svensk og dansk og å forholde seg til mange varianter religiøsitet slik det praktiseres i Skandinavia, Europa og Israel. I BA lærer de å ta ansvar tidlig. De lærer ledelse og pedagogikk både i teori og praksis. Å undervise dem som er yngre, er god overlæring som styrker egne kunnskaper, gir trygghet og stolthet. Som norske borgere lærer barna forskjell og fellesskap med Israel, både politisk, religiøst og kulturelt. Cheider, eller religionsskolen, er obligatorisk for å kunne bli bar/bat mitzwa og bat chajil, med helt bestemte mål de skal nå i jødisk historie, religion, hebraisk lesning og tolkning av dagens virkelighet i jødisk perspektiv gjennom trening i spørsmål og debatter. Disse tre institusjonene er våre søyler og har førsteprioritet i alt menighetsarbeid. Som deltakere i disse må foreldre forplikte seg til noen oppgaver i året for at tilbudene skal kunne opprettholdes.

4: Det eksisterer en stor dugnadsånd i trossamfunnet. Hva er verdien av den frivillige innsatsen?

Vi hadde hatt et mye lavere aktivitetsnivå uten frivilligheten. Frivillighetsarbeidet gir flere en følelse av eierskap; «det er min menighet». Deltagelsen er demokratiserende og gir den enkelte økt kunnskap. Jøder fra mange deler av verden har ikke det forholdet verken til staten eller det sivile samfunn som norske borgere har. Nettopp det at vi forplikter oss på å planlegge, gjennomføre, betale for og ta konsekvensene av egne aktiviteter, er en etablert jødisk praksis. Ingen andre ordner opp; majoritets-taushet er ikke en overlevelsesstrategi i jødisk historie. Det er en utfordring å holde den kulturen gående, men den er helt sentral for vår overlevelse.

6: DMT består av folk fra «de gamle slekter», konverterte, nyere innvandrere osv. Hvordan vil dere beskrive denne mangekulturelle forsamlingen?

Spennende, krevende og med mest overlevelse i seg. Vi har i dag ikke så steile fronter som vi en gang hadde. Skillelinjer går i dag mellom de gamle slekter (de som kom før krigen), gamle nyankomne etter krigen og nyere nyankomne (fra Israel og USA fra 1980-tallet). Eller ennå tydeligere mellom de som er «committed» og de som ikke er det. Vi har få fronter mellom passive/aktive, shulgjengere/ikke shulgjengere, konvertitter/fødte jøder, barnefamilier/familier, unge/gamle eller høyreorienterte/venstreorienterte. Som norske borgere er det i siste ende nettopp mangfoldet som gir mest plass til ytringsfrihet, religionsfrihet, likestilling, åpenhet og gjennomsiktighet; det bærende i fellesskapet som finner løsninger for det aller meste. Det har kimen til splittelse i seg fordi kompleksitet og kompromisser er krevende øvelser for mange i dag. Også fordi noen tror at å holde på sin egen kime ikke går an samtidig som man rolig endres og inkluderer nye løsninger, og derfor søker trangere og enklere former for grupper eller sekter med sterke ledere og enkle svar.

8: DMT i Oslo, og delvis i Trondheim, er i gang med diskusjoner rundt menighetens identitet og funksjon på kort og lengre sikt. Hvorfor ønsker dere en slik diskusjon?

En gammel menighet med sterk identitet og arr fra europeisk Holocaust som lever i verdens beste land bortimot, har noe å tilby sine medlemmer OG det samfunnet de bor i. Kunnskapen må heves, det meningsfylte og det relevante må pusses støv av. Da jødene kom til landet trakk de et lettelsens sukk for fraværet av den indre justis, friheten til å velge og klassesamfunnet de kom fra. De greide å integrere seg i denne nye verden; kulturen blomstret og menigheter ble etablert. I dag ser vi at religion, identitet og tilhørighet er etterspurte verdier og grunnplanker i sivilisasjonsprosjektet som pågår. Frie, mobile, utdannede mennesker krever andre svar og utfordringer, det må vi skape sammen basert på de gamle erfaringene. Vi må passe på at vi er relevante for alle grupper; kvinner, ortodokse, sekulære, ateister, barn, blandede ekteskap med flere. Vi må også konkurrere med de unges alternative aktiviteter. De skal ha lyst

til å delta på DMT-aktiviteter og kanskje velge bort noe annet.

En problemstilling vi vet for lite om og som må arbeides med, er hva konflikten i Midtøsten gjør med våre egne holdninger til Israel, og hvordan den norske opinion påvirker vår egen identitet. Blir vi mer utrygge og distanserende av negativ fokusering? Eller blir vi mer konservative, radikale eller religiøse? Hva gjør økende antisemittisme med oss? Opplevs det annerledes om det kommer fra etnisk norske enn fra muslimsk hold? Hvordan skal vi greie å definere oss overfor skoleverk, forskning, media når det finnes så lite tilbud om jødedom og norsk-jødisk historie? Skal vi egentlig drive et trossamfunn på frivillig og samtidig bedrive informasjonsvirksomhet mot den norske offentlighet? Vi får i dag ingen støtte til å gjøre det, men tar allikevel imot delegasjoner og skoleklasser i synagogen hver eneste dag.

Vi er bare 13 millioner jøder i hele verden blant 1.3 milliarder kristne og 1.3 milliarder muslimer. Hvordan skal vi greie å holde sammen? Opprettholde kontakt, utveksle kunnskap og erfaringer? Vi i Norge er helt avhengig av den kontakten vi har med Israel blant annet for å få rabbiner, kantor, koshersertifisering av mat, godkjenning av konverteringer og undervisningsmaterieell. For å styrke vår tro på at det nytter, trenger vi drahjelp til å utvikle vårt eget materiale, hente erfaringer utenfra og delta i jødisk liv der de lever det i større omfang enn her.

DET MOSAISKE TROSSAMFUND I TRONDHEIM OG DET JØDISKE MUSEET I TRONDHEIM

Menigheten i Trondheim ble i hovedsak etablert av jødiske familier som fulgte utbyggingen av jernbaneforbindelsen mellom Stockholm og Trondheim rundt 1880. Trondheim var på denne tiden i stor grad avsondret fra det sørlige Norge, Dovrebanen bandt de to landsdeler sammen først i 1921, og for jødene i trønderhovedstaden, som i utgangspunktet hadde kommet til landet via Sverige, ble det naturlig å utvikle sterke bånd til det jødiske samfunnet i Stockholm. I dette skilte DMT i Trondheim seg fra DMT i Oslo. Dette ga seg blant annet som utslag at da synagogen i Trondheim skulle innvies i 1925, var det naturlig at handlingen ble utført av overrabbineren i Stockholm. Det samme gjentok seg da synagogen ble gjeninnviet etter krigen.

Det faktum at de to norske samfunnene orienterte seg mot hver sin skandinaviske storby; Trondheim mot Stockholm og Oslo mot København, fikk både kulturell og religiøs betydning. I mellomkrigstiden utviklet Stockholm seg mer i liberal retning enn København, og dette påvirket til en viss grad det religiøse livet i Trondheim. Dette ser man fortsatt spor etter.

Det jødiske museet i Trondheim ble etablert i 1997 og ligger i samme bygg som synagogen. For jødene i Trondheim er menighet og museum på mange måter to sider av samme sak, da mange av oppgavene og aktivitetene er tett knyttet

sammen. *Synagogen* er derfor en sær sentral møteplass; den fungerer både som *gudshus*, *menighetskontor*, *opplysningskontor*, «*sosialtjeneste*», *musikkskole*, *museum*, *undervisningssted* og *turistattraksjon*. I synagogen samles man til fellesmåltider tilknyttet helligdagene, og for noen familier er dette eneste måten å markere høytidene på. Feiringen av høytider, som for eksempel *Pesach* eller *Rosh Hashana*, bidrar ikke bare til å videreføre tradisjonene rundt disse, men også til å videreføre *mattradisjoner*. Synagogen som møteplass skaper fellesskap og samhold. Dette samholdet vises også på andre måter, som det å *gjøre en mitzwah*, en tjeneste for andre. *Mitzwahen* kan komme til nytte i for eksempel sorgprosesser, i det å ta hånd om sine svake og eldre eller bare når noen trenger en hjelpende hånd. Miljøet og menigheten i Trondheim er marginalt liten, og menigheten er hele tiden i endring ved at noen flytter bort og andre flytter til.

Menigheten begynte for alvor å åpne seg mot omverdenen med etableringen av museet i 1997. De siste årene har man samarbeidet nært med blant annet Ringve Museum, Norsk kulturråd og Trondheim kommune om formidling av jødisk kultur og historie. Blant annet har man utviklet et konsept tilknyttet Den kulturelle spaserstokken, som innebærer at samtlige av Trondheims 15-åringer gjennomgår et program for opplæring i jødisk religion, kultur og historie. *Klezmermusikken* har stått sterkt i Trondheim de siste årene, og museet har arbeidet mye med å fremme og ta vare på denne. Blant annet har de samarbeidet med bandet *Urban Tunnel*. Miljøet har også bidratt med musikere fra egnet rekke, som for eksempel *Leoni Abrahamsen Kohn* med klezmerorkesteret *Shira Etana* og *Esther Buchmann* med *EstherOrkester*.

13b: Institusjoner som forvalter jødisk kulturarv

Institusjoner, menigheter og foreninger som arbeider med jødisk kultur er blant andre:

- Chabad Lubavitch
- Det Mosaiske Trossamfund i Oslo
- Det Mosaiske Trossamfund i Trondheim
- Det jødiske museum i Trondheim
- Foreningen Progressiv Jødedom i Norge
- Haugalandmuseene
- HL-senteret – Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteters stilling i Norge
- Jødisk Museum i Oslo

13c: Innmeldte behov

- Revitalisere og gi ny kunnskap om den gamle, rike, jiddiske kultur, især språk og litteratur. Dokumentasjonsprosjekt om jødisk liturgi.
- Fortsette kartlegging av særegne tradisjoner, erfaringer og muntlige kulturuttrykk.
- Utvide dokumentasjonen og bevaringen av de stadig nye og mange ukjente jødiske livshistorier i Norge.
- Dokumentere sporene av jødisk liv og historie i Oslo og andre byer på Østlandet, der jøder slo seg ned. I Oslo, i sær i områdene rundt Grünerløkka og Hausmannskvartalene.
- Dokumentasjons- og synliggjøringsprosjekt av «det jødiske Trondheim» slik dette preget bybildet og utviklingen sentrum i årene 1885 – 1942.
- Dokumentere og formidle Metodistkirkens innsats for Trondheims-jødene under andre verdenskrig.

14: Kvensk kultur

Bakgrunn

Ett av de tidligste vitnemålene om kvensk bosetting i Nord-Norge er fra skattemanntallet fra 1520-tallet, men den største kvenske innvandringen regnes likevel fra begynnelsen av 1700-tallet til ca. 1880.[133] Den vanligste betegnelsen er kven, men mange ønsker også å bli omtalt som finskættet eller etterkommere av finske innvandrere.[134] ABM-utvikling har valgt å bruke betegnelsen kven. Som nasjonal minoritet beskyttes kvenene av Europarådets rammekonvensjon om beskyttelse av nasjonale minoriteter, hvor Norge forplikter å legge forholdene til rette for at nasjonale minoriteter skal kunne bevare og videreutvikle sin egenart. I kvensk sammenheng er også *Europarådets pakt for regions- eller minoritetsspråk*, også kalt minoritetsspråkpakten, viktig.[135] Det er derfor en forutsetning at disse tas i betraktning i det videre arbeidet.

Dialogen med de kvenske miljøene ble innledet med skriftlige henvendelser til Kvensk institutt/Kainun institutti, Vadsø museum/Ruija kvenmuseum, Halti kvenkultursenter IKS/Haltin Kväänsentteri og Storfjord språksenter. I henvendelsene ble institusjonene også forelagt ABM-utviklingsmandat. Videre har ABM-utvikling hatt et fellesmøte med ovennevnte institusjoner, hvor den kvenske kulturens situasjon, særpreg og tradisjoner ble diskutert. Teksten nedenfor er et resultat av denne prosessen og av innspill fra medlemmer av Skibotn kvensk-finske forening og Norske kveners forbund. Innspillene fra de kvenske miljøene er markert med innrykk.

14a: Kvensk immateriell kulturarv

KVENSK BOSETTING I NORGE

I Norge er det i hovedsak fire områder med kvensk bosetting: Nord-Troms, Porsanger, Varanger og Alta. Kvenbygdene i Nord-Troms er mange, og kulturen er nært knyttet til det sjøsamiske. I disse bygdene har også læstadianismen stått sterkt i flere generasjoner. I Porsanger er de kvenske

bygdene færre enn i Nord-Troms. Børselv har vært Porsangers hovedbygd for kvensk bosetting, og her ligger også Kvensk institutt. Til Varanger har kvenene kommet i ulike perioder til ulike områder. Den kvenske befolkningen i Varanger er derfor mer sammensatt. De kvenske miljøene har hatt nær kontakt med Finland helt fram til i dag. I Alta var det kvensk bosetting allerede på 1500-tallet, og på 1800-tallet kom en større gruppe for å arbeide i gruvene i Kåfjord.

Både fornorskingprosessen og den generelle samfunnsmoderniseringen har påvirket den kvenske kulturen. Fornorskingen la i praksis press på språket slik at det noen steder nesten døde ut. Fornorskingen førte til at det å være kven ble forbundet med skam, og dermed til at den kvenske kulturen og det kvenske språket ikke ble ført videre. Moderniseringen hadde kanskje like stor innflytelse på kvensk språk og kultur som fornorskingen, blant annet fordi økt mobilitet gjorde at bygger med stor kvensk befolkning fikk andre kulturimpulser, med det som konsekvens at bygger særuttrykk forsvant. For eksempel førte moderniseringen av jordbruket til at de typisk kvenske jordbrukstradisjonene ble svekket, og på språksiden ble det innført nye norske navn med nye redskaper og metoder.

NORDKALOTTCKOCKTAILEN^[136] – KVEN, SAME OG NORDMANN

Hvem er egentlig kvenene? Store deler av befolkningen i Nord-Norge har tilhørighet til både kvensk, samisk og norsk kultur. I det kvenske ligger det derfor en grunnforutsetning om at man er mer enn monokulturell, da hele kulturen er bygd på møtet mellom de nevnte gruppene. Man er mer enn bare kven, og mer enn bare norsk, man er en såkalt «nordkalottcocktail». Kvenene har lang erfaring i å leve med og håndtere flere identiteter, men uttrykker at det ligger et problem i storsamfunnets kategoriseringer av identitet, og dermed i begrensninger i valget av dem. Etter storsamfunnets kategoriseringer opplever kvenene at man må være enten kven eller samisk, man kan aldri være både-og. En konsekvens av dette kan for eksempel være at man må velge om barna skal ha språkundervisning i samisk eller kvensk, noe som påvirker deres identitet. Mangfoldet blir satt i rammer, det blir tvunget inn i et enfold. Kvenene beskriver

[133] <http://www.kvenskinstitutt.no/histori>

[134] Per 2010 arbeider Norsk-finsk forbund for å få egen minoritetsstatus, da de ikke ønsker å bli omfattet av begrepet kven. Opplysninger fra Kulturdepartementet, ved Christine Hamnen.

[135] Europarådets pakt for regions- eller minoritetsspråk, ratifisert av Norge i 1993: www.regjeringen.no/nb/dep/fad/tema/nasjonale_minoriteter/

[136] E-post fra Hilde Skanke, Kvensk institutt, 3. juni 2010 og brev fra Oddvar Ørnebakk, Skibotn kvensk-finske forening og Norske Kveners Forbund, 27. mai 2010.

at disse erfaringene kom godt til syne under den samiske revitaliseringsprosessen på 1990-tallet, en prosess som bød på utfordringer for den kvenske identiteten, både hva gjaldt kategorisering og synliggjøring:

Store deler av befolkningen i Nord-Norge har tilhørighet til både samisk, kvensk og norsk kultur. Under den samiske revitaliseringsprosessen har et sentralt trekk vært å sidestille samisk og norsk kultur, og vise til at kulturuttrykk er like, men samtidig forskjellige. Symboler som kofte versus bunad, samisk språk versus norsk språk, sang versus joik osv, har vært sentralt. I denne prosessen har det kvenske på mange måter blitt ytterligere usynliggjort, og diskursene om etnisk tilhørighet har kun dreid seg om norsk versus samisk. I Nord-Troms har dette slått ut i flere kommuner ved at de som taler for det å være flerkulturelle, har blitt betraktet som å være anti-samiske. I et område der kvensk og finsk tilhørighet har vært sterk, ble innbyggerne beskyldt for å være fornorskende samer og rasistiske mot det samiske når de fremmet motstand mot innføring av samisk språklov og innlemmelse i det samiske kjerneområdet, på grunnlag av deres flerkulturelle ståsted. Den samiske revitaliseringen er kommet over perioden med sterk dikotomisering og komplementarisering, men fortsatt kan man merke virkningene etter denne prosessen. Svært mange føler et tomrom i forvaltningen av sin etniske identitet etter dette. Vi prater ofte om det å være flerkulturell, og ”tre stammers møte” er et begrep med positiv klang som viser til det å ha samisk, kvensk og norsk befolkning i samme område. Dette blir bare tomme ord om ikke det kvenske får komme frem og bli mer synliggjort. Å revitalisere kvensk og synliggjøre vår kultur og historie vil ha en stor betydning for enkeltindivider, uansett hva man ønsker å kalle seg og hvilken etnisk tilknytning man vil fremheve.

IMMATERIELLE KULTURUTTRYKKENE OG IDENTITETSFAKTORER I KVENSKE KULTUR

Av kvenene nevnes flere tradisjonelle immaterielle kulturarvsuttrykk som *navneskikker*, spesielt stedsnavn og begreper knyttet til natur. Navnene gjenspeiler ofte skikker knyttet til jordbruk, fiske og utnyttelse av naturressurser, som for eksempel *torvtaking*. Videre nevnes *musikk, sang og dans*, hvor den læstadianske sangen har vært generelt framtrædende, samt bruken av det finske strenginstrumentet kantele i Vest-Finnmark. Noen håndverkskunnskaper utpreger seg også, som for eksempel *smedkunnskap*. Høytidene markeres fortsatt, selv om de var viktigere da religionen stod sterkere. Folketro, i sterk tilknytning til det samiske, som troen på de underjordiske og skikker rundt dette, er også blitt holdt i hevd. I blant annet Varanger framheves fortsatt *saunakulturen* som viktig:

Saunakulturen i Varanger er en videreføring av den finske saunakulturen, og har blitt innført og holdt i hevd av den kvenske bosetningen i området, men også blitt tatt opp av resten av områdets befolkning og blitt til et lokalt kulturuttrykk som fortsatt står sterkt. I Vadsø var saunakulturen på 1800- og store deler av 1900-tallet preget av å være en sosial handling, hvor ukentlige fellesbad fungerte som møteplass for innbyggerne i bydelene. Dette gjaldt også blant naboer på hyttefelt. På slutten av 1900-tallet har saunaen i stor grad gått fra å være en sosial møteplass til å bli et privat anliggende, da storparten av boligene samt hytter har fått bygd egne saunaer. Vadsø museum driver fortsatt sauna på Tuomainengården, hvor det

har vært felles bad for bydelen fra 1800-tallet og opp til i dag. Nå er saunaen møteplass for Vadsø Sauna & Idéforum, med samlinger annenhver uke.

Saunaen er viktig for flere av de kvenske miljøene, men det som i størst grad oppleves som identitetsskapende, er kunnskapen om egen opprinnelse. Nettopp denne kunnskapen om egen *slektsbakgrunn* er det viktigste kjennetegnet for kvensk identitet. Kvenene som minoritetsgruppe kjenner sin slekts historie, og erkjennelsen av at de tilhører en stor gruppe norske statsborgere av kvensk eller finsk ætt som en gang har kommet til Norge, er viktig. Gjennom generasjoner har slektskap skapt en automatisk ramme for tilhørighet og samhold, med både rettigheter og plikter.

En annen faktor som har hatt nær sammenheng med kvensk identitet, er læstadiansimen. Selv om læstadianismen har hatt forholdsvis stor innflytelse på kvensk kultur generelt, er det viktig å påpeke at den ikke er en etnisk religion. Som påpekt i kapittel 7, har gudstjenestene ofte foregått på de tre språkene kvensk, samisk og norsk. Læstadianismen har derfor vært viktig i praktiseringen, og dermed videreføringen, av det kvenske språket:

Læstadianismen er en del av den kvenske kulturen, og den antas å ha hjulpet kvenene å bevare språket sitt og kulturen sin på 1800-tallet. Språket ble sett som læstadianernes ”lingua sakra”, et hellig språk. Spesielt blant predikanter har det vært vanlig at de var finsk-/kvenskspråklige, og dette gjorde at prekenene foregikk på finsk eller kvensk. På denne måten har læstadianismen fungert som et vern for det kvenske språket. Det er derfor innen salmetradisjonen vi finner de mest brukte sanger i dag, de har overlevd takket være læstadianismen. Vi finner også en del tradisjonsstoff innen *kurerings- og helbredelsestradisjonen*, som fortsatt er svært levende i Nord-Troms. Formularer som blir brukt innen dette feltet er ofte på kvensk, eller på både kvensk, samisk og norsk.

«Å BEHERSKE SPRÅKET GJØR AT MAN FØLER SEG SOM EN KAPABEL KULTURBÆRER» [137]

Det kvenske språkets betydning for det å være kven er stor. I 2005 ble kvensk, på grunnlag av minoritetsspråkpakten, definert som eget språk. Har betydningen av dette kun vært politisk, eller har det også hatt en betydning på individnivå, når det gjelder den enkeltes forhold til det å beherske kvensk?

Det kvenske språket er av svært stor betydning. Ikke bare politisk, men for den enkeltes identitet. Å beherske språket gjør at man føler seg som en kapabel kulturbærer. Det gir en mestingsfølelse. På samme måte gjør det å ikke kunne språk at en ikke føler seg bra. Denne følelsen sitter i den nordnorske befolkningen etter generasjoner med slike opplevelser. Først kunne vi ikke det norske majoritetsspråket ordentlig, så kunne vi ikke samisk. Nå er det kvensk mange av oss ikke mestrer.

[137] E-post fra Lisa Vangen, Halti kvenkultursenter, 5. juni 2010.

At kvensk er anerkjent som et nasjonalt minoritetsspråk er svært viktig for kvenene. Det forsterker vår posisjon som egen etnisk gruppe. Man kan forholde seg til at kvenene er anerkjent som en nasjonal minoritet, og at språket er anerkjent. Det gjør at man kan parkere diskusjoner omkring disse temaene og fokusere på fremtiden og dagens situasjon for kvener. I tillegg blir skillet mellom kvener og moderne finlendere tydeligere. Det ser også ut til at 2005-vedtaket også har hatt betydning på individuelt nivå, som for eksempel da Universitetet i Tromsø i 2006 tilbød undervisning på kvensk, og kvensk ble et av de største språkfagene ved fakultetet. Det ser ut til at flere er blitt interessert i det kvenske og sine kvenske røtter i de siste årene. Det neste må være at myndighetene beslutter å verne språket bedre ved å løfte det fra nivå II til nivå III i henhold til minoritetsspråkpakten. Da vil Norge for alvor vise sin interesse for å beskytte det kvenske språk.

DET KVENSKE SPRÅKETS BETYDNING I VIDEREFØRINGEN AV IMMATERIELLE KULTUR-UTTRYKK

Det kvenske språket er altså en viktig og forholdsvis tydelig markør av «det kvenske». Utviklingen av det kvenske språket er viktig om man skal fortsette å videreføre tradisjoner og utvikle og modernisere kulturen videre. Hvilken betydning har det kvenske språket i videreføringen av immaterielle kulturuttrykk? Kan man si at språket er en kjerne i, eller en forutsetning for, videreføringen av de ulike immaterielle kulturuttrykkene?

Språket er i seg selv en immateriell kulturarv. Språket utgjør også en viktig del i andre immaterielle kulturuttrykk, som f. eks. i sang- og fortellertradisjon, og i videreføringen av disse tradisjonene. Det vil si at det kvenske språket har stor betydning for immaterielle kulturuttrykk, til tross for at en del av kulturuttrykkene kan videreføres også på andre språk. Dokumentasjonen av språket er viktig, for eksempel er videreføringen av navn på steder og gjenstander en viktig del av språkbevaringen, da det også forteller noe om kulturen.

Situasjonen for kvensk språk er imidlertid så kritisk at språkopplæring på begynnernivå er helt nødvendig for å bevare språket for fremtiden. Her er barn og unge den viktigste målgruppen. Denne opplæringen må settes i gang umiddelbart, mens vi ennå finner noen eldre som kan språket og de lokale dialektene. Arbeidet med bevaring og videreføring av et levende kvensk språk er den største utfordringen når det gjelder vern av kvensk immateriell kultur i fremtiden.

Kunnskap om naturen, håndverk og redskaper dør ut generelt i samfunnet som et resultat av moderniseringen, det er ikke kun et typisk kvensk fenomen. Imidlertid er det i resten av landet en rekke museer, organisasjoner og privatpersoner som jobber for å videreføre immaterielle kulturuttrykkene i majoritetskulturen. Innenfor kvenkulturen krever det mer å ta vare på kulturuttrykkene, da kulturen er mer utsatt. Det blir da svært viktig med institusjoner som bevisst fører de immaterielle kulturuttrykkene videre.

SPRÅKET SOM KULTURBÆRER – EKSEMPLER PÅ PROSJEKTER OG AKTIVITETER TILKNYTTET KVENSKE

Fordi kvensk språk henger tett sammen med immateriell kulturarv, presenteres noen måter å arbeide med dette på. Det er ikke bare institusjoner som arbeider med kvensk språk, men også privatpersoner på frivillig initiativ. For eksempel nevnes Terje Aronsen fra Porsanger som en viktig språk- og kulturforkjemper. Blant institusjonene som bidrar i utredningen presenteres følgende eksempler på arbeid med kvensk språk:

Kvensk institutt/Kainun institutti er nasjonalt senter for kvensk språk og kultur, og har derfor ansvar for utviklingen av det kvenske språket. Ved instituttet finnes dokumentasjon om kvensk, blant annet ordbok- og sangbokprosjekter og forskjellige kulturprosjekter, som for eksempel sangprosjektet *Uuet laulut*. I tillegg har instituttet arbeidet med den kvenske utgaven av værvarslet yr.no. [138] Kvensk institutt oversetter tekster, og arrangerer forskjellige språk- og kulturrevitaliseringsprosjekter både for barn, ungdom og voksne, samt er samarbeidspartner i Kippari-festivalen. *Vadsø museum/Ruija kvenmuseum* arbeider med stedsnavn, kvenske navn på redskaper innenfor fiske og jordbruk. Museet er også involvert i planleggingen av etableringen av et kvensk språksenter i Vadsø. Språksenteret er tenkt å fungere som et møtested hvor man kan ha blant annet språkkafé og språkbad.

Halti kvenkultursenter IKS/Haltiin Kväänisentteri arrangerer Paaskiviikko, kvenske kulturdager i Nord-Troms. Dette er en årlig arena som er svært viktig i utviklingen av kvensk språk i Nord-Troms. Senteret driver også kvensk språkkafé. Halti kvenkultursenter mener at revitaliseringen må skje på mange områder i samfunnet samtidig. Senteret ser ulike tiltak mot forskjellige målgrupper som viktig, med hovedfokus på barn og unge. Halti kvenkultursenter arbeider derfor aktivt med barnehager og kulturskoler i implementeringen av kvensk språk. Senteret er opptatt av å drive aktiviteter som bidrar til å stimulere til interesse for kvenkulturen, som nybegynnerkurs i kvensk, kvenske salmekvelder og andakt.

Eksempler på litteratur hvor kvenske eller finske kulturuttrykk er dokumentert, er:

- *Finske fortellinger fra Kvænanngen og Nordreisa*, J. Qvigstad og N. Ursin, 1926.
- *Jyykeinmuotkan laulaja*, J. P. Johansen, 1926. [139]
- *Finske læstadianske sanger i Varanger*, R. Bakke, s1999.
- *Finske sanger i Varanger*, R. Bakke, 1996.
- *Ruijan laulukirja*, B. Seppola og T. Aho, 1996. [140]
- *Finske navn i Nordreisa*, B. Imerslund, 1993.

[138] <http://www.yr.no/paikka/Norja/>

[139] Dokumentasjon av religiøse tekster.

[140] Sangtekster.

FORUTSETNINGER FOR VIDERE LIV I KVENSKE KULTUR

Konsekvenser fra fornyingsprosessen og moderniseringen er at mange kvenske kulturuttrykk er blitt fjernet og svekket. Noen kulturuttrykk vil kunne bli videreført, mens andre vil kunne bli gjenskapt og med det videreført, slik det ble beskrevet i kapittel 4. Hvilke forutsetninger må ligge til rette for at kvensk kultur skal kunne leve videre?

Blant befolkningen er det fortsatt gode forutsetninger for ønsket om å ivareta sin kvenske tilhørighet. Men for at den kvenske kulturen skal bringes fremover, må man satse på barn og ungdom og deres måte å utvikle kultur på. De identifiserer seg ikke bare med sine forfedre som tjærebrennere, fiskere, nybrottsmenn og gruvearbeidere, men også med moderne helter. Derfor må man i større grad rette seg mot den moderne verden og finne hva man er blitt og hva man kan bli, selv den historiske og kulturelle konteksten er nødvendig for å konstruere en moderne kvensk identitet. Barn og ungdom trenger støtte til forskjellige kulturprosjekter som musikk, kunst, film osv. Man trenger både finansiering og koordinator til slike prosjekter.

For at kulturen skal videreføres og utvikles, må man ha på plass sterke og aktive organisasjoner og institusjoner som skaper kulturelle samlinger, som for eksempel festivaler. På et tilleggsplan må det hele tiden jobbes for en bevisstgjøring rundt og ufarliggjøring av kvensk kultur, og ikke minst dokumentasjon og aktiv videreføring og læring av språket.

14b: Institusjoner som forvalter kvensk kulturarv

Institusjoner, organisasjoner og foreninger som arbeider med kvensk kultur er blant andre:

- Arkivverket/Arkiiviviärkki
- Finnmark Fylkesbibliotek/Finmarkun fylkinbiblioteekki
- Halti kvenkultursenter
- Kvenlandsforbundet
- Kvensk institutt/Kainun institutti
- Nord-Troms Museum/Pohjas-Tromssanmuseummi/myseymmi
- Norsk-Finsk Forbund
- Norske kveners forbund/Ruijan Keeiliitto
- Porsanger Museum
- Universitetet i Tromsø/Tromssan universiteetti
- Varanger museum IKS, avdeling Vadsø museum/Ruija kvenmuseum

14c: Innmeldte behov

- Opprettelse av kvensk kulturfond.
- Heve det kvenske språkets status fra nivå II til nivå III i henhold til minoritetsspråkpakten.
- Styrke kvensk- og finskundervisning i skolen.
- Opprette flere språksentra, følge opp eksisterende planer for språksenter i blant annet Vadsø og Porsanger.
- Videreføre og videreutvikle eksisterende dokumentasjonsarbeid. Som et ledd i det, opprette nasjonalt samarbeid mellom institusjoner som arbeider med kvenske saker, hvor det utarbeides forskningsplaner knyttet til både kvensk immateriell og materiell kultur, for eksempel planer for dokumentasjon av utsatte/truede kulturuttrykk.
- Igangsette nye tiltak for å styrke kvensk immateriell kultur. Videreføring og utvikling av allerede fungerende tiltak, som for eksempel dokumentasjonsprosjekter, språksenter, konserter, festivaler, kulturdager, språkkurs, språkkafeer osv.

15: Romanifolket/ taternes kultur

Bakgrunn

Romanifolket kom til Norge allerede på 1500-tallet. Det bor personer av romanislekt i hele Norge, men beskrivelsene nedenfor er i hovedsak hentet fra Vest-, Sør- og Østlandet. Blant romanifolket hersker ulike meninger om hvilken betegnelse som ønskes på deres kultur. I denne utredningen har ABM-utvikling derfor brukt både romanifolket, taterne og reisende. I romanifolket/taternes sammenheng er Europarådets pakt for regions- eller minoritetsspråk, også kalt minoritetsspråkpakten, viktig. [141] Som nasjonal minoritet beskyttes romanifolket/taterne av *Europarådets rammekonvensjon om beskyttelse av nasjonale minoriteter*, hvor Norge forplikter seg til å legge forholdene til rette for at nasjonale minoriteter skal kunne bevare og videreutvikle sin egenart. I tillegg skal romanifolket/taterne selv få mulighet til å ta aktivt del i alle sider av samfunnet, og særlig i avgjørelsesprosesser som vedkommer dem spesielt. Det er derfor en forutsetning at dette tas i betraktning i den videre implementeringen av konvensjonen om vern av immateriell kulturarv.

Dialogen om romanifolket/taternes immaterielle kulturarv ble innledet med skriftlige henvendelser til Glomdalsmuseet, Haugalandmuseene og Halden historiske Samlinger, hvor ABM-utviklings mandat ble presentert. Videre hadde ABM-utvikling møte med ovennevnte institusjoner, om romanikulturens situasjon, særpreg og tradisjoner. Om-talen nedenfor er et resultat av denne prosessen. I tillegg har Glomdalsmuseet hatt dialog med to av romanifolket/taternes egne organisasjoner: Taternes Landsforening (TL) og Landsorganisasjonen for Romanifolket (LOR), som også har kommet med innspill og kommentarer til utredningen. I den videre implementeringen av konvensjonen anbefaler ABM-utvikling at fokuset i hovedsak rettes mot organisasjonene. Institusjonenes og organisasjonenes innspill er markert med innrykk.

15a: Romanifolket/taternes immaterielle kulturarv

«NÅR VÅREN KOMMER, SÅ KOKER DET I BLODET» [142]

Det som først og fremst kjennetegner romanifolket/taterne, er en reisende livsform. Reisingen har både vært vesentlig for dette folkets økonomiske tilpassning og en grunnleggende del av deres identitet. I innlandet reiste romanifolket/taterne med hest og kjerre om sommeren og med hest og slede om vinteren. Da det ble forbudt for taterne å bruke hest i 1951, ble hesten byttet ut med håndkjerre, sykler og etter hvert med bil. På 1920-tallet begynte det å bli vanlig med telt i sommerhalvåret. Utover på 1960-tallet ble campingvogna mer og mer synlig. I dag er de fleste taterne bofaste, men om sommeren er de ofte på farten med campingvogna, for som de selv sier: «Når våren kommer, så koker det i blodet».

Beskrivelsen fra Glomdalsmuseet ovenfor gir et bilde av de reisendes liv i østlandsområdet. Haugalandmuseene beskriver kulturen langs kysten på Sør- og Vestlandet slik:

I flere hundre år har romanifolket reist i båter langs kysten vår og deres livsform er unik i Europa. Så vidt man vet, har det ikke vært *omreisende* folkegrupper til sjøs i noe annet europeisk land. Havet har i stor grad vært ferdselsåren og båten har vært det viktigste framkomstmiddelet. De reisende var håndverkere og handelsfolk, og reiste fra sted til sted med varene sine.

På 1700- og 1800-tallet var det vanlig at mange familier reiste sammen. Mange gikk til fots, men kjøpte båter og seilte rundt i sommerhalvåret. Helt fram til 1940 var det ennå vanlig å reise i åpne trebåter og overnatte i telt, naust eller uthus på land. Etter 1945 ble det vanligere å bruke båten som helårsbolig. Men de aller fleste hadde et vinterbosted,

[141] Europarådets pakt for regions- eller minoritetsspråk, ratifisert av Norge i 1993: www.regjeringen.no/nb/dep/fad/tema/nasjonale_minoriteter/

[142] E-post fra Mari Møystad, Glomdalsmuseet, 9. juni 2010.

fast eller skiftende, og reiste og bodde i båten fra mai til oktober. Båtene de tok i bruk i denne perioden, var litt større og hadde dekk, slik at de var mer egnet til å bo i. Båten var både transportmiddel, arbeidsplass og bolig.

Det har vært båtreisende langs hele kystlinjen, men Sørlandet og Vestlandet er de områdene man vet mest om. På Vestlandet reiste romanifolket fra Egersund i sør til Kristiansund i nord. De ulike familiene hadde ulike reiseruter, noen reiste hver sommer mellom Bergen og Sørlandet, andre hadde reiserute mellom Bømlo og Nordfjord, og andre igjen reiste mellom Stavanger og Sognefjorden.

REISEN OG ANDRE IDENTITETSBÆRENDE FAKTORER

Reisen framheves som identitetsbærende livsform. Andre faktorer som forteller noe om det å være av romanislekt, er *håndverkskunnskapene* og *handelen*. Disse kunnskapene, som på mange måter «sitter i kroppen», er det knyttet stor stolthet til. Kvinnene har *strikket, vevd, sydd og brodert varer*, mens mennene har arbeidet som *blikkenslagere, smeder* eller *knivmakere*, eller påtatt seg vedlikeholds- og repareringsarbeider rundt på gårdene. Utover 1970-tallet endret etterspørselen seg, og flere av yrkene og oppgavene forsvant. Til tross for dette finnes det fremdeles i dag et marked for de reisendes håndverkskunnskaper. *Forteller- og musikktradisjonene* fungerer også som viktig identitetsmarkør, og det på flere arenaer. Glomdalsmuseet beskriver:

Romanifolket/taterne har tradisjonelt vært flinke fortellere. For et reisende handelsfolk var det viktig å ha talegavene i orden og det er mange historier rundt det en flink handelsmann av reisende slekt kunne få en godtroende bonde til å kjøpe. Det var ofte slik at den som hadde de beste talegavene også var den beste handelsmannen. Talegavene til de reisende har derimot ikke bare hatt en ren «kommersiell» funksjon. De gode *fortellingene* hadde en samlande effekt og kunne i likhet med sangen rundt bålet bidra til å bearbeide vanskelige følelser og en hard hverdag. Gjennom humoren og den gode fortellingen kunne en opplevelse som i virkeligheten var både vanskelig og traumatisk, bli ufarliggjort. De gode historiene har mye humor i seg og harselerer ofte med de fastboendes redsel eller fordommer mot taterne. Historiene sier også noe om taternes identitet og selvidentifikasjon. Historiene bygger opp under taternes egen selvfølelse og synet på seg selv som smarte og flinke til å overleve. Det er viktig å samle noen av taternes egne fortellinger om deres liv, spesielt historier som ikke bare dreier seg om storsamfunnets overgrep, men fortellinger som sier noe om livsglede, samhold og humor.

Romanifolket/taterne spilte en viktig rolle som formidlere og spredere av *folkemusikk*. De reiste ofte på tvers av vanlige ferdssveier og førte med seg kulturelle impulser mellom bygdene. Det var ikke noen stor forskjell på felemusikken til de reisende og felemusikken til den bofaste befolkningen. De spilte de samme slåttetyperne og hadde hovedsakelig det samme repertoaret. I dag finnes det musikere av reisende slekt som representerer ulike tradisjoner, fra norsk rock ved Åge

Aleksandersen til mollstemte tradisjonsviser av Elias Akselsen. Det som taterne selv ser på som sitt musikalske arvesølv er nettopp de mollstemte visene, og det er derfor viktig at disse blir bevart for ettertiden. Det som kanskje er det mest spesielle med taternes musikktradisjoner er praktiseringen av dem. Sang og musikk er viktig i sosiale situasjoner og taterne har bevart en folkemusikktradisjon, i den betydning at alle kan, ved ulike anledninger, reise seg og syng en av de gamle visene på sin måte og slik som vedkommende lærte det av sine foreldre eller besteforeldre. Arenaer der denne tradisjonen kan bygges videre på er derfor viktige.

De fleste taterne i dag tilhører ulike frikirkelige bevegelser. Dette må sees i sammenheng med kirkens behandling av taterne. På 1500-tallet ble taterne nektet alle kirkelige handlinger og langt inn på 1900-tallet opplevde taterne å bli nektet dåp, da kirken mente de levde et moralsk og klanderverdig liv. Dåpen var spesielt viktig fordi den ga grunnlaget for statsborgelige rettigheter. Uten dåp var det ikke mulig å få pass og å reise rundt på lovlig vis. Videre kunne de settes i fengsel fordi barna ikke ble konfirmert. Mange av romanifolket/taterne ble med i pinsebevegelsen i 1950-årene. En bevegelse som stod utenfor myndighetenes kontroll, med mye sang og musikk, med en fri liturgi og frie vitnesbyrd, passet godt for taterne. I pinsebevegelsen fikk alle stå fram og fortelle om sine opplevelser. Her var det ingen forskjell på tater og fastboende.

SPRÅKET NORSK ROMANI

Norsk romani, romanifolket/taternes språk, er ifølge minoritetsspråkpakten definert som eget språk. [143] Selv om ikke alle snakker romani, er språket et bærende element i kulturen. Det er en del av denne nasjonale minoritetens kulturelle identitet i sin helhet, og for de fleste er det viktig at det videreføres. Spørsmålet er hvordan språket skal videreføres? Hvilke forutsetninger må ligge til rette for en videreføring av språket?

De norske taterne snakker ulike norske dialekter til daglig og romani har tradisjonelt blitt brukt i tillegg til norsk, og ofte i situasjoner der det var praktisk at ikke de fastboende forsto hva som ble sagt. I dag behersker romanifolket/taterne språket i varierende grad, men det er stor interesse for å revitalisere romani, og romanifolkets/taternes egne organisasjoner er både involvert i kursvirksomhet av ulik art og prosjekter for å revitalisere språket. Blant annet er Taternes Landsforening initiativtakerne til et prosjekt i samarbeid med Universitetet i Oslo. Prosjektet har som mål å lage en ordbok over norsk romani som er riktigere enn de eksisterende. Ordboken tar utgangspunkt i intervjuer og samtaler med folk som i dag behersker språket, særlig den eldre generasjonen. Språket er et av de bærende elementene i en kultur. At romanifolket/taterne får muligheten til å både revitalisere og å bevare språket er derfor vesentlig.

I revitaliseringen og videreføringen av romani vil det være både interessant og nyttig å ta lærdom av kvenske og samiske revitaliseringsprosjekter. Det er også interessant å lære av svenske erfaringer, hvor barna undervises i romani i skoletiden.

[143] Europarådets pakt for regions- eller minoritetsspråk, ratifisert av Norge i 1993: www.regjeringen.no/nb/dep/fad/tema/nasjonale_minoriteter/

STEDER OG STEDSNAVN

Selv om reisen som levevei i stor grad hører historien til, finnes det likevel i dag mange *steder/møteplasser* i innlandet og langs kysten som i kraft av sine navn er vitnemål på romanifolkets liv og levne. For eksempel har Haugalandmuseene og representanter fra romanifolket/de reisende samarbeidet om det de har kalt «usynlige kulturminner»:

Begrepet «usynlige kulturminner» kan omfatte mange typer steder. Haugalandmuseene har registrert kulturminner i seks kommuner. Gjennom det arbeidet ser vi at det er mange ulike typer steder som har minner knyttet til de reisende, som havner og vik, dampskipskaier, strender de reisende har dratt båtene opp på, bekker de har vasket klær i, vann de badet i, holmer, naust eller hestebeiter. Eksempler på vestlandske navn er Fantastrandå i Haugesund, Fantahåla på Karmøy, Fantabyen og Tattrahola i Vikedal og Splintevika i Askvoll. Disse stedsnavnene ble ikke brukt av de reisende selv, men av de fastboende. Navnene lever ennå i dag på folkemunne, blant de eldre fastboende, som opplevde at de reisende kom tilbake til disse stedene år etter år. Noen av de kulturminnene som kanskje har størst symbolverdi for de reisende selv, er overnattingsplasser eller møteplasser hvor de oppholdt seg i kortere eller lengre perioder, og som ble brukt flere ganger. Slike steder vil det knytte seg sterke minner og historier til. Det er også disse stedene de reisende oftest nevner, slik som samlingsplassen på Spissøy i Bømlafjorden eller Gismarvik i Tysvær, der de alltid var innom for å se om det lå andre båter.

Stedene hvor romanifolket/taterne pleide å slå seg ned, hadde altså ofte flere navn: ett som de reisende selv brukte, og som ofte var det offisielle navnet, og et annet som de fastboende brukte. De fastboendes bruk av stedsnavn kan sees som diskriminerende, og i hvor stor grad det skal tilrettelegges for å videreføre disse, vil være opp til romanifolket selv. Samtidig innehar stedsnavnene som de fastboende bruker, kunnskaper og fortellinger som også er en viktig del av romanifolkets egen historie, og dermed viktige kilder for innsikt i deres kultur og tidligere livsform. Haugalandmuseene beskriver:

Teltbakkene, leirplassene, vikene og andre møteplasser hvor romanifolket/taterne slo seg ned er steder i grenselandet mellom fysiske og immaterielle kulturminner. Det er ofte knyttet én eller flere historier til disse stedene og de har en klar plass i folks bevissthet. Navnene, om de er gitt fra storsamfunnet eller romanifolket/taterne selv, viser ofte at dette er steder som på ulik måte er knyttet til romanifolket/taterne. Ved disse navnene får vi dermed en indikasjon på taternes reiseruter og de stedene der de pleide å slå seg ned. Stedene der taterne pleide å slå seg ned har en levende plass i folkets bevissthet. Å bevare noen av disse stedene for ettertiden vil bety mye for et folk som har få materielle kulturminner. Kulturminner er viktig for både nålevende og framtidige generasjoners kulturforståelse og identitet. Dette er viktig for majoritetsbefolkningen, men enda mer vesentlig for en minori-

tet som romanifolket som i så mange år har blitt frarøvet retten til å utøve sin egen kultur.

DOKUMENTASJON AV USYNLIGE MINNER - MØTEPLASSENE

På grunn av livsformen som reisende har romanifolket i liten grad etterlatt seg faste kulturminner som hus og andre bygningsmasser. Mange av romanifolket/taternes kulturminner er immaterielle, og nettopp fordi deres kulturminner sjelden er synlige spor i landskapet, har denne nasjonale minoriteten i stor grad vært usynlig i kulturminnearbeidet.

Både Halden historiske Samlinger, Haugalandmuseene og Glomdalsmuseet har hatt ulike prosjekter i sine nærområder, der de blant annet har registrert ulike steder som taterne slo seg ned på for kortere eller lengre tid. Målene ved registreringene har blant annet vært å skape større kunnskap både om taternes *reiseveier* og stedene som på ulike måter har blitt brukt, og å bevare denne kunnskapen for kommende generasjoner. Flere av møteplassene som er blitt registrert, befinner seg på steder hvor det i ettertid har kommet boligfelt eller veier, og med det på mange måter er tilintetgjort. Andre steder er ganske uberørte, hvor det relativt lett vil kunne tilrettelegges til for eksempel rasteplasser og til generell rekreasjon. Mange av reisende slekt har uttrykt en ønske om å kunne slå opp telt eller raste på et av de gamle, kjente stedene der de, eller generasjonene før dem, pleide å slå seg ned på sine handelsreiser, for på denne måten å videreføre fortellingen om et reisende liv også for framtidige generasjoner.

Som det også beskrives i konvensjonen, er det en nær sammenheng mellom immateriell og materiell kulturarv. I beskrivelsen av romanifolket/taternes kultur er det ofte fortellingene som binder det immaterielle og materielle sammen. I lys av dette vil det være relevant å diskutere om man bør synliggjøre hus eller bygninger som vitnemål på, eller produkter av, romanifolket/taternes livsform? For akkurat som redskapene og produktene er deler av et håndverk, er naustene og skysstasjonene som taterne levde i deler av deres egen fortelling. Husene er viktige for den enkeltes følelse av gjenkjennelse og tilhørighet. Vil ivaretagelsen og synliggjøringen av for eksempel hus gi nye generasjoner kunnskap, opplevelser og identitet knyttet til disse stedene?

For eksempel har huset til *Tater-Milla* i Våler kommune en meget stor betydning for mange av taterne i distriktet. Tater-Milla levde fra 1886 til 1976, og var datter av den legendariske taterhøvdingen Stor-Johan. Tater-Milla var en sentral og samlende skikkelse for folket sitt på 1900 tallet. Hun ble også kjent blant de bofaste buroene etter at forfatteren Dagfinn Grønset skrev boka *Tater-Milla, Stor-Johans datter* i 1974. Et annet eksempel er huset Furua som ble åpnet for publikum i 2000. Den kjente evangelisten *Ludvik Karlsen* ble født på *Furua* og huset var et yndet samlingssted for reisende underveis sørover eller nordover i landet. Huset var eid av taterne fra 1920-årene til de siste ble tvangsflyttet grunnet byggingen av Oslo Lufthavn Gardermoen

på slutten av 1990-tallet. Av mindre kjente plasser finnes boligen til *Alexander Pettersen* i Askvoll i Sogn og Fjordane, som levde av å selge varer ved Sognefjorden, Nordfjord og Bergen. Huset i Askvoll, bestående av stue og kjøkken, var både bolig og verksted. Huset var også samlingsplass for slekta, hvor barn og barnebarn kom innom om sommeren når de var ute på handel i egne båter.

SPOR FRA DEN MØRKE HISTORIEN

Romanifolket/taterne bærer også med seg minner og fortellinger knyttet til fornorskingsprosessen. Som fortelling har fornorskingsprosessen mange minnesmerker knyttet til seg, som på flere måter berører romanifolket/taternes historie. Et eksempel er skammens stein på Ris kirkegård i Oslo, hvor et ukjent antall navnløse pasienter fra Gaustad sykehus, deriblant mange av taterslekt, ligger begravd. Hver 7. mai har romanifolket/taterne en markering der, for å markere overgrepene som har blitt begått mot romanifolket gjennom historien. Blant noen av romaniorganisasjonene er det også blitt diskutert hvordan tidligere Sørlandet Barnehjem i Vest-Agder og Svanviken arbeidskoloni i Møre og Romsdal skal inkluderes som en del av romanifolkets felles fortelling. Sørlandet Barnehjem sto ferdig i 1927 og ble drevet av Norsk misjon blant hjemløse fram til 1957. Svanviken, som også ble drevet av den såkalte Misjonen var en «omskoleringsleir», der familier fra romanifolket/taterne skulle lære å bli fastboende nordmenn. Svanviken ble først nedlagt i januar 1989, og representerer på mange måter den mørkeste delen av romanifolkets/taternes historie.

Redselen for å bli «tatt» var en del av hverdagen for alle reisende familier og har hatt stor betydning for deres daglige liv og virke. Spørsmålet er om dette skal løftes videre fram i arbeidet med romanifolkets immaterielle kulturarv? Innad i miljøene hersker ulike oppfatninger om dette. Glomdalsmuseet beskriver det slik:

Det er en diskusjon blant romanifolket/taterne om hvordan de skal forholde seg til det som kan omtales som den mørke delen av historien. Mens mange er opptatt av at «overgrepene ikke er kulturen vår» og at formidling av det kulturelle innholdet er vesentlig, legger andre vekt på viktigheten av å fortelle om alle overgrepene som deres minoritet har blitt utsatt for gjennom tidene. Synliggjøring av den mørke delen av historien er vesentlig både som en samfunnskritikk og som en virkelighetsbeskrivelse av alt det vonde denne minoriteten har opplevd gjennom historien.

I den nasjonale utstillingen *Latjo drom* på Glomdalsmuseet la taterne selv vekt på at overgrepsdelen skulle presenteres på en slik måte at de selv ikke ønsket å bli konfrontert med den mørke delen av historien, skulle få mulighet til å gå utenom denne delen av utstillingen. Når romanifolket/taterne har fått en nasjonal utstilling, og med det muligheten til å «feire» sin kultur gjennom en utstilling som i størst grad legger vekt på å presentere alt taterne selv er stolte av, så er det nå større toleranse og behov for også å framstille den mørke delene av historien.

15b: Institusjoner som forvalter romanifolket/taternes kulturarv

Institusjoner, organisasjoner og foreninger som arbeider med romanifolket/taternes immaterielle kulturarv er blant andre:

- Akershus Fylkesmuseum
- Foreningen Romanifolkets Kystkultur (FRK)
- Glomdalsmuseet
- Haugalandmuseene
- Landsorganisasjonen for Romanifolket (LOR)
- Oslo byarkiv
- Romanés & Romanifolkets Landsforbund
- Romanifolkets kulturforening
- Stiklestadmuseene
- Taternes Landsforening
- Tvedestrand Museum
- Østfoldmuseene/Halden historiske Samlinger

15c: Innmeldte behov

- Dokumentere eldre romanifolket/taternes fortellinger om oppvekst i storby.
- Dokumentere romanifolket/taternes liv under andre verdenskrig.
- Ivareta og synliggjøre møteplasser, samt klargjøre dem for bruk.
- Skape eller opprettholde arenaer hvor musikktradisjonene kan overføres og bygges videre på.
- Videre arbeid med stedsnavn.
- Tilrettelagt undervisning for barn som reiser i sommerhalvåret.
- Tiltak som løfter norsk romani som del av immateriell kulturarv, som for eksempel fortellinger og sang.
- Skape fora hvor fortellingene videreføres.
- Motivere til samarbeid på tvers av landegrenser.

16: Romkultur

Bakgrunn

Dialogen med rommiljøene ble innledet med en skriftlig henvendelse til Oslo Voksenopplæring Skullerud, hvor ABM-utviklings mandat ble presentert. Videre har ABM-utvikling hatt to møter med Oslo Voksenopplæring Skullerud, samt med leder og medlemmer av organisasjonen Romani Kultura. Under møtene ble romkulturens situasjon, særpreg og tradisjoner diskutert. Teksten nedenfor er et resultat av denne prosessen. Den er ført i pennen av Oslo Voksenopplæring Skullerud og ABM-utvikling.

I roms sammenheng er *Europarådets pakt for regions- eller minoritetsspråk*, også kalt minoritetsspråkpakten, viktig. Som nasjonal minoritet beskyttes rom av Europarådets rammekonvensjon om beskyttelse av nasjonale minoriteter, hvor Norge forplikter seg til å legge til rette for at nasjonale minoriteter skal kunne bevare og videreutvikle sin egenart. Forbedring og tilrettelegging for rom som nasjonal minoritet kommer også fram i *Handlingsplanen for å bedre levekårene for rom i Oslo*. [144] Romprosjektet ved Oslo Voksenopplæring Skullerud arbeider med noen av tiltakene i ovennevnte handlingsplan, det samme gjør Nafo ved Høgskolen i Oslo. ABM-utvikling vil anbefale at en videre implementering av konvensjonen om vern av immateriell kulturarv sees i forhold til tiltakene skissert i *Handlingsplanen for å bedre levekårene for rom i Oslo*.

16a: Roms immaterielle kulturarv

ETABLERING I NORGE

Norske rom tilhører Vlax-gruppen. De fleste Vlax-rom er etterkommere av folkegrupper som utvandret fra India på 1200- og 1300-tallet. [145] Til Norge kom rom først på 1860-tallet etter å ha blitt frigitt fra slaveriet i det tidligere Wallachia i dagens Romania. De fleste av dagens norske rom bor i Oslo. Noen familier reiser årlig i Norge og utlandet fra april/mai til oktober. Andre familier er bofaste nesten året rundt. Norske rom har slektninger i flere europeiske land som de ofte besøker, spesielt i Sverige og Belgia.

Rom har gjennom tidene blitt utsatt for både diskriminering og utestenging fra det norske storsamfunnet. Diskrimineringen har til tider gjort det vanskelig eller nesten umulig å bo i Norge. Spesielt vises dette gjennom de ulike repressive minoritetstiltakene mot rom på 1920- og 1930-tallet. Da sto de voksne blant annet i fare for å bli sendt til arbeidsleiren Svanviken, og barna for å bli plassert på barnehjem, slik mange barn av romanifolket/taterne ble. Konsekvensen av den vanskelige situasjonen ble at størstedelen av den norske romgruppen oppholdt seg i Belgia og Frankrike i denne perioden. I 1927 innførte Norge fremmedloven, som statfestet at «sigøynere og andre omstreifere som ikke kan godtgjøre å ha norsk statsborgerskap, skal nektes adgang til riket.» [146] Med fremmedloven ble det også vanskelig for norske rom som oppholdt seg utenfor Norge å komme tilbake til landet. I 1929 prøvde en gruppe på 24 rom å komme inn igjen i Norge. Flere hadde norsk pass, men Justisdepartementet hevdet at de var ugyldige fordi de var basert på fødselsattester utstedt av den katolske kirke. I 1930 reiste alle registrerte rom ut av Norge. I januar 1934 prøvde en gruppe på 68 personer å returnere, men etter ordre fra norske myndigheter ble de stoppet på grensen mellom Tyskland og Danmark. Selv om mange hadde norsk pass, ble gruppen returnert til Tyskland og internert i Hitlerregimets arbeids- og konsentrasjonsleire. Under andre verdenskrig ble hele 56 norske rom drept i konsentrasjonsleirene, kun 12 overlevde. I 1953 søkte den første overlevende om å returnere til Norge ved å vise til sitt norske statsborgerskap, men ble avvist av Justisdepartementet med hjemmel i fremmedloven. I 1955 overprøvde høyesterett utvisningen av en rom-kvinne. Kjennelsen gjorde det lettere for andre rom å fremme sin sak, og i 1956 ble fremmedlovens såkalte sigøyneparagraf opphevet. Selv etter at paragrafen var blitt opphevet, var det flere norske rom som ikke fikk gjeninnvilget norsk pass. Flere av disse hadde allerede hatt norsk statsborgerskap, som de var blitt fratatt fordi de var rom. Den siste saken om oppholdstillatelse og statsborgerskap for statsløse rom med norsk tilknytning ble avgjort i 1972, men også etter dette har det blitt påvist statsløse personer som er i slekt med rom som hadde norsk statsborgerskap på 1920- og 1930-tallet.

[144] *Handlingsplan for å bedre levekårene for rom i Oslo*, Arbeids- og inkluderingsdepartementet, 2009: http://www.regjeringen.no/upload/FAD/Vedlegg/SAMI/Handlingsplan_2009_rom_oslo.pdf

[145] Ifølge Torbjørg Bay er årstallene usikre, da man ikke vet eksakt når rom begynte å vandre fra India. Samtale, 3. november 2010.

[146] <http://www.regjeringen.no/nb/dep/krd/dok/nouer/2004/nou-2004-20/4/5/1.html?id=387374>

MINORITETEN ROM I STORSAMFUNNET

Rom har vært en del av storsamfunnet siden de kom til Norge. Samtidig har rom på mange måter levd sine liv utenfor, eller parallelt med, storsamfunnet. Helt siden 1960-tallet og til i dag er det blitt gjennomført ulike integreringstiltak for rom, spesielt i forhold til bedring av skole- og boligforhold. Den siste satsningen blir beskrevet i Handlingsplanen for å bedre levekårene for rom i Oslo. Arbeidet med roms kultur har blitt, og blir fortsatt, i veldig stor grad vinklet fra et sosialt og pedagogisk perspektiv, med hovedproblemstillinger knyttet til blant annet bostedsløshet, diskriminering, fattigdom og analfabetisme. Selv om tidligere og nåværende politikk omfatter tiltak for å forvalte romkulturen, har kulturelle uttrykk for det meste ikke blitt forvaltet gjennom formelle organisasjoner, men blitt levd og praktisert innenfor det daglige livet i rommiljøet. I den grad immaterielle kulturuttrykk har vært vist fram til gæze, altså ikke-rom, har det ofte vært som en del av strategier for å tjene penger til livets opphold. *Håndverk, spåing, salg, tjenester* og såkalt *betling* har vært dominerende, økonomiske nisjer for norske rom.

En organisert framvisning av romkulturen i Norge er derimot et nyere fenomen. Festivalen Lagori, som er en internasjonal festival arrangert av en opprinnelig russisk rom, Raja Bibenberg, er blitt arrangert siden slutten av 1990-tallet. Selv om mange norske rom har hørt om festivalen, er det få som har noe forhold til den. Viktigere for norske rom er derimot markeringen av *den internasjonale romdagen*, som ble arrangert for første gang i Norge den 8. april 2010. Norske roms egne erfaringer fra sistnevnte arrangement viser at det å organisere og delta i markeringen har gitt mulighet til å fortelle om egen kultur, og å føle stolthet over sin tilhørighet. I et framtidig arbeid med rom er det stor sannsynlighet for at en sterkere synliggjøring av norske roms tradisjoner og levemåte vil bidra til et annerledes fokus på gruppen, både blant rom selv og i storsamfunnet.

DRØMMEN OM ET KULTURHUS

For rom representerer sommerhalvåret på campingplassen tiden hvor man har mulighet å samles som storfamilie og som gruppe. Vanskelige og trange boforhold gjør at muligheten til å møtes på denne måten i vinterhalvåret er langt mindre. Da samles rom ukentlig i Filadelfia-menighetens begrensede lokaler, hvor det er vanskelig å arrangere aktiviteter utover bønn og preken. Menigheten er en spesielt viktig møteplass for rom. Rom anser det likevel som et problem at de mangler et felles samlingssted med stor nok kapasitet til å markere tradisjoner og ritualer. Mange eldre er derfor bekymret for det de oppfatter som en oppløsning av kulturen fordi tradisjonene ikke blir godt nok overført til yngre generasjoner. Rom andre steder i Europa har allerede begynt å arbeide med å ta vare på sin kulturarv gjennom aviser, radiostasjoner, kulturarrangementer og kulturhus. Lederne for de norske romforeningene ser også et stort behov for et kulturhus i Norge, hvor de selv kan organisere aktiviteter som bygger opp under og bidrar til å videreføre romsk identitet. Aktivitetene ved kulturhuset kan

være barne- og ungdomsaktiviteter, dans, sy- og matlagingskurs, medlemsmøter for romforeningene og kris, roms egen «domstol». I tillegg skal kulturhuset være en møteplass for både rom og ikke-rom, med en brobyggende funksjon mellom de ulike kulturene. På den måten vil man kunne arrangere aktiviteter som utstillinger, kulturarrangementer og seminarer. Kulturhuset vil kunne inneholde en kafé hvor både rom og ikke-rom kan komme og spise tradisjonell mat, samt bibliotek og arkiv for romsk litteratur og andre relevante tekster. I kraft av å være en brobygger mellom romsk og ikke-romsk kultur vil kulturhuset også bidra til å forbedre rom til i større grad å delta i majoritetssamfunnet, en rolle som per 2010 er knyttet til Romprosjektet.

ROMPROSJEKTETS VED OSLO VOKSENOPPLÆRING SKULLERUD

Romprosjektet ved Oslo Voksenopplæring Skullerud har ansvar for voksenopplæring og veiledning, blant annet om storsamfunnet. I tillegg har Romprosjektet bistått romforeningene noe med selvhjelp gjennom sjonutvikling. Prosjektet har også fått ansvar for et tiltak i Handlingsplanen for å bedre levekårene for rom i Oslo, som går på kompetanseutvikling i statlige og kommunale virksomheter. I handlingsplanen er også et av tiltakene å starte et barnehagetilbud i tilknytning til voksenopplæringen. I Romprosjektet har man brukt noen elementer av roms immaterielle kulturuttrykk som redskaper i læresituasjonene. I norskundervisningen har man blant annet jobbet med å skrive ned vitser og fortellinger, som først er blitt skrevet på romanes og så oversatt til norsk. Arbeidet har foregått i tett samarbeid mellom lærer og hele storfamilier, hvor flere generasjoner har jobbet sammen. Roms mattradisjoner er også blitt brukt i undervisningssammenheng. Mange rom har et positivt syn på Romprosjektet og omtaler det som «sin skole», selv om de bare er innom en gang i blant for å få hjelp til noe, eller slå av en prat med andre rom og personalet som jobber der. I mangel av andre arenaer hvor rom kan møtes, har Romprosjektets lokaler på denne måten fungert som en møteplass.

IDENTITETSMARKØRER - INNBLIKK I ROMS IMMATERIELLE KULTUR

Tidligere holdt *storfamilien* som sosial og økonomisk struktur de ulike romfamiliene sammen. Dette var et fellesskap som gjennom tilhørighet og forpliktelser var med på å definere hvem den enkelte var. Mange forteller at de i stor grad opplever at storfamilien, som sosialt og økonomisk fellesskap, er på vei til å bli oppløst i takt med modernisering og integrering i storsamfunnet. For mange rom er det å reise på camping i sommerhalvåret derfor viktig. Da har de tid og mulighet til å lære de yngre generasjonene hva det innebærer å være rom.

Mattradisjonene er i stor grad influert av Øst-Europa, med spesielt stor innflytelse fra Ungarn. Matlagning er en kvinnekunnskap, og overføres fra mor til datter, eller fra svigermor

til svigerdatter. Fortsatt lages store porsjoner med mat, gjerne gryter, i tilfelle slektninger skulle komme på besøk i løpet av dagen. Å tilby alle gjester bevertning anses som et bevis på roms gjestfrihet. Norske rom er stolte over sine musikk- og dansetradisjoner som i stor grad er influert av rommusikken i Øst- og Sentral-Europa. Musikk og dans er viktige ingredienser i campinglivet, ved forlovelses- og bryllupsfester og ved samlingene i menigheten. I dag begynner også moderne rommusikk fra USA, gjerne med et religiøst innhold, å bli mer populær blant den yngre generasjonen.

De muntlige fortellertradisjonene holdes fortsatt ved like av den eldre generasjonen. Eventyr og fortellinger har lange tradisjoner. Fortellingene kan være basert på virkelige opplevelser som fortelleren mener bør bevares for ettertida. Fortellingen utbroderes ofte og formidler gjerne et budskap eller en lærdom. Eventyrene har ofte overnaturlige elementer i seg. Noen er først og fremst for barn, mens andre er forbeholdt voksne. Mange eldre rom ønsker at disse fortellingene skal skrives ned fordi de ser at livet forandrer seg i takt med modernisering og integrering. Med unntak av det nedskrevne materialet som ble utarbeidet i forbindelse med tiltakene på 1970- og 1980-tallet, og senere i regi av Romprosjektet, finnes det fortsatt lite nedskrevet materiale på romanes i Norge. [147] For norske rom, og Vlax-rom generelt, er det å snakke romanes ensbetydende med det å være rom. Selv om Vlax-rom er forholdsvis bevisste på å bevare eget språk, finnes det en viss bekymring for at språket kan gå tapt. Dagens ønske om å bruke romanes og som et skriftspråk virker derfor større enn det har vært tidligere. Påvirkningen fra andre land, hvor romforeninger har egne internetsider og aviser, gjør også at mange i Norge viser interesse for den skriftlige aspekten ved romanes.

En annen sentral verdi blant Vlax-rom, og som har betydning for om man er «ordentlig rom» eller ikke, er forestillingene om *marime*; urenhet. Forestillingene er symbolske, og kommer til uttrykk i ulike verdier og handle- og væremåter som innebærer at man gjør ting som en «ordentlig rom». Den ytterste konsekvensen av å bryte reglene er at man blir stemplet som *marime* og dermed utestengt fra romgruppen. I takt med modernisering og integrering endres også forestillingene om *marime*, men de har likevel fortsatt en sterk posisjon blant norske rom.

16b: Institusjoner som forvalter roms kulturarv

Av samlet dokumentasjon om romkulturen finnes noe arkivmateriale på blant annet Riksarkivet, Oslo byarkiv, Oslo Museum og Norsk Folkemuseum. I tillegg finnes det en del film- og fotodokumentasjon ved blant annet NRK, Dagbladet, Aftenposten og Scanpix.

[147] E-post fra Ada Engebrigtsen, 8. november 2010: Romanes er ikke et levende skriftspråk, men et levende muntlig språk. Oversettelser av barnebøker til romanes er eksempler på skriftliggjort materiale.

Roms immaterielle kulturarv er blitt lite ivaretatt på forvaltningsnivå, men til en viss grad på interessentnivå av foreningene. Per 2010 kan man si at kulturen i størst grad ivaretas i det daglige av menneskene som lever den. Eksempler på organisasjoner og foreninger som arbeider med romkultur kan være:

- Den norske Rom-forening
- Filadelfia
- HL-senteret – Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteters stilling i Norge
- Høgskolen i Oslo
- International Romani Unions representative in Norway
- Norsk Rom-befolkning
- Oslo Voksenopplæring Skullerud
- Romani Kultura

16c: Innmeldte behov

- Kulturhus
- Dokumentasjon av roms Holocaust
- Dokumentasjon av roms fortellertradisjoner
- Kokebok

17: Skogfinsk kultur

Bakgrunn

Skogfinnene har røtter i Savolaksområdet i Finland. De kom til Norge på 1600-tallet og bosatte seg på store deler av Østlandet, spesielt på Finnskogen på begge sider av grensa mellom Norge og Sverige. Som nasjonal minoritet beskyttes skogfinnene av Europarådets rammekonvensjon om beskyttelse av nasjonale minoriteter, hvor Norge forplikter å legge forholdene til rette for at nasjonale minoriteter skal kunne bevare og videreutvikle sin egenart. Det er derfor en forutsetning at dette tas i betraktning i det videre arbeidet.

Dialogen med skogfinnene ble innledet med en skriftlig henvendelse til Norsk Skogfinsk Museum hvor de ble forelagt ABM-utviklings mandat. Videre har ABM-utvikling hatt et møte med museet hvor den skogfinske kulturens situasjon, særpreg og tradisjoner ble diskutert. Norsk Skogfinsk Museums innspill, er et resultat av denne prosessen.

17a: Skogfinsk immateriell kulturarv

INNSPILL FRA NORSK SKOGFINSK MUSEUM

Norsk Skogfinsk Museum har gitt følgende innspill:

Skogfinnene er ett av mange finsk-ugriske folk med utbredelse østover. De finsk-ugriske folkene defineres og karakteriseres vanligvis gjennom sitt språklige slektskap, men de har også i større eller mindre grad et bredere kulturelt slektskap enn det språklige. De finsk-ugriske folkene er utbredt i flere klimasoner, og klima- og naturforutsetninger skaper forskjeller i store deler av den materielle kulturen. Den immaterielle kulturen er mer uavhengig av naturforutsetningene, og har derfor på mange områder et større slektskap. Mange elementer i skogfinnenes immaterielle kulturarv har større likhet med det samiske og kvenske, enn med den skandinaviske kulturarv i skogfinnenes nærhet.

Skogfinnene har kulturell bakgrunn i sjamanistisk natur- og virkelighetsoppfatning. Dette er, på tilsvarende måte som for samene, bakgrunnen for at skogfinnene var "beryktet" for å utøve trolldom og magi. Å bruke magi

er et vesentlig element i en sjamanistisk virkelighetsoppfatning. Det sjamanistiske grunnlaget er et viktig fundament for deler av skogfinnenes immaterielle kulturarv, og det er fremdeles i dag stor interesse for denne delen av skogfinsk kulturarv. Det er gjennom mer enn hundre år utgitt en god del bøker og artikler med innhold fra denne sjamanistiske tradisjonen, selv om forfatternes kunnskaper om den kulturelle bakgrunn og sammenheng for tradisjonen ofte mangler. Det trykte materialet bidrar til å opprettholde fortellertradisjonen om disse elementene i den skogfinske immaterielle kulturarven.

Den skogfinske immaterielle kulturarven er et stort kompleks med mange ingredienser av annet innhold enn den storsamfunnets immaterielle kulturarv. Med bosettingsmessig utbredelse på tvers av riksgrensen til Sverige, og med både biologisk og kulturelt slektskap på tvers av grensen, er mange områder av kulturarven et konglomerat av norsk-svensk-finske elementer som har vokst sammen til en kulturell enhet.

Mengder av fysiske kulturminner underbygger og «beviser» den immaterielle kulturarvens bruk av magi. På Finnskogen er magiske symboler som er innskåret på bygninger, redskaper og gjenstander, langt mer utbredt enn i norsk- og svenskbygden i nærheten. Dette er et godt eksempel på at materiell og immateriell kultur griper inn i hverandre, og at vern av materielle kulturminner er en forutsetning for å sikre både dokumentasjon og fysiske bevis for den immaterielle kulturarven. De innskårede symbolene er bevis på at bruken av magi var reell, faktisk og praktisk, og ikke bare storsamfunnets «historier» om en annerledes kulturell etnisk innvandningsgruppe. Dersom bygningene og gjenstandene forsvinner, mister framtiden muligheten til forskning på det dokumenterende originalmaterialet. Magiske symboler er også i viss utstrekning hugget inn i stein.

I tillegg til magiske symboler, ble det i magien brukt muntlige besvergelses. Til langt inn på 1900-tallet samlet finske forskere besvergelses på Finnskogen, og samlinger trykt i Finland inneholder mer enn 400 slike fra Finnskogen. På tross av at magi vanligvis regnes til tidligere tider, har mange personer på Finnskogen et bevisst og jordnært forhold til magi og den immaterielle sfære som dette eksisterer i. Det er eksempler på at positiv magi fremdeles brukes leilighetsvis av enkeltpersoner.

Håndverk ligger også i grenseland mellom materiell og immateriell kulturarv, der den immaterielle kunnskap og framstilling er forutsetning for det fysiske produktet – mens det fysiske produktet kan ses på som bevis for den immaterielle forutsetningen. Man regner med at det var skogfinnene som innførte teknikken med å flette never i Sør-Norge. Nordmennene ser ut til å ha brukt helnever fram til skogfinnernes innvandring. Ved å skjære neveren i strimler og flette disse til bruksgjenstander, sto man langt friere til å skape andre former og størrelser. Skogfinnene/Finnskogen er fremdeles kjent for neverhåndverk, og mange av de som utøver håndverket i dag har lært det gjennom kunnskapsarv. Det brede kunnskapskomplekset i håndverket er helt vesentlig for teknikk og kvalitet i produktene. Kontstrikking synes å ha opphav i skogfinske områder. Dette er et strikkemønster som ser ut som neverfletting, og kan anvendes for strikking av gensere, sokkelegger og annet. Etter hvert har litteratur gjort både neverfletting og kontstrikking allment kjent.

Finsk-ugriske kulturer er tradisjonelt sterke på det immaterielle. Den folkelige runesangdiktningen som ble samlet til Kalevala, det finske nasjonaleposet, levde muntlig fram til det ble samlet på første halvdel av 1800-tallet. Langt inn på 1900-tallet ble det av finske forskere samlet inn alderdommelig runesangtradisjon på Finnskogen. Det er bevart lydopptak av runesang og besvergelses fra Finnskogen helt tilbake til 1905. Dette er omtalt som noe av verdens eldste bevarte opptak av slikt materiale. Det er gjennom flere innsamlingsprosjekter de siste 30 årene samlet et betydelig tradisjonsmusikkmateriale fra Finnskogen. Mye av dette har nettopp norsk-svensk-finsk og norsk-svensk karakter. Norsk Skogfinsk Museum har til nå digitalisert ca 530 timer av sitt musikk- og intervjumateriale.

På Finnskogen eksisterer det fra gammelt av en spesiell variant av polsdans, kalt Gravbergspols eller Finnskogspols, der takten både i musikken og dansen varierer av tradisjonell polsdans for øvrig. Denne dansen fikk en revitalisering fra 1980- og 90-tallet, og mange enkeltpersoner og folkedansgrupper i Norge og Sverige har lært seg denne gjennom de mange kurs som er avholdt siden dette.

Det finnes flere tusen finske stedsnavn på Finnskogen. Det er gjennomført flere innsamlingsprosjekter, og materialet finnes i Norsk Skogfinsk Museums arkiv. Mange geografiske steder har bare finske navn, og de brukes derfor til daglig av lokalbefolkningen. Selv om det finske språket døde ut på 1900-tallet, har et betydelig antall personer i lokalbefolkningen fremdeles kunnskaper om hva navnene betyr. De skogfinske stedsnavnene er fra det 1600-talls finske språket som skogfinnene snakket. Stedsnavnene er derfor også av stor lingvistisk interesse. Selv om det finske språket er borte, setter mange på Finnskogen fortsatt finske navn på hytter og andre ting i geografien. Likeens er det mange barn som gis finske døpenavn.

Det knytter seg en rik fortellertradisjon til det skogfinske – både innen det skogfinske miljøet, og om skogfinnene fra miljøer utenfor. Mange sagn, historier og hendelser, ikke minst de med et magisk innhold, knytter seg til konkrete geografiske steder.

Bruken av røykbadstue har holdt seg på Finnskogen helt til i dag, og fikk et betydelig revitaliserende oppsving fra 1980-tallet. Røykbadstuer i norsk tradisjon gikk ut av bruk fram mot midten av 1800-tallet. I dag er flere røykbadstuer i jevnlig bruk på Finnskogen. I tillegg til kroppslig renselse, har denne gamle badstutradisjonen også viktige elementer av sosial samværsform. Fyrings-teknikken for en røykbadstue er en helt annen enn for en vedfyrte badstue, noe som gjør hele komplekset rundt både fyringen og badingen annerledes. Bading i røykbadstue har i viss utstrekning også utviklet seg til en særpreget arena for formidling av skogfinsk kultur.

Her er nevnt en del konkrete eksempler som praktiske illustrasjoner på den skogfinske immaterielle kulturarven. De mange elementene, og selvfølgelig også flere enn de nevnte, skaper til sammen en større helhet og dimensjon av stor betydning for den identitet som mange naturlig føler til sin skogfinske avstamning.

Norsk Skogfinsk Museum er den eneste institusjon i Norge som arbeider kontinuerlig og aktivt med skogfinsk kultur. Museet har bred støtte i hele det skogfinske miljøet. Museet har ansvar for samlingene etter to eldre museer, Finnetunet og Gruetunet Museum, som begge har drevet aktivt siden etableringen i 1942. Norsk Skogfinsk Museum har derfor omfattende samlinger av dokumentasjonsmateriale; foruten bygninger og gjenstander, har museet Norges største bibliotek om skogfinsk kultur, store arkivsamlinger (mer enn 500 privatarkiver), et fotoarkiv på mer enn 200.000 fotografier, et lydarkiv på vel 600 timer materiale (musikk, intervjuer mm) og store samlinger med dokumentasjon fra felten, bl.a. forekomster av magiske symboler. Svært mye av museets materiale med relevans for immateriell kultur er, på grunn av manglende økonomi og bemanning, fremdeles ubearbeidet, og derfor ikke tilgjengelig. På grunn av mangel på arkiv- og magasinplass, er svært mye av materialet nedpakket og derfor vanskelig tilgjengelig. Fra 2010 er det utsikter til at museet mister ett, og kanskje to, av sine større midlertidige magasinlokaler, slik at situasjonen framover blir enda mer prekær.

17b: Institusjoner som forvalter skogfinsk kulturarv

Institusjoner og organisasjoner som arbeider med skogfinsk kultur er blant andre:

- Austmarka Historielag
- Finnetunet
- Glomdalsmuseet
- Grue Finnskog Husflidslag
- Nordic Sound
- Norsk Skogfinsk Museum
- Skogfinske Interesser i Norge
- Solør-Värmland Finnkulturforening
- Søre Osen Historielag
- Tørberget Historielag
- Åsnes Finnskog Historielag

17c: Innmeldte behov

- Stimulere til å opprettholde det tradisjonelle kvalitetsnivået i neverhåndverket, f.eks. gjennom kursing. Det vil være positivt med en større produksjon for bl.a. turister i sommersesongen, men det vil være viktig for denne merkevaren at kvaliteten på framtidens håndverk rettferdiggjør den historiske tradisjonen.
- Det må tilgjengeliggjøres økonomiske ressurser for forskning spesielt på skogfinsk kultur. Det skogfinske har blitt for tilsidesatt i tidligere samlebevilgning. Det trengs forskning for å bearbeide og tilgjengeliggjøre materiale som allerede er samlet, og ikke minst for å samle mer dokumentasjon i felten. Den viktigste forskningen vil være den som kan foregå løpende over tid, framfor korte, tidsbegrensede prosjekter. Det vil være viktig for resultatene av en del forskning at perspektiv og styring settes innenfra og ut, og ikke utenfra og ut.
- Norsk Skogfinsk Museum mangler lokaler som arena for formidling av en større bredde av skogfinsk kultur – deriblant immateriell kultur. Museet arbeider med planer for et museumsbygg som skal gi mulighet for å tilgjengeliggjøre museets store materiale og å drive en langt bredere formidling gjennom utstillinger og arrangement enn det som er mulig i dag. Dokumentasjonen av den immaterielle kulturarven trenger magasiner og studieplasser, og innendørs lokaler for utstillinger, foredrag og ulike arrangement. Det mangler en slik hovedarena for bevaring, magasinering, tilgjengeliggjøring og formidling av skogfinsk kultur i Norge.

18: Nyere minoriteter

18a: Bakgrunn

Konvensjonen om immateriell kulturarv har som mål blant annet å løfte og synliggjøre kulturelt mangfold og bidra til at det lever videre. I kapittel 4 ble det redegjort for ulike betydninger av mangfold, og det ble framhevet at alle lokalkulturer, være seg i bygd eller by, eller med lengre eller kortere røtter i Norge, var vitnemål om kulturelt mangfold. En slik forståelse samsvarer med UNESCOs syn på kultur som dynamisk, hvor nyere kulturuttrykk også kan sees som immateriell kulturarv, nettopp i kraft av å ha vandret fra én generasjon til en annen, og med det bidratt til å skape tilhørighet og identitet for noen. [148]

Med nyere minoriteter forstår ABM-utvikling personer som har kommet til Norge fra 1960-tallet til nå. Fordi den immaterielle kulturarven har en fundamentalt viktig funksjon også i de yngre generasjonenes liv, vil også de, selv om de er født i Norge, som kulturbærere bli betraktet som medlemmer av landets nyere minoriteter. [149] Akkurat som majoritetsbefolkningen, urfolk og nasjonale minoriteter, består Norges nyere minoriteter av mange og mangfoldige grupper, både kulturelt og sosialt. Dagens nyere minoriteter er personer fra hele verden, og de har kommet til Norge blant annet som flyktninger, arbeidsinnvandrere, gjennom familiegjenforening eller som studenter. Beskrivelsen av urfolks og nasjonale minoriteters kultur har vist at man som minoritet ofte balanserer og behersker flere kulturer samtidig. Som flerkulturell befinner man seg derfor i en «brobyggerrolle» der to eller flere kulturer er i interaksjon med hverandre, og man tar del i og viderefører deler av begge eller alle kulturer parallelt.

Kapitlene 7 til 11 ga et innblikk i nyere minoriteters immaterielle kulturpraksiser. I dette kapitlet går vi nærmere inn på nyere minoriteters immaterielle kulturarv ved å belyse noen arenaer og former der kulturpraksisene blir lært og videreført.

HJEM, TROSSAMFUNN OG FORENING

Det er flere arenaer som er avgjørende for videreføringen av nyere minoriteters immaterielle kulturarv, spesielt av *kunnskapen i*. Hjem og trossamfunn spiller en særskilt rolle når det gjelder å lære og videreføre høytider og ritualer, som beskrevet i kapittel 9. I kraft av å være en møteplass har også de mange frivillige organisasjoner en vesentlig lærings- og integreringsfunksjon. Mange foreninger arbeider i krysningspunktet mellom å videreføre egen kultur og å veilede til det norske kultur- og samfunnslivet. Et eksempel er *Annai Poopathy tamilske kultursenter* i Asker og Bærum,

hvor man markerer høytider, og gir barna morsmålsundervisning og leksehjelp i fag i den norske skolen. [150]

En stor innsats for å synliggjøre, og ikke minst videreføre, nyere immateriell kulturarv, gjøres også av de mange kultursentre og teatre over hele landet. [151] Et eksempel er *Center for afrikansk kulturformidling (CAK)*, [152] som gjennom dans- og trommekurs, afrikansk lekestue, konserter og utstillinger formidler kunnskap om afrikansk kultur. CAK er arena for kulturbærere med forskjellig afrikansk bakgrunn, men også like mye en læringsarena for kulturbærere med majoritetsbakgrunn. CAKs virksomhet er på mange måter representativ for det vide spekteret av kulturinstitusjoner som arbeider med nyere kulturuttrykk i Norge. *Nordic Black Theatre* har helt siden 1992 gitt *scenekunstnere* og ungdom med flerkulturell bakgrunn en arena å utfolde seg på. [153] Festivalene er fundamentalt viktige i å synliggjøre og videreføre flerkulturell identitet. *Melafestivalen* startet opp i Oslo i 2001. Den er nå en av landets største festivaler, med tre dagers internasjonal feiring av kultur og kreativitet. Festivalen har innslag fra musikkjangre som *dhol*, *reggae*, *quawwali*, *rap*, *jazz* og *pop*, i tillegg til presentasjon av *filmer*, *eventyr*, *gjøglere*, *mat* og *kunsthåndverk*. [154] En annen vesentlig arena for videreføring av kunnskap i, er de såkalte hybridmøteplassene, som mange ungdomsklubber er eksempler på. På disse arenaene blandes forskjellige kulturuttrykk, og kreative aspekter ved for eksempel dans og musikk blir videreutviklet.

[150] www.annai.no

[151] Mange flerkulturelle møteplasser kommer til syne i rapporten for Mangfoldåret 2008: http://www.regjeringen.no/upload/KKD/Mangfold/Mangfoldsarets_sluttrapport_juni2009_avopp.pdf

[152] <http://www.cak.no/>

[153] <http://new.msinnvik.no/>

[154] www.melafestivalen.no

[148] UNESCO-hefte 1: *What is Intangible Cultural Heritage?*:4.

[149] Denne definisjonen av nyere minoriteter må sees i sammenheng med forståelsen av immateriell kulturarv og ikke som en isolert definisjon.

DOKUMENTASJON OG DIALOG

Det er også viktig å videreutvikle grunnfundamentet i Norges felleshukommelse, altså kunnskapen om, gjennom blant annet å dokumentere, synliggjøre og diskutere. Mange journalister, forfattere og kunstnere har i de siste årene bidratt med kunnskap om egen immateriell kulturarv på den offentlige arena, og med det stadfestet at norsk identitet er sammensatt. Videre har flere arkiv- og museumsinstitusjoner utført dokumentasjons- og formidlingsprosjekter knyttet til nyere minoritetskulturer. Noen av institusjonene har også vært viktige møteplasser hvor nyere immaterielle kulturuttrykk er blitt videreført. I prosjektet *Mangfoldige minner* samler og presenterer blant andre *Norsk Folkeminnelag*, *Norsk lokalhistorisk institutt*, *Landslaget for lokalhistorie*, *Landslaget for Lokal- og Privatarkiv*, *Utrop* og ikke minst privatpersoner *personlige fortellinger*, *eventyr*, *vitser*, *ordtak* og *kjerringråd*, som nyere kulturbærere har brakt med seg til landet. [155]

Det er viktig med kontinuerlig dokumentasjon og synliggjøring av innvandringshistorien. Gjennom å skape ny kunnskap om hvordan og hvorfor ens forfedre eller foreldre har kommet til Norge, vil man også aktivt bidra til å diskutere kultur i Norge i sin helhet. Kunnskapen om dette, både i forhold til minoritetene selv og majoriteten, er et viktig bidrag til den store vi-fortellingen. Det er også viktig å bidra til kontinuerlig dialog rundt den store vi-fortellingen på andre måter. For eksempel har forfatteren Mahmona Khan skapt en dialogarena ved å bruke boka *Tilbakeblikk. Da pakistanerne kom til Norge* som grunnlag for diskusjon med ungdomsskoleelver om kultur og identitet. [156] Diskusjonene setter igang prosesser som utfordrer holdninger og kategoriseringer. For hvem skal inkluderes i den kollektive vi-fortellingen? Og hvem har retten til å bestemme det?

I dette kapitlet har ABM-utvikling belyst noen trekk ved arbeidet med nyere minoriteters immaterielle kulturarv. I en videre implementering av konvensjonen vil det være et behov for både å dokumentere mer av de nyere minoritetsgruppens kultur, og samtidig fortsette dialogen om immateriell minoritetskultur i Norge, hvor alle kulturelle grupper og lag blir involvert.

18b: Institusjoner som forvalter nyere minoriteters kulturarv

Institusjoner og organisasjoner som forvalter nyere minoriteters immaterielle kulturarv er blant andre:

- Center for afrikansk kulturformidling
- Dramatikkens hus
- Horisont
- Nordic Black Theatre
- Norsk Folkemuseum
- Opplandsarkivet, avdeling Maihaugen
- Oslo byarkiv
- Ryfylke museum
- Union Scene
- Vestlandske Teatersenter

[155] www.mangfoldigeminne.no

[156] http://akershus.ksys.no/ksys/find.shtml?eid=0&fid=0&kid=0&sid=0&lag&hag&cri&typ=118&vie=prd&fil&pid=9339&sam=171FE4CD86A564C3F92C9CC9DDCBF032#top_9329

19: Andre marginaliserte grupper av religiøs eller sosialhistorisk art

19a: Marginaliserte grupper av religiøs og sosialhistorisk art

Som tidligere beskrevet, står det i St.prp. 73 (2005-2006) at «[...] behovet for vern av den immaterielle kulturarven er større for vår samiske urbefolkning og nasjonale minoriteter, og at dette ikke bare omfatter definerte etniske grupper, men også andre marginaliserte grupper av religiøs eller sosialhistorisk art.»[157] I kapitlene 12 til 18 ble urfolks, nasjonale og nyere minoriteters immaterielle kultur beskrevet. I dette kapitlet skal det handle om andre marginaliserte grupper av religiøs eller sosialhistorisk art.

Å se på historien med nytt blikk og andre perspektiver, ved også å løfte marginaliserte grupper, er mye drøftet i dagens samfunn. Fra kulturpolitisk hold er det marginale feltet blitt diskutert i flere tidligere statlige grunnlagsdokumenter. Blant annet i *St. meld. nr. 22 (1999-2000) - Kjelder til kunnskap og oppleving* beskrives dette slik:

«Å velja ut innebér også å velja bort; ein avgjer kva røyster som skal få sleppa til og kva røyster som må finne seg i å verta tagale i den historiske songen. Det er difor ei stendig faglig og kulturpolitisk utfordring å arbeida for at den seleksjonen som institusjonane samla sett står føre, gjev eit så dekkjande og balansert bilete som råd er av det mangfaldet som kan seiast å utgjera norsk samfunnsliv opp gjennom tidene.»[158]

Dette fokuset er et viktig ledd i en større prosess hvor de før fortidde fortellinger fra for eksempel institusjoner som asylmottak, barnevern, fengsler og psykiatri synliggjøres og inkluderes i den kollektive historien. I denne prosessen er erkjennelsen av at kulturarv skapes og utvikles i en prosess som aldri er nøytral, et viktig utgangspunkt. Det handler om hvem som har hatt, og har, makten til å definere verdier og holdninger, og i siste instans definere hva som er kulturarv. Ved å endre definisjonsmakten kan man bidra til å synliggjøre marginaliserte felt og dermed bidra til nye aspekter som kompletterer nyanser og helheter.

19b: Ulike innfallsvinkler til «oss» og «dem»

Som beskrevet i kapittel 4, har konstruksjonen «oss» og «dem» i stor grad handlet om makten til å definere hva som har falt innenfor eller utenfor. Det har handlet om hva man har valgt å se som verdifullt, bevaringsverdig eller representativt. Som en konsekvens av slike valg er vesentlige aspekter av for eksempel historien ignorert og fortidd. Dette gjenspeiles i samfunnets institusjoner som skoler, arkiv, bibliotek og museer, fordi de langt på vei har bidratt til å opprettholde marginaliseringen. Kapittel 7 belyser blant annet hvor viktige fortellingene er i defineringen av et samfunns kulturelle identitet. Når de vanskelige eller marginale historiene blir valgt bort, vil den store vi-fortellingen ikke gjenspeile nyanser eller motsetninger. Konsekvensen er at vi mister mangfoldet og vesentlige kunnskaper om vår egen historie.

Marginale grupper, temaer eller problemstillinger kan sees i forhold til ulike innfallsvinkler som i mange tilfeller også vil overlape hverandre. En innfallsvinkel kan være **grupper**, knyttet til blant annet *etnisitet, sosial klasse, religiøs tilknytning, seksuell legning, barnevern, fengsler, psykiatri eller funksjonshemming*. Utredningens eksempler knyttet til etnisitet har vært mange. Kulturelt mangfold, spesielt knyttet til nyere kulturuttrykk, er blitt belyst. Det samme gjelder for norskingens konsekvenser for *urfolk og nasjonale minoriteter*. Blant religiøse grupper kan *bedehuskulturen* være interessant å se på. Bedehusene har sitt opphav i den pietistiske vekelsesbevegelsen. Fra midten av 1800-tallet og fram til i dag er det blitt bygget nesten 3 000 bedehus, spesielt av frivillige organisasjoner innen Den norske kirke. Bedehusene ble opprinnelig brukt til bønnemøter, senere også til vekkesmøter og bibellesning. I dag er bedehusene møteplasser for både rituelle og sosiale aktiviteter. Hvordan har det vært å være en del av et bedehusmiljø? Hvordan har bedehusets kulturelle bagasje påvirket det videre livet? Hvordan har det vært ikke å være en del av et slikt miljø? Og hvordan har bedehusene påvirket kulturhistorien i Norge?

[157] *St.prp. nr. 73 (2005-2006) Om samtykke til ratifikasjon av UNESCOs konvensjon av 17. oktober 2003 om vern av den immaterielle kulturarven*:6.

[158] <http://www.regjeringen.no/nb/dep/kud/dok/regpubl/stmeld/19992000/stmeld-nr-22-1999-2000-.html?id=192730:17>.

En annen innfallsvinkel kan knyttes til *fenomener*, som *overgrep, mobbing, diagnostisering, fattigdom, kriminalisering, undertrykking, fordommer, rasisme* og ikke minst *fornorsking*. Historiene rundt tuberkuloseinstitusjonene ble i stor grad fortidd helt fram til slutten av 2000-tallet. I folkehelsearbeidet var kampen mot tuberkulose helt sentral fra 1850-tallet og over hundre år framover i tid. Fra 1970-tallet begynte historiene om tuberkulose og pleieinstitusjonene å gå i glemmeboka. I 2008 tok Nasjonalt medisinsk museum og Diakonhjemmet Høgskole tak i enkeltmenneskene som levde med historiene, dokumenterte og løftet dem fram. Med det bidro de til å knytte ulike og nye historier til de tidligere fortidde sanatorieerfaringene. [159] Et annet fenomen kan være fattigdom, som stadig er framme i samfunnsdebatten. Nyhetssendingene viser bilder fra land med stor nød og arbeidsledighet. I Norge ser, snakker og leser man om tiggere, barn i fattige familier og gjeldsslaver. De fattiges egne stemmer kommer imidlertid sjelden fram. I offentlige arkiver finnes en rekke spor etter mennesker som har levd i fattigdom, men arkivene er og har vært lukket fordi personarkiv som hovedregel er klausulert i 60 år. Det eksisterer en rekke kommunale arkiver etter det tidligere Fattigvesenet, men også dette materialet er lite kjent og tilgjengelig. Hvordan var det å være fattig? Og hvordan er det å være fattig i dag? Ved å tilgjengeliggjøre og formidle Fattigvesenets arkiver og relatere kunnskapen til dagens situasjon, kan man også bidra til å ta brodden av enda et stigmatisert tema.

En tredje innfallsvinkel kan knyttes til «*skyggesider*» av «*solskinshistoriene*». Fra 1990-tallet og fram til i dag har nye blikk på okkupasjonshistorien bidratt til større kunnskap og utvidede perspektiver. Med det har man problematisert og nyansert deler av heltehistoriene, senest med fortellingen om at også norske soldater tjenestegjorde i tyske konsentrasjonsleire. [160] Skyggesidene finnes også ved psykiatrihistorien der det først og fremst er overlegenes erfaringer, det medisinske utstyret, og ikke minst institusjonsbygningenes arkitekttegninger som er blitt ivarettatt. Det samme gjelder fengselshistorien, hvor man også vet mer om arkitektoniske detaljer enn om de innsattes liv og levnet. De menneskelige aspektene er utelatt, og med det er de personlige minnene og erfaringene usynliggjort. Hvordan har det vært å leve som sanatoriebarn? Hvordan har hvpu-reformen påvirket dem det gjelder? Og hvordan har det vært å leve som livssynsminoritet i skyggen av Den norske kirke?

VIDERE ARBEID MED MARGINALISERTE GRUPPER OG UDEKKEDE FELT

I utredningens mandat blir ABM-utvikling bedt om å definere udekkede felt. Gjennom de foregående kapitlene er urfolk, nasjonale og nyere minoriteter blitt beskrevet. Flere aspekter ved disse gruppernes kultur og historie er fortsatt udekket, og i roms tilfelle er i praksis hele kulturen og historien udekket. I tillegg anser vi også marginaliserte grupper som et av flere udekkede felt.

Det ligger derfor i sakens natur at man vet lite om marginaliserte gruppers kulturuttrykk. Dette gjør et videre arbeid spesielt utfordrende, og det vil forutsette at man ser på blant annet metode og sammenligner med relaterte felt. Ikke minst er det grunn til å se nærmere på hva som har gått tapt i blant annet samlinger og arkiver. [161] Det finnes i dag noen få institusjoner som arbeider med dokumentasjon og formidling av marginaliserte grupper. Blant andre står Sør-Troms Museum, Sverresborg Trøndelag Folkemuseum, Emma Hjort Museum, Nasjonalt medisinsk museum og Bymuseet i Bergen bak det nasjonale dokumentasjons- og formidlingsprosjektet *Uhørte stemmer og glemte steder*. I prosjektet blir behandlingen av psykisk utviklingshemmede løftet fram fra både hovedpersonenes, de pårørendes, ansattes og nærmiljøets perspektiver. [162] I tillegg har de psykisk utviklingshemmedes historie har fått sin plass på Trastad samlinger, også ved Sør-Troms Museum, der målet er å øke kunnskapen om deres kunst, kultur, historie og hverdag. [163] I en videre prosess vil det også være naturlig å se så erfaringer fra andre land som er opptatt av marginaliserte felter, som blant andre Danmark, hvor det fra politisk hold er blitt tatt initiativ til å granske dette. [164]

[161] Et mål for mange abm-institusjoner er kontinuerlig å etterstrebe et mest mulig dekkende og balansert bilde av norsk samfunnsliv gjennom tidene. Kapittel 19s problematisering rundt marginaliserte grupper forteller at det er finnes flere hull. Ved for eksempel arkivinstitusjonene, ser man at den bevarte dokumentasjonen gir et bredt men likevel ufullstendig bilde av samfunnet. Norske statlige og kommunale arkivinstitusjoner bevarer først og fremst offentlige arkiver, og samarbeidet mellom de private arkivskaperne og arkivinstitusjonene har oftest vært beskjedent. Arkiver etter bedrifter, organisasjoner og viktige enkeltpersoner er nødvendige om man skal kunne vise til en helhetlig dokumentasjon av samfunnet man lever og levde i. I offentlige arkiver finnes det lite materiale knyttet til urfolk, nasjonale og nyere minoriteter, og til andre marginaliserte grupper. I et videre arbeid med konvensjonen, vil det derfor være viktig å kartlegge hva som finnes av arkiver og samlinger som ikke er ivarettatt eller systematisert. Arkivinstitusjonene diskuterer selv hvordan de best skal fylle sin samfunnsrolle, både knyttet til bevaring av rettighetsdokumentasjon og formidlingsarbeid. Hvordan kan arkivinstitusjonene bidra til å sikre at enkeltpersoner får tilgang til sin egen historie? Er dokumentasjon knyttet til barndom og skolegang alltid tatt vare på?

[162] www.institusjon.no

[163] <http://www.stmu.no/default.aspx?subAction=5&Action=Department>

[164] Temaet løftes også i Danmark: <http://www.kristeligt-dagblad.dk/artikel/388047:Danmark--Minister-vil-have-udsattes-historie-frem-i-lyset>

[159] *Sanatoirebarn*, ABM-utvikling, Diakonhjemmet Høgskole, Nasjonalt medisinsk museum:2008.

[160] <http://www.abcnyheter.no/nyheter/vitenskap/101115/nordmenn-jobbet-i-konsentrasjonsleire>

Vågen i Bergen fra ca. 1864. Som vi ser var Vågen en møteplass for folk som kom sjøveien for å handle. Vågen var på denne tiden tettepakket med jekter og lektere. Foto: K. Knudsen, Bergen, Bergens Sjøfartsmuseum.

DEL 4

Kapittel 20 presenterer forslag til tiltak.

20: ABM-utviklings forslag til tiltak

20a: Videre arbeid med konvensjonen

Da Norge i 2007 ratifiserte *UNESCOs konvensjon av 17. oktober 2003 om vern av den immaterielle kulturarven*, ble dette gjort med en forutsetning om at store deler av vernekriteriene i artiklene 12, 13 og 14 allerede var oppfylt, blant annet gjennom kulturinstitusjoner som fikk støtte over statsbudsjettet. Det ble derfor konkludert med at de største administrative og økonomiske konsekvensene ved å ratifisere konvensjonen, i hovedsak var knyttet til kravet om å etablere en nasjonal oversikt over immateriell kulturarv og til Norges faste, økonomiske bidrag til UNESCO.[165] I forutsetningen ligger to føringer:

Den ene føringen, som viser til at mange kulturinstitusjoner allerede tilfredsstillter konvensjonens krav til vern, er i stor grad begrunnet i en forståelse av vern som er knyttet til *kunnskap om*. Som belyst i kapitlene 5 og 6, er denne metodiske retningen ifølge konvensjonen ikke vern nok alene, da det er det å videreføre kunnskap i som er vernets kjerne. I den grad føringen viser til institusjoner som arbeider spesielt med *kunnskap i*, som Norsk handverksutvikling, Norsk institutt for bunad og folkedrakt og Senter for folkemusikk og folkedans, dekker disse institusjonene kun deler av det brede feltet av immateriell kulturarv. I et framtidig arbeid må det derfor kontinuerlig bli diskutert og tatt i betraktning hvordan kulturaktører og institusjoner arbeider med immateriell kulturarv. Diskusjonene bør foregå på et metodisk plan og i lys av erfaringer fra kulturaktører og institusjoner på flere nivåer, med *kunnskap i* som hovedretning. Det bør også bli arbeidet med blick mot land som har lange verne tradisjoner innen *kunnskap i*, da dette vil kunne bidra til ytterligere utvikling av det metodiske arbeidet på det immaterielle kulturfeltet i Norge.

Den andre føringen forutsetter at institusjoner og organisasjoner som arbeider med immateriell kulturarv i hovedsak skal videreføre arbeidet innenfor allerede eksisterende rammer. ABM-utvikling vil likevel påpeke det gjenstår å utvikle feltet når det gjelder bevisstgjøring, både metodisk og i forhold til udekkede felt. For å lykkes i det framtidige arbeidet med immateriell kulturarv, er det også viktig å se videre på samordning innenfor de ulike temaområdene. Spesielt er

samordning knyttet til læring og tradering meldt inn som en stor utfordring.[166]

20b: Forslag til tiltak

INFORMASJON OG BEVISSTGJØRING, SAMT UT- VIKLING OG VIDEREFØRING AV KOMPETANSE OG KUNNSKAP

Det vil være behov for å skape arenaer for informasjon, bevisstgjøring og diskusjon om konvensjonen generelt, og om immateriell kulturarv spesielt. Dette er viktig fordi konvensjonen understreker at kulturbærerne har rett til å definere hva som er kulturarv for den enkelte. I tillegg vil informasjon bidra til å skape diskusjoner rundt hva immateriell kulturarv er. Det vil være vesentlig at institusjonene tilpasser sitt aktuelle og framtidige arbeid til konvensjonens intensjoner. I dette vil det ligge en utfordring for fagmiljøene selv å utvikle både temaområder og metoder, slik at det blir aktivt arbeidet med både kunnskap i og om. Forslag til tiltak er å:

- Informere om konvensjonen på ulike arenaer og gjennom ulike medier.
- Synliggjøre gode, metodiske eksempler på vernepraksis for å øke kompetanse og innsyn i hvordan man jobber på feltet nasjonalt og internasjonalt.

MINORITETER OG MARGINALISERTE GRUPPER

Flere temaområder, som blant annet håndverk, musikk og dans, blir i stor grad ivaretatt i tråd med konvensjonens forståelse av vern. Det forutsettes at et videre vern av disse blir utført innen de allerede eksisterende systemer. Samtidig finnes områder som bare delvis blir ivaretatt, blant annet i tilknytning til urfolk, nasjonale og nyere minoriteter. Urfolk og nasjonale minoriteter har selv meldt inn behov i kapitlene 12 til 17, og disse vil være en naturlig del av det første tiltakspunktet nedenfor. I tillegg til rom, er områder knyttet til marginaliserte grupper av religiøs og sosialhistorisk art definert som udekkete felt. Forslag til tiltak er å:

[165] *St.prp.nr.73 (2005-2006) Om samtykke til ratifikasjon av UNESCOs konvensjon av 17. oktober 2003 om vern av den immaterielle kulturarven:6.*

[166] Utfordringene har blitt tatt opp under referansegruppemøter, samt under møter og seminarer med andre kulturarvsaktører.

- I samarbeid med minoritetsgruppene og relevante institusjoner arbeide videre med deres immaterielle kulturarv.
- I samarbeid med rom identifisere og iverksette tiltak.
- Utarbeide videre planer for arbeid med andre marginaliserte grupper av religiøs og sosialhistorisk art.

NASJONALT REGISTER OG DIGITALE VERKTØY

Konvensjonens artikkel 12 stiller krav om et nasjonalt register over immateriell kulturarv. I arbeidet med registeret må kulturbærerene, deres institusjoner, organisasjoner og nettverk bli tillagt en viktig rolle. Målet med registeret bør blant annet være å skape engasjement og tilhørighet på både sentralt og lokalt nivå. Et nasjonalt register bør bli knyttet til allerede eksisterende nasjonale oversikter på nett, som blant andre Kulturarvporten, Digitalt fortalt, Arkivportalen, Kulturminnesøk og Digitalt Museum. Forslag til tiltak er å:

- Etablere et digitalt verktøy for å registrere og tilgjengeliggjøre immateriell kulturarv på nasjonalt nivå. Det foreslås at ABM-utvikling blir gitt i oppdrag å utvikle dette i samarbeid med aktuelle miljøer.
- Se nærmere på behov for å dokumentere, bevare og gjøre tilgjengelig lydfestinger med musikk, dialekter, intervjuer og fortellinger med mer.

Internasjonal fest 27.04.2009, Kulturhuset banken, Lillehammer. Foto: Karen Bleken/OAM

DEL 5

Kapittel 21 beskriver kilder.

21: Informasjon og kilder

21a: Deltakelse på konferanser og møter

ABM-utvikling har holdt innlegg om konvensjonen og utredningsarbeidet for Den norske UNESCO-kommisjonen, Norges Husflidslag, Mangfoldsnettverket, Samdok for kulturarvsaktører i Den kulturelle skolesekken under konferansen Flatbrød og sirkus. I tillegg har vi holdt innlegg ved et kick off-seminar for implementering av konvensjonen arrangert av Norsk handverksutvikling og Rådet for folkemusikk og folkedans, 2. og 3. desember 2009. Den 15. april 2010 arrangerte ABM-utvikling og Den norske UNESCO-kommisjonen et seminar i anledning lanseringen av Odd Are Berkaaks *UNESCOs konvensjon om vern av den immaterielle kulturarven – en analyse*. En liste over seminarets deltakere er vedlagt utredningen.

Vi har også hatt møter med følgende institusjoner og organisasjoner:

Bunad- og folkedraktrådet
 Det jødiske museum i Trondheim
 Det Mosaiske Trossamfund i Oslo
 Det Mosaiske Trossamfund i Trondheim
 Glomdalsmuseet
 Halden historiske Samlinger
 Halti kvenkultursenter IKS/Haltin Kväänsentteri
 Haugalandmuseene
 Jødisk Museum i Oslo
 Kvensk institutt/Kainun institutti
 Norsk etnologisk granskning
 Norsk handverksutvikling
 Norsk Skogfinsk Museum
 Norsk teaterråd
 Norske kveners forbund
 Oslo Museum
 Oslo Voksenopplæring Skullerud
 Rådet for folkemusikk og folkedans
 Romani Kultura
 Sametinget/Samediggi
 Samiske samlinger/RiddoDuottar Museat
 Storfjord språksenter
 Utdanningsdirektoratet
 Vadsø museum/Ruija kvenmuseum

Vi har også mottatt innspill fra Samisk høyskole/Sámi allaskuvla, Taternes Landsforening, Landsorganisasjonen for Romanifolket og Skibotn kvensk-finske forening.

21b: Ressurspersoner

ABM-utvikling har også fått innspill, kunnskap og råd av andre ressurspersoner under utredningsarbeidet:

Ada Engebrigtsen
 Ansatte ved ABM-utvikling
 Arlette Thys, Kunsten en erfogen, Vlaamse overheid, Belgia
 Bente Guro Møller, Kulturdepartementet og Oslo Museum
 Bjørn Aksdal, Rådet for folkemusikk og folkedans
 Christin Sund, Norsk teaterråd
 Dries Van Den Broucke, Kunsten en erfogen, Vlaamse overheid, Belgia
 Eli Nistov, Norges Husflidslag
 Hilde Schoefs, Het Domein Bokrijk, Belgia
 Kai Samuel Vigardt
 Inga Hermansen Hætta, Duodjeinstituhitta
 Inger Smedsrud, Norsk Handverksutvikling
 Johanne Bergkvist, Oslo byarkiv
 Jorge Gustavo Caicedo, Human Heritage, Mexico
 Kari Anne Pedersen, Norsk Folkemuseum
 Kirsten Linde, Akershusmuseene
 Kjersti Gangsø, Folkekulturforbundet
 Lars Gjerde
 Majoran Vivekananthan, Utrop
 Margit Siim, Estonian National Commission for UNESCO, Estland
 Odd Are Berkaak, Universitetet i Oslo
 Ole Aastad Bråten, Valdresmusea AS
 Peter Navntoft, Kulturministeriet, Danmark
 Randi Urdal, Danseinformasjonen
 Sarah Eloy, Het Huis van Alijn, Gent, Belgia
 Siv Ringdal
 Siri Tidemann-Andersen, Nasjonalbiblioteket
 Terje Planke, Norges Museumsforbund og Norsk Maritimt Museum
 Torbjørg Bay
 Valdimar Tryggvi Hafstein, Háskólen Íslands, Island

22c: Litteratur

ABM-utvikling har brukt kunnskap fra følgende litteratur i utredningen:

- Aksdal, Bjørn, Bitustøyl, Kjell og Kværne, Elisabeth:** *De norske instrumentbyggertradisjonene – en situasjonsrapport, Rådet for folkemusikk og folkedans*, 2009
- Bay, Torbjørg:** Før det er for sent. *Sigøynernes livsbetingelser i Norge*, HiO-hovedfagsrapport 2002, nr. 4
- Berkaak, Odd Are:** *UNESCOS konvensjon om vern av den immaterielle kulturarven – en analyse*, Den norske UNESCO-kommisjonen, mars 2010
- Bjørndal, Arne og Alver, Brynjulf:** - *Og fela ho lét*, Universitetsforlaget, 1985
- Bø, Sigrid og Eilertsen, Turid Følling:** *Framover med fortida*, Samlaget, 1994
- Festervoll, Åse Vigdis:** *Kulturhåndverk. Avtrykk fra fortiden, uttrykk for øyeblikket, grunnlag for framtiden*, Kultur- og kirkedepartementet, 2008
- Hafstein, Valdimar Tr.:** *The making of Intangible Cultural Heritage: Tradition and Authenticity, Community and Humanity*, Berkeley, 2004
- Hafstein, Valdimar Tr.:** *The Politics of Origins: Collective Creation Revisited*, The Journal of American Folklore, Vol. 117, No. 465, 2004
- Haraldsen, Heidi Marian (red):** *Dans, estetikk og samfunn: 1 og 2*, Tell forlag, 2010
- Khan, Mahmona:** *Tilbakeblikk. Da pakistanerne kom til Norge*, Pax forlag a/s, 2009
- Kirshenblatt-Gimlet, Barbara:** *Intangible Heritage as Metacultural Production*, Museum, vol. 56, no. 1-2/2004
- Klepp, Ingun Grimstad:** *Hvordan lære å sy og strikke? Håndarbeidsundervisningens metode sett i forhold til dets mål og mening 1889-1998*, The Nordic Textile Journal 1/00, University College of Borås
- London, Liv:** *Jødisk mat på norske fat. En kulturhistorisk kokebok*, Press, 2009
- Magga, Ole Henrik:** *Tangible and Intangible Cultural Heritage. An Indigenous Perspective. The World Heritage Convention: "Future, Challenges and Possible Lines of Action"*, Røros, september 2003
- Nes, Benedikte:** *Biblioteket og de nasjonale minoritetene rom og romanifolket*, Høgskolen i Oslo, 2009
- Planke, Terje:** *Tradisjonsanalyse. En studie av kunnskap og båter*, doktorgradsavhandling, Universitetet i Oslo, 2001
- Smeets, Rieks:** *Language as a Vehicle of the Intangible Cultural Heritage*, Museum, vol. 56, no. 1-2/2004
- Vangen, Lisa:** *De fromme har mange sorger, mens verdens dårer ler. En studie av hvordan ikke-læstadianere i Manndalen forholder seg til læstadianismen*, Universitetet i Tromsø, 2005

22c: Kilder på internett

Förslag till nationellt genomförande av Unescos konvention om skydd av det immateriella kulturarvet, Institutet för språk och folkminnen: <http://www.sofi.se/6079>

Fra folkebevegelse til filantropi? Frivillig innsats i Norge 1997-2007, Dag Wollebæk og Karl Henrik Sivesind, Senter for forskning på sivilt samfunn og frivillig sektor: <http://sivilsamfunn.no/Ressurser/Publikasjoner/Rapporter/2010/2010-003>

Gamle barneleker i Manndalen, Lisa Vangen: <http://www.maloalo.no/side/images/kulturformidling/aarboka2007.pdf>

Handlingsplan for å bedre levekårene for rom i Oslo, Arbeids- og inkluderingsdepartementet, 2009: http://www.regjeringen.no/upload/FAD/Vedlegg/SAMI/Handlingsplan_2009_rom_oslo.pdf

Rapport fra Riksantikvarens arbeid med minoritetenes kulturminner 2003-2006: <http://www.riksantikvaren.no/filestore/minoritetrapport07.PDF>

Rapport. Med forbehold om endringer. Anbefalinger og rapport for Mangfoldsåret 2008. http://www.regjeringen.no/upload/KKD/Mangfold/Mangfoldsarets_sluttrapport_juni2009_avopp.pdf

Rapport. Mobile og sosiale teknologier, ABM-utvikling: <http://www.abm-utvikling.no/publisert/rapporter/sosiale-og-mobile-teknologier>

St.meld. nr. 22 (1999-2000) Kjelder til kunnskap og oppleving (ABM-meldingen), Kultur- og kirkedepartementet: <http://www.regjeringen.no/Rpub/STM/19992000/022/PDFA/STM199920000022000DDDPDFA.pdf>

St.meld. nr. 22 (2004-2005) Kultur og næring, Kultur- og kirkedepartementet <http://www.regjeringen.no/Rpub/STM/20042005/022/PDFS/STM200420050022000DDDPDFS.pdf>

St. meld. nr. 39 (2006 – 2007) Frivillighet for alle, Kultur- og kirkedepartementet: <http://www.regjeringen.no/pages/1998147/PDFS/STM200620070039000DDDPDFS.pdf>

St. meld. nr. 48 (2002-2003) – Kulturpolitikk fram til 2014, Kulturdepartementet: <http://www.regjeringen.no/Rpub/STM/20022003/048/PDFS/STM200220030048000DDDPDFS.pdf>

St.meld. nr. 49 (2008-2009) - Framtidas museum. Forvaltning, forskning, formidling, fornying, Kulturdepartementet: <http://www.regjeringen.no/pages/2230188/PDFS/STM200820090049000DDDPDFS.pdf>

St.prp. nr. 73 (2005-2006) - Om samtykke til ratifikasjon av UNESCOs konvensjon av 17. oktober 2003 om vern av den immaterielle kulturarven, Utenriksdepartementet: <http://www.regjeringen.no/Rpub/STP/20052006/073/PDFS/STP-200520060073000DDDPDFS.pdf>

UNESCO-heftene/The kit on intangible cultural heritage, UNESCO:

<http://www.unesco.org/culture/ich/index.php?lg=en&pg=00018>

Kulturrådet
Grev Wedels plass 1 og 9
Postboks 8052 Dep
N-0031 Oslo

Tlf: +47 21 04 58 00

post@kulturradet.no
www.kulturradet.no